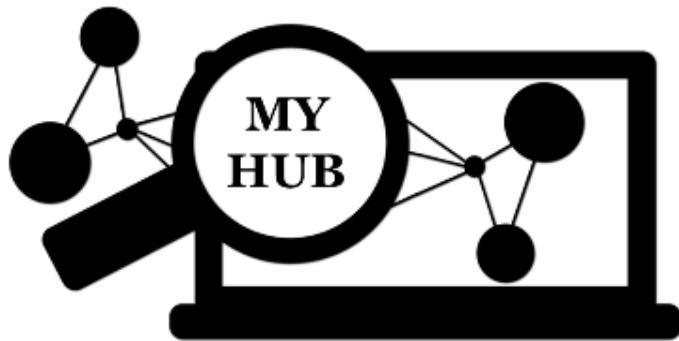

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

HANDBOEK

Hoe de implementatie van inclusief onderwijs op reguliere scholen versterken?

Project: MyHUB – a one-stop-shop on inclusion practices, tools, resources and methods for the pedagogical staff at formal and non-formal educational institutions.

604454-EPP-1-2018-1-LV EPPKA3-IPI-SOC-IN

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Table of Contents

Foreword.....	7
Introductie	9
Korte beschrijving van het project	10
Beschrijving van het doel van het handboek en de inhoud	10
Billijkheid en implementatie van inclusief onderwijs.....	11
Wereldwijd	12
EU niveau	16
Latvia	18
Bulgaria.....	22
België (Vlaanderen).....	27
Cyprus.....	41
The current status of inclusive education in partner countries Error! Bookmark not defined.	
Introductie	46
Latvia	47
Bulgaria.....	51
België	56
Belgisch niveau	56
Vlaanderen.....	57
Cyprus	58
The current situation of Inclusive Education in Cyprus	58
Special Schools - Curricula and courses	59
Inclusion in pre-primary mainstream education	60
Inclusion in primary mainstream education.....	61

Special Units in mainstream education.....	61
Inclusion in secondary mainstream education	61
Cyprus Educational System under Reform	62
Competenties en attitudes van inclusief onderwijzend personeel om inclusief onderwijs te bevorderen.....	63
Introductie	63
Latvia	65
Bulgaria.....	67
Cyprus	75
Inclusive Education and Children with Disabilities	75
Teachers' beliefs on inclusion in Cyprus.....	76
Inclusion vs Integration.....	77
Voortdurende professionele ontwikkeling naar inclusief onderwijs	79
Available trainings in Latvia.....	79
Available trainings in Bulgaria	98
Beschikbare opleidingen in België.....	99
Available trainings in Cyprus	100
Professional Development in Cyprus.....	100
Types of seminars offered by the CPI.....	101
Training/seminar topics for professionals in inclusive education	102
Wat betekent het - inclusief lesgeven in de praktijk? (Collegiale samenwerking - hoe het kan worden geïmplementeerd in de klas, onder welke omstandigheden, omgevingsomgevingen enz.).....	106
Introductie	106
Latvia	106
Cyprus	107
Inclusive teaching into practice.....	108

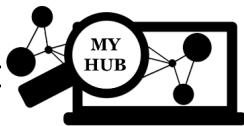
Peer collaboration into practice	109
Universal design and ICT into learning.....	110
België.....	110
Theorie - Universeel ontwerp voor leren.....	111
Praktijk	113
Hulpmiddelen die gebruikt worden in Vlaanderen.....	114
Voorbeelden.....	115
Bulgaria.....	116
Effectief en innovatief studiemateriaal dat de implementatie van inclusief onderwijs ondersteunt en hoe deze te creëren.....	120
Latvia	120
Bulgaria.....	124
België.....	126
Online platformen.....	129
STICORDI.....	130
ADIBIB	132
WAI-NOT!	133
KlasCement.....	134
Cyprus	134
Best Practice 1: The Inclusion Development Programme (guidance for practitioners).....	134
Best Practice 2: Game based online Training for Teachers in special education (Play2Do project).....	135
Betrokkenheid van ICT in het lesgeven / leren (Serieuze Games, Robotgestuurd) van de 21 ^{ste} eeuw om het leren voor leerlingen met speciale behoeften te bevorderen	138
Inleiding over inclusief onderwijs / leren in de 21 ^{ste} eeuw	138
Methodologieën.....	141
Leren 3.0.....	143

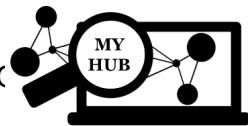
Individueel Onderwijs Plan Voorbeelden - België	144
ADHD (Aandachtstekort/ Hyperactiviteit Stoornis)	147
Autisme	152
Dysfasie	156
NLD (Nonverbale Leerstoornissen)	159
Socio-Motor Development (ASD)	161
Problemen met ritme, tempo in de klas	166
Dicteren.....	166
Prestatieangst	168
Lesson Plan Examples – Bulgaria	169
Lesson 1 (Mathematics)	169
Lesson 2 (Digital competences)	171
Lesson 3 (Bulgarian language and literature)	172
Lesson Plan Examples - Latvia	174
Lesson 1 (Electricity, preschool).....	174
Lesson 2 (English, 5th grade).....	176
Lesson 3 (English, 1st grade).....	182
Lesson Plan Examples - Cyprus	186
Lesson 1 (Mathematics for Pre-school)	187
Lesson 2 (Phonological Awareness)	191
Lesson 3 (Personal Hygiene)	195
Serieuze games	199
Robotis games	202
Online en mobiel leren en interactie in de richting van constructivistische benaderingen van kennisconstructie, onderwijzen en leren	204
Speciale ondersteunende technologieën voor het onderwijs	210

Pedagogische, technologische en organisatorische innovatie	212
Relevante initiatieven	217
Afstandsonderwijs in tijden van crisis	223
(NIET) Uitdagend voor leerlingen/studenten met een beperking	223
Voordelen van afstandsonderwijs.....	223
Nadelen van afstandsonderwijs.....	225
Voorbeelden.....	227
Verschillende benaderingen en oplossingen	228
Latvia	228
Bulgaria.....	239
België	246
Cyprus.....	247
Hoe sociale media en internetcampagnes de bewustwording van inclusief onderwijs kunnen bevorderen.....	251
Latvia	251
Bulgaria.....	254
België	258
Cyprus	262
Cypriot Club on Inclusive Education (KOEE)	262
“I live, so I exist” radio show of the University of Cyprus.....	263
Inclusive Education in Cyprus.....	263
“Mazi” non-profit organization.....	263
Road to Inclusive Education	264
Inclusief onderwijs: huidige uitdagingen en aanbevolen toekomstige richtingen.....	265
Europees niveau	265
Uitdagingen per land	Error! Bookmark not defined.

Latvia	266
Bulgaria.....	267
België - Vlaanderen (zie M-decreet sectie voor uitgebreide rapportage).....	268
Cyprus.....	271
Conclusie	275
Informatie over bijdrages.....	277
Latvia	277
Cyprus	279
Bulgaria.....	280
België.....	281

Foreword

Prof. Linda Daniela

The origins of inclusive education can be traced back to the attempts of integrating people with special needs into education in Scandinavia, the United States and Japan in the 1970s, but the results showed that such integration offers opportunities to improve the achievement for students with mild disabilities while those with severe disabilities faced even greater discrimination. Over time, it has been concluded that simply integration is not the key word for supporting students with special needs, so other solutions were needed.

The next milestone is 1994, when representatives of 92 countries and 25 international organizations at the World Conference on Special Needs Education in Salamanca (Spain) adopted a new Statement on the education of all disabled children, which called for inclusion to be the norm and where the guiding principle is for ordinary schools to accommodate all children, regardless of their physical, intellectual, social, emotional, linguistic or other conditions.

Despite the fact that 26 years have passed since the adoption of the Salamanca Statement, it must be acknowledged that not all situations and contexts are always taken for granted and there are still countries where inclusive education is only defined in political documents but not a common practice. However, during these 26 years, the world has accumulated rich experience in implementing inclusive education and organizing various activities to ensure access to education for every individual.

In the MyHUB project - *A one-stop-shop on inclusion practices, tools, resources and methods for the pedagogical staff at formal and non-formal educational institutions*, its participants are committed to bringing together a variety of good practices in inclusive education to ensure knowledge transformation through lending and borrowing the principle developed by Gita Steiner-Khamisi where it takes different dimensions to share good practices among different countries, among different educational levels and among people with diverse special needs.

This handbook is the result of a project, which has gathered information on the principles of inclusive education and the situation in the project countries. It will be useful for teachers

who are eager to create an inclusive learning environment, for parents who wish to understand the principles of inclusive education and for other stakeholders in education.

Karel Van Isacker

Het VN-verdrag voor de rechten van personen met een beperking stelt heel duidelijk dat het (voortbestaan) van buitengewoon onderwijs in strijd is met de principes van dit verdrag. Daarom werd het M-decreet geïmplementeerd in Vlaanderen. Helaas vrees ik dat deze druk op de geleidelijke ontmanteling van het buitengewoon onderwijs heeft geleid van een "recht van ouders om hun kind (indien mogelijk) les te laten nemen in het reguliere onderwijs", tot "een verplichting van ouders om dat te doen, tenzij het daar echt mis gaat ". Dat is niet het juiste uitgangspunt.

Introductie

Bijdrager: Zanda Rubene (University of Latvia, Latvia)

De uitdagingen die de implementatie van inclusief onderwijs met zich meebrengt, zijn een van de huidige taken van de professionele activiteiten voor (universitaire) docenten en onderwijsbeleidmakers in de Europese Unie en daarbuiten. Ondanks de vastberaden inspanningen van de internationale gemeenschap om te integreren, worden sommige landen nog steeds geconfronteerd met moeilijkheden en obstakels bij het verkrijgen van kwaliteitsonderwijs voor de welvaartsstaat van kinderen en jongeren in het land.

Dit feit bevestigt dat de noodzaak om inclusief onderwijs te implementeren niet de noodzaak wegneemt van een systemische aanpak van sociale uitsluiting veroorzaakt door onderwijs belemmeringen.

Inclusie is echter niet alleen een kwestie van het onderwijsysteem: inclusie is in wezen een indicator van de democratisering van de samenleving. De publieke houding ten opzichte van inclusie toont het niveau van tolerantie aan, als een belangrijke waarde van een democratische samenleving. De houding ten opzichte van inclusie benadrukt ook de waarde van het maatschappelijk middenveld, zoals sociale verbondenheid en erkenning.

Iedereen heeft de behoefte om het gevoel te hebben deel uit te maken van de samenleving, zich erkend en opgenomen te voelen in de sociale gemeenschap. Maar, om het recht van alle mensen op erkenning en “erbij horen” uit te oefenen, is het normaal van elk individu te eisen om tolerant te zijn ten opzichte van diversiteit in de samenleving. Sociale uitsluiting is een indicator van het gebrek aan een gevoel van samenhorigheid en gebrek aan erkenning van een bepaald deel van de samenleving. Het wijst tevens ook op het gebrek aan tolerantie van de kant van andere leden van de samenleving. Inclusie is een complexe maatschappelijke taak en de rol van het onderwijs bij de aanpak ervan is onmiskenbaar en uiterst belangrijk.

Korte beschrijving van het project

Het project zal de belemmeringen voor inclusie verminderen door actieve samenwerking tussen de leerkrachten en andere belanghebbenden, inclusief de actieve betrokkenheid van beleidsmakers, leden van de lokale gemeenschap, zoals politieke en religieuze leiders, lokale onderwijsfunctionarissen en massamedia.

Het succes van het creëren van inclusief onderwijs als sleutel tot het opzetten van inclusieve samenlevingen hangt af van de overeenstemming tussen alle relevante partners over een gemeenschappelijke visie, ondersteund door een aantal specifieke stappen die moeten worden genomen om deze visie in praktijk te brengen.

De beweging naar inclusie is een geleidelijke, die gebaseerd moet zijn op duidelijk geformuleerde principes die betrekking hebben op systeembrede ontwikkeling en sectorale benaderingen, met meerdere opleidingen waarbij alle niveaus van de samenleving betrokken zijn.

Beschrijving van het doel van het handboek en de inhoud

Dit handboek zal de ambassadeurs van inclusief onderwijs uitrusten met de noodzakelijke kennis, middelen en strategieën om hen in staat te stellen de implementatie van inclusieve onderwijspraktijken te mainstreamen en te ondersteunen.

De beoogde gebruikers:

- Pedagogisch personeel in instellingen en scholen voor jonge kinderen:
leerkrachten, opleiders, schoolhoofden, docenten;
- Maatschappelijke en jeugdwerkers;
- Niet-gouvernementele organisaties;
- Onderwijsplanners / beleidsmakers - lokale onderwijsautoriteiten, gemeentelijke afdelingen voor inclusief onderwijsbeleid, respectievelijke afdelingen bij het ministerie van onderwijs en wetenschap, het ministerie van jeugd en sport, enz.

Billijkheid en implementatie van inclusief onderwijs

Bijdrages: Dita Nimante (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM, België)

Gelijkheid betekent ervoor zorgen dat iedereen toegang heeft tot dezelfde kansen. In het onderwijs betekent onderwijsgelijkheid dat iedereen toegang heeft tot dezelfde kwalitatieve onderwijskansen. Aangezien onderwijs wordt beschouwd als het middel om het leven van kinderen te veranderen, opwaartse sociaaleconomische mobiliteit mogelijk te maken en de sleutel tot het ontsnappen aan armoede, is het belangrijk om ervoor te zorgen dat alle kinderen toegang hebben tot onderwijs en het kunnen ingeschreven worden op school. Educatieve rechtvaardigheid moet worden aangeboden door onderwijssystemen, onderwijsprogramma's en klassen te verbeteren, rekening houdende met de grote diversiteit aan kenmerken en behoeften van kinderen.

Onderwijs voor iedereen is de basis van inclusief onderwijs. De 1994 UNESCO-verklaring van Salamanca¹ erkende het belang om te werken aan "scholen voor iedereen" - instellingen die iedereen omvatten, verschillen vieren, leren ondersteunen en inspelen op individuele behoeften. Zoals in de verklaring van Salamanca werd gezegd: "Onderwijs voor iedereen betekent in feite VOOR ALLEN, in het bijzonder degenen die het meest kwetsbaar zijn en het meest behoeftig zijn".². Het was een nieuwe richting voor buitengewoon onderwijs, door ervoor te zorgen dat kinderen met speciale behoeften een gelijk recht hebben op onderwijs om samen met hun broers en zussen op reguliere scholen te leren.

Het succes van het creëren van inclusief onderwijs als de sleutel tot het opzetten van inclusieve samenlevingen hangt af van de overeenstemming tussen alle relevante partners over een gemeenschappelijke visie, ondersteund door een aantal specifieke stappen die

---

¹ UNESCO. (1994). The Salamanca statement and framework for action on special needs education. UNESCO.

² UNESCO. (1994). The Salamanca statement and framework for action on special needs education. UNESCO.
Page 4.

moeten worden ondernomen om deze visie in praktijk te brengen. De beweging naar inclusie is een geleidelijke, die gebaseerd moet zijn op duidelijk geformuleerde principes die betrekking hebben op systeembrede ontwikkeling en sectorale benaderingen met meerdere opleidingen waarbij alle niveaus van de samenleving betrokken zijn. De belemmeringen voor inclusie kunnen worden verminderd door de actieve samenwerking tussen beleidsmakers, onderwijszend personeel en andere belanghebbenden, inclusief de actieve betrokkenheid van leden van de lokale gemeenschap, zoals politieke en religieuze leiders, lokale onderwijsfunctionarissen en de media.

Wereldwijd

Bijdrages: Dita Nimante (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM, België)

Onderwijs werd erkend als een mensenrecht in de "Universele Verklaring van de Rechten van de Mens" artikel 26 van de VN in 1948³. In 1960 verklaarde het UNESCO-verdrag tegen discriminatie⁴ dat discriminatie in het onderwijs een schending is van de rechten die zijn verwoord in de "Universele Verklaring van de Rechten van de Mens". In artikel 1 werd discriminatie uitgelegd als elk "onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeur die, gebaseerd op ras, huidskleur, geslacht, taal, religie, politieke of andere mening, nationale of sociale afkomst, economische toestand of geboorte, het doel heeft van of als effect heeft het tenietdoen of aantasten van gelijke behandeling in het onderwijs". Hoewel een beperking niet in het "Verdrag tegen Discriminatie" was opgenomen als een kenmerk dat tot enige vorm van discriminatie zou leiden, werd een beperking in de daaropvolgende jaren internationaal erkend als een mogelijke reden voor discriminatie in het onderwijs, maar stelde het dat het recht op onderwijs er is voor alle kinderen. Op de Jomtien "Wereldconferentie over onderwijs

---

³ United Nations. (1948). *Universal declaration of human rights*. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf

⁴ UNESCO (1960). *Convention against discrimination*. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

"voor iedereen" in 1990⁵ er is voor gezorgd dat er voor iedereen het juiste aanbod is in het onderwijs, ongeacht individuele noden. Verscheidene verklaringen van de Verenigde Naties mondden uit in de 'Standaardregels voor gelijke kansen voor personen met een beperking' van de Verenigde Naties uit 1993. 1994 UNESCO Salamanca Statement vormde de politieke en filosofische basis voor de ontwikkeling van inclusief onderwijs voor iedereen in de komende jaren.

Artikel 24 van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een beperking uit 2006⁶, was duidelijk bedoeld om het recht op onderwijs voor mensen met een beperking te realiseren 'zonder discriminatie en op basis van gelijke kansen'.

In de eerste plaats is inclusief onderwijs voor een persoon met een beperking een gegarandeerd recht door de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens⁷. Bovendien keurde de VN op 13 december 2006 het Verdrag inzake de rechten van personen met een beperking (CRPD) en het bijbehorende optionele protocol⁸ goed. Dit verdrag bevat fundamentele mensenrechten en persoonlijke vrijheden. Dit verdrag benadrukte het recht op inclusief onderwijs met een algemeen commentaar (nr. 4) in 2016. Het benadrukt dat de erkenning van inclusie als de sleutel tot het bereiken van het recht op onderwijs de afgelopen 30 jaar is versterkt. Het Verdrag inzake de rechten van personen met een beperking bevat ook het eerste wettelijk bindende instrument dat een verwijzing bevat naar het concept van kwalitatief hoogstaand inclusief onderwijs. De duurzame ontwikkelingsdoelstelling 4 bevestigt de waarde van inclusief, kwalitatief en rechtvaardig onderwijs. Inclusief onderwijs staat centraal bij het bereiken van onderwijs van hoge kwaliteit

---

⁵ UNESCO (1990). *World conference on education for all: Meeting basic learning needs*. Jomtien, Thailand. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000097551>

⁶ United Nations. (2006). *Convention on the rights of persons with disabilities*. https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf

⁷ United Nations. (1948). *Universal declaration of human rights*. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf

⁸ United Nations. (2006). *Optional protocol to the convention on the rights of persons with disabilities*. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

voor alle leerlingen, ook voor diegenen met een beperking, en bij de ontwikkeling van inclusieve, vreedzame en eerlijke samenlevingen.

CRPD Artikel 24⁹ geeft aan dat

1. De staten die partij zijn erkennen het recht van personen met een beperking op onderwijs. Om dit recht zonder discriminatie en op basis van gelijke kansen te verwezenlijken, zorgen de staten die partij zijn voor een inclusief onderwijsysteem op alle niveaus en een leven lang leren gericht op:
  - 1.1. de volledige ontwikkeling van het menselijk potentieel en een gevoel van waardigheid en eigenwaarde, en de versterking van het respect voor mensenrechten, fundamentele vrijheden en menselijke diversiteit;
  - 1.2. de ontwikkeling ten volle door personen met een beperking van hun persoonlijkheid, talenten en creativiteit, evenals hun mentale en fysieke capaciteiten;
  - 1.3. personen met een beperking in staat te stellen effectief deel te nemen aan een vrije samenleving.
2. Bij het realiseren van dit recht zorgen de staten die partij zijn ervoor dat:
  - 2.1. personen met een beperking niet worden uitgesloten van het algemene onderwijsysteem op basis van een beperking, en kinderen met een beperking worden niet uitgesloten van gratis en verplicht basisonderwijs of secundair onderwijs op basis van een beperking;
  - 2.2. personen met een beperking toegang hebben tot inclusief, kwalitatief hoogstaand en gratis basisonderwijs en secundair onderwijs op voet van gelijkheid met anderen in de gemeenschappen waarin ze leven;
  - 2.3. er wordt gezorgd voor redelijke aanpassing aan de eisen van het individu;
  - 2.4. personen met een beperking de ondersteuning krijgen die nodig is, binnen het algemene onderwijsysteem, om hun effectieve opleiding te vergemakkelijken;
  - 2.5. effectieve geïndividualiseerde ondersteuningsmaatregelen worden aangeboden in omgevingen die de academische en sociale ontwikkeling maximaliseren, in

---

⁹ United Nations. (2006). *Convention on the rights of persons with disabilities. Article 24*.

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/article-24-education.html>

overeenstemming met het doel van volledige inclusie.

3. De Staten die partij zijn bij dit Verdrag stellen personen met een beperking in staat om levens- en sociale ontwikkelingsvaardigheden te leren om hun volledige en gelijkwaardige deelname aan het onderwijs en als leden van de gemeenschap te vergemakkelijken. Daartoe nemen de staten die partij zijn passende maatregelen, waaronder:
  - 3.1. het leren van braille, alternatief schrift, ondersteunende en alternatieve modi, middelen en formaten van communicatie en oriëntatie en mobiliteitsvaardigheden vergemakkelijken, alsook de intercollegiale ondersteuning en mentoring;
  - 3.2. het leren van gebarentaal vergemakkelijken en de taalidentiteit van de dovengemeenschap bevorderen;
  - 3.3. ervoor zorgen dat het onderwijs aan personen, en in het bijzonder aan kinderen, die blind, doof of doof en blind zijn, wordt gegeven in de meest geschikte talen en communicatiemiddelen en communicatiemiddelen voor het individu, en in omgevingen die de academische en sociale ontwikkeling maximaliseren.
4. Om de verwezenlijking van dit recht te helpen verzekeren, nemen de staten die partij zijn passende maatregelen om leerkrachten in dienst te nemen, met inbegrip van leerkrachten met een beperking, die gekwalificeerd zijn in gebarentaal en / of braille, en om professionals en personeel op te leiden die op alle onderwijsniveaus werken. Dergelijke training omvat het bewustzijn van beperkingen en het gebruik van geschikte ondersteunende en alternatieve wijzen, middelen en formaten van communicatie, onderwijstechnieken en materialen om personen met een beperking te ondersteunen.
5. De Staten die partij zijn, zorgen ervoor dat personen met een beperking toegang hebben tot algemeen tertiair onderwijs, beroepsopleiding, volwassenenonderwijs en levenslang leren zonder discriminatie en op voet van gelijkheid met anderen. Daartoe zorgen de Staten die partij zijn ervoor dat er wordt gezorgd voor redelijke accommodatie voor personen met een beperking.

Artikel 24 construeert voornamelijk de basisniveaus van inclusief onderwijs en begeleidt de lidstaten en andere instellingen dienovereenkomstig.

Het inclusief onderwijs en de gelijkheid in het onderwijs is al een tijdje een belangrijke agenda in de wereldwijde internationale documenten, maar het pleidooi voor inclusief

onderwijs blijft groeien. In de Agenda 2030 voor Duurzame Ontwikkeling van de Verenigde Naties (VN)¹⁰ omvat het actieplan "actie voor mens, planeet en welvaart" 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's). Het vierde Duurzame Ontwikkelingsdoel (SDG 4) is het onderwijs: "inclusief en gelijkwaardig kwaliteitsonderwijs verzekeren en levenslang leren voor iedereen bevorderen".

EU niveau

Bijdrages: Dita Nimante (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM, België)

De Europese Unie en haar instellingen stimuleren een inclusieve omgeving, met name in het Europese onderwijsysteem. In de eerste stap gaan alle Europese wetgevingsstelsels in harmonie met de VN-regelgeving. Alle EU-leden accepteerden de VN CRPD-protocollen voor de implementatie van hun onderwijsysteem. Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) stelt in artikel 14 dat "het genot van de rechten en vrijheden uiteengezet in dit verdrag zal worden verzekerd zonder discriminatie op welke grond dan ook, zoals geslacht, ras, huidskleur, taal, religie, politieke of andere opvattingen, nationale of sociale afkomst, associatie met een nationale minderheid, eigendom, geboorte of een andere status". Volgens het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie¹¹, "bij het bepalen en uitvoeren van haar beleid en activiteiten, streeft de Unie ernaar discriminatie op grond van geslacht, ras of etnische afstamming, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele geaardheid te bestrijden". (art. 10)

---

¹⁰ United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development.
https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

¹¹ European Union. (2012). Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>

Daarnaast onderstreept de Europese Commissie door middel van de Europese pijler van sociale rechten (2017)¹² dat "iedereen recht heeft op kwalitatief hoogstaand en inclusief onderwijs, opleiding en levenslang leren om vaardigheden te behouden en te verwerven die hem/haar in staat stellen volledig deel te nemen aan de samenleving en succesvol transities op de arbeidsmarkt te beheren". Bovendien werken zowel de Europese Commissie als de Europese Raad samen aan de uitvoering van onderwijs- en opleidingsstrategieën (ET 2020)¹³ om inclusief onderwijs, gelijkheid, gelijkheid, non-discriminatie en de bevordering van burgerschapscompetenties te bereiken als prioritaire gebieden voor Europese samenwerking op het gebied van onderwijs en opleiding.

Daarnaast is de Europese toegankelijkheidswet¹⁴ bedoeld om de werking van de interne markt voor toegankelijke producten en diensten aan te moedigen en te verbeteren door belemmeringen weg te nemen die ontstaan door uiteenlopende regels in de lidstaten. De wet belooft voordelen voor bedrijven, mensen met een beperking en ouderen.

De Raad van Europa¹⁵ bevordert de rechten en de volledige deelname van personen met een beperking in de samenleving en in het bijzonder in het onderwijs. Sinds 2009 zijn er verschillende aanbevelingen ontwikkeld om de volledige inclusie van kinderen en jongeren met een beperking te garanderen (2009, 2010 en 2013).

Het "Grondrechtenverslag" 2020¹⁶ bevatte een beschrijving van de vorderingen van de EU op het gebied van grondrechtenkwesties op EU-niveau. Een deel van het rapport is gewijd

---

¹² European Commission. (2017). *The European pillar of social rights in 20 principles*. https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en

¹³ *The strategic framework for European cooperation in education and training (ET 2020) is a forum which allows Member States to exchange best practices and to learn from each other*. https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_en

¹⁴ European accessibility act. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1202#:~:text=The%20European%20accessibility%20act%20is,EU%20leading%20to%20costs%20reduction>

¹⁵ Council of Europe (n.d.). *Children with disabilities*. <https://www.coe.int/en/web/children/children-with-disabilities>

¹⁶ European Union Agency for Fundamental Rights (EU body or agency) (2020). *Fundamental rights report*. https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a7ce368c-ab89-11ea-bb7a-01aa75ed71a1/language-en?WT.mc_id=Selectedpublications&WT.ria_c=41957&WT.ria_f=5713&WT.ria_ev=search

aan de rechten van kinderen. Hoewel het een lichte verbetering meldt, blijft de kinderrechtenkwestie net zo belangrijk als voorheen, aangezien een op de vier kinderen het risico loopt op armoede en sociale uitsluiting. Hoewel er veel plannen zijn om inclusief onderwijs te bevorderen, wordt er slechts beperkte vooruitgang geboekt op het gebied van inclusief onderwijs voor kinderen met een beperking. De belangrijkste problemen houden verband met:

- gescheiden onderwijssystemen voor kinderen met en zonder handicap;
- gebrek aan ondersteuning en middelen op reguliere scholen voor kinderen met een beperking;
- voortdurende discriminatie van kinderen met een beperking in het onderwijs en een groter aantal kinderen met speciale behoeften in het onderwijs.

Latvia

Contributor: Dita Nimante (University of Latvia, Latvia)

On May 4, 1990, simultaneously with the proclamation of the declaration of independence, Latvia adopted the declaration on country's accession to international legal documents on human rights¹⁷, thus confirming that Latvia legislators will be guided by the idea of human rights. By accepting the UN declaration, the Government of Latvia was obliged to report periodically to the UN on the country's progress. After each report, recommendations were received. Thus, the education system of Latvia has seen the impact of a range of international declarations and conventions. Gradually it has led to such regulations that ensured learning opportunities for all children including children with disabilities. At first, it was affirmed that every child has a right to education and every child is capable of learning, and the idea that some children are 'uneducable' was abandoned. It was a major turning point away from the times when disabled children were not considered to be part of humanity, so accordingly they did not have a right to education. The right to education was

---

¹⁷ *Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos* [On the accession of the Republic of Latvia to international legal instruments on human rights issues] (1990). Augstākā Padome 04.05.1990., Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 21, 24.05.1990

included as one of the fundamental rights of every child in Article 112 of the Satversme¹⁸. As a result, special schools in Latvia started to integrate children with severe disabilities¹⁹, those who previously remained at home or in special care institutions.

Although the Law of Education in 1991 stated that education is for all, it was not specifically declared that it concerned children with disabilities.²⁰ It took some years to establish such a conceptual idea in the Law of Education. The newly developed Law of Education in 1998²¹ stated that everyone has the right to education, including those who have some health issues and special needs. The Law on General Education explains special needs as “the necessity to receive such support and rehabilitation which creates an opportunity for a learner to complete an educational programme, taking into account his or her health condition, abilities, and level of development”²². The Law on the Protection of the Children's Rights²³ affirmed that every child has the right to have all necessary support to live a proper life despite his health conditions and special needs.

Although the legislation established a normative base for children's with disability (in Latvia – children with special needs) rights to education, it did not mean that automatically they were ensured inclusive education. At the beginning and middle of 90-ties the integration of children with special needs both in special schools (previously those who were called ‘uneducable’) and in regular schools (mostly in special classes), was considered to be a progressive move towards ensuring children with special needs rights to education. The Law

¹⁸ Latvijas Republikas Satversme (1922). Satversmes sapulce. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993. <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>

¹⁹ Vīgante, R. (2008). Latvija – Vācija: kopīgais un atšķirīgais [Latvia – Germany: Similarities and differences]. *Skolotājs*, 1.

²⁰ Saeima. (1991). *Izglītības likums* [Law of education]. <http://www.likumi.lv/doc.php?mode=DOC&id=67960>

²¹ Saeima. (1998). *Izglītības likums* [Law of education]. <http://www.izm.lv/default.aspx?tabID=3&lang=1&id=102>, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=50759&mode=ICDOC>

²² Saeima. (1999). Vispārējās izglītības likums [General Education Law]. *Latvijas Vēstnesis*, 213/215, 30.06.1999.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 14, 22.07.1999. <https://likumi.lv/ta/en/en/id/20243>

²³ Saeima. (1998). Law on the Protection of the Children's Rights. *Latvijas Vēstnesis*, 199/200, 08.07.1998.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 15, 04.08.1998. <https://likumi.lv/ta/en/en/id/49096>

on General Education stated that schools that have necessary means and resources can integrate children with special needs in regular classes²⁴. Children with special needs were gradually integrated in regular schools, either by establishing special classes or integrating those children in the regular classroom. There were several Integrative programs developed. The first integrative schools were established, e.g., in 1994 the private school “Patnis” and in 1996 in Vaivari, Jūrmala – Vaivari secondary school (later- inclusive school), where children with special needs were integrated in regular school. Integrative processes are still present in the education system in Latvia.

In 2004, Latvia became a member of the European Union; before and after joining the EU the Latvian government made necessary and important changes in the legislation to synchronise it with EU requirements. By adapting EU values of humanity, equality and democratization, the rights to education for every child were promoted and a gradual move towards inclusive education was initiated.

The term *Inclusive education* for the first time was mentioned and explained in the medium-term planning document of education policy “Education Development Guidelines for 2014-2020”²⁵. Although the term inclusive education still has not been included in the *Law of Education* and the *Law on General Education*, there have been some gradual changes in the legislation (on the level of Council of Ministers Regulation) to support inclusive education practice, both providing necessary financial resources and legal basis for inclusive education. The financial support for children with special needs has been expanded and there are many more opportunities provided to ensure the necessary support for children with special needs in regular school²⁶.

---

²⁴ Saeima. (1999). Vispārējās izglītības likums [General Education Law]. *Latvijas Vēstnesis*, 213/215, 30.06.1999. <https://likumi.lv/ta/id/20243-visparejas-izglitibas-likums>

²⁵ Saeima. (2014). Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam [Guidelines for the development of education 2014-2020]. <http://likumi.lv/doc.php?id=266406>

²⁶ Ministru kabinets. (2019). *Prasības vispārējās izglītības iestādēm, lai to īstenotajās izglītības programmās uzņemtu izglītojamos ar speciālām vajadzībām* [Requirements for general education institutions to admit students with special needs in the educational programs they implement]. Ministru kabineta noteikumi Nr. 556. *Latvijas Vēstnesis*, 240, 28.11.2019. <https://likumi.lv/ta/id/310939-prasibas-visparejas-izglitibas-iestadem-lai-to-istenotajas-izglitibas-programmas-uznemtu-izglitojamos-ar-specialam-vajadzibam>

In Latvia there are several possible routes for children with special needs to acquire education.

- Home schooling (implemented by parents);
- Prolonged schooling for ill children at home, partially home/partially school schooling;
- Special schools, which are segregated educational establishments, located all around Latvia. Children with special needs had special programs;
- Special classes in regular schools, which are segregated or integrated solutions. Children with special needs had special programs;
- Regular classes, regular school, which could be either integrative or inclusive solutions. Children with special needs had either a special or regular program.

As special needs is a broad definition, in Latvia it is the role of the State or local government Pedagogical Medical Commission to determine who meets the criteria of special needs and who has to have a special program, special services, extra resources. Special education programs are categorised for children with mental health disorders, intellectual disabilities, severe intellectual disabilities, visual impairment, hearing impairment, physical disabilities, somatic diseases, language disorders and learning disabilities.

Starting from 1 September 2020, in Latvia special basic education programs for learners with physical disabilities, somatic diseases, language disorders and learning disabilities will no longer be implemented in special education institutions, but in the form of inclusive special classes or groups of general education schools, as well as integrating learners in general education classes, additionally addressing individually targeted support provision in the educational process²⁷. It will promote integration and inclusion of children with special needs in regular schools.

---

²⁷ Saeima. (2018). *Grozījumi Vispārējās izglītības likumā* [Amendments in General Education Law]. <https://likumi.lv/ta/id/300102-grozijumi-visparejas-izglitibas-likuma>

The latest national policy document, the “National Development Plan of Latvia for 2021-2027”²⁸ (Latvian National Development Plan for 2021-2027, 2020), which was approved on 2 July 2020 is significant because the indicator “Inclusive educational environment” has been included for the first time in the priority “Knowledge and skills for personal and national growth” in the political document of such a level. It was explained as a necessary action to promote the development of a safe and inclusive environment in educational institutions.

Bulgaria

Contributors: Andrean Lazarov (Marie Curie Association, Bulgaria), Prof. Dsc Snezhana Ilieva, and Valeria Vitanova, PhD (Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria)

As a member of the European Union, Bulgaria is committed to working for the development of more inclusive education systems. The Bulgarian government makes necessarily political efforts in this area. As for children with disabilities, only about a half are integrated into mainstream education, and it is estimated that 14,000 children with disabilities are out of school.²⁹

The Council Recommendation on the promotion of common values, inclusive education and the European dimension of teaching³⁰ states that Bulgaria is committed to ensure effective equal access to high-quality inclusive education for all learners, including those from migrant families, those with disadvantaged socio-economic status, special needs and disabilities - in accordance with the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Disability is essential for achieving more cohesive societies (Council of the European Union, 2018).

---

²⁸ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.- 2027. gadam [National development plan of Latvia for 2021-2027]. (2020). https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2027_apstiprin%C4%81ts%20Saeim%C4%81.pdf

²⁹ Inclusive education and early learning. <https://www.unicef.org/bulgaria/en/inclusive-education-and-early-learning>

³⁰ Council Recommendation of 22 May 2018 on promoting common values, inclusive education, and the European dimension of teaching (2018/C 195/01). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0607\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0607(01)&from=EN)

The National Strategy for Lifelong Learning (NSLLL)³¹ has been adopted by the Council of Ministers' Decree No 12 dated January 10, 2014. The strategy sets out the strategic framework of the state policy in education and training during the period, which aims at achieving the European objective for smart, sustainable and inclusive growth.

The Strategy has been elaborated in response to challenges, which, on the one hand, have to do with our country's need to overcome the consequences of the economic and financial crisis in Europe and worldwide, and on the other – to preserve the national identity and cultural diversity in the course of implementation of the cohesion policies.

The Strategy applies the definition of lifelong learning, as used in the Memorandum on Lifelong Learning (2000)³², namely: "all purposeful learning activity, undertaken on an ongoing basis with the aim of improving knowledge, skills and competence".

The document covers all forms of education, training, and learning – formal, non-formal and Informal. It also provides recommendations, which would serve as basis in the preparation of annual plans, based on which progress in the implementation of LLL in Bulgaria would be traced.

The strategy describes the state of the art and the challenges related to lifelong learning in Bulgaria. The implementation of the previous national strategy for LLL for the period 2008-2013 was analysed. The place of Bulgaria with regards to the European headline targets and indicators laid down in the Europe 2020 strategy was described.³³

The strategy outlines the contents, the forms, the environment and the relationships among all the actors in the LLL process, namely, learners, training providers, the employers, trade organizations, labour unions, civil society organizations, the regions, municipalities, and local communities, government bodies and other partners.

---

³¹ *National Strategy for Lifelong Learning for the period 2014 – 2020.* <https://epale.ec.europa.eu/en/resource-centre/content/national-strategy-lifelong-learning-period-2014-2020>

³² Commission of the European Communities. (2000). *A Memorandum on Lifelong Learning.* https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf

³³ *Basic strategic documents in the field of education and training in the Republic of Bulgaria (2014 - 2020).* https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/bulgaria/bibliography_en

The objectives of the Strategy are linked with the objectives of the national policy for development by 2020, i.e., high level of skills, opportunities for innovations, adaptability to the changes in the character of work, and full social inclusion. The Strategy was developed as an integrated strategic document covering all sectors of education and training from pre-school education via school general education and vocational education and training to higher education, continuous education and training, and validation and recognition of non-formal and informal learning.

The vision states that as of 2020 Bulgaria would be a country, where conditions have been created for full creative and professional success of the person and where the access to various and quality forms of lifelong learning has become a reality for all its citizens.

The following priorities for the development are laid down in the strategy:

- Educational approach and innovations in education and training supporting the development of all learners and contributing towards development of thinking, capable, and proactive individuals able to handle changes and uncertainty;
- Raising the quality of education and training in the following directions:
- Acquisition of basic skills, which would evolve into permanently attained competences such as competences in the mother tongue to achieve functional literacy, literacy in the area of mathematics and natural sciences, technological and digital literacy, as well as foreign language communication skills;
- Raising the quality of teaching; improving institutional governance;
- Higher quality of training at the institutional level;
- Improving the system for financing education and training.
- Ensuring the educational environment for equal access to lifelong learning and for active social inclusion and active citizenship.
- Promoting education and training aligned to the needs of the economy and changes in the labour market.

Another important document is the National strategy for the development of the pedagogical staff (2014 - 2020)³⁴. The Strategy covers the system for preparation and continuous qualification of the pedagogical staff, the basic professional and social-demographic features of the pedagogical staff for the period 2007-2013, and career development of the pedagogical staff. Expenditure for education and training of the pedagogical staff is analysed, too.

An overview of European policies for the development of teacher's profession is made in the Strategy, including teachers' training, support for young pedagogical staff members, recruitment, employers, labour contracts, continuous professional development and mobility of teachers. The need for a national strategy on the development of the pedagogical staff is analysed, too. The vision, principles, objectives and expected results from such a strategy are defined. Issues related to the coverage, administration and financing the system are pointed out.

The strategy is in line with the requirements and the priority fields of action of the national Programme for the development of the Republic of Bulgaria called "Bulgaria 2020"³⁵ aimed to raise the living standard through competitive education and training, establishing conditions for quality employment, social inclusion and guaranteed accessible and quality education. The strategy is oriented towards the implementation of policies and measures for comprehensive, accessible and quality school and pre-school education. It synchronizes the policies for teachers and trainers' education, continuous qualification and career development in connection to the legislative, institutional and social base of the education system.

The Strategy foresees the following measures:

- Building-up a unified system for education and continuous teachers' qualification;

---

³⁴ *National strategy for the development of pedagogical staff (2014 - 2020).*

www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=4627

³⁵ *National development programme: Bulgaria 2020. (NDP BG2020).* <https://en.unesco.org/creativity/policy-monitoring-platform/national-development-programme>

- Legislative guarantees of teachers' rights and obligations in terms of professional development;
- Establishment of better conditions for teachers' professional and career development;
- Financial and information provision of the education system;
- Adaptive structures for governance of secondary education;
- Equity and competitiveness of institutions providing qualification of the pedagogical staff;
- Achieving higher social and economic status of the pedagogical staff.

Another important document is the Strategy on Reducing the Share of Early School Leavers (ESL) 2013-2020³⁶ which is aligned with the objective of the strategic framework of Bulgaria 2020. The Strategy is fully in line with the Council Recommendation dated June 28, 2011 concerning the policies for reducing ESL (2011/C 191/01)³⁷, as well as with the strategic framework for the European cooperation in education and training. Bulgaria 2020 is the national programme for the development of the Republic of Bulgaria. It is aimed to improve the standard of life through competitive education and training, establishment of conditions for quality employment and social inclusion, and guaranteeing quality and accessible health care. Bulgaria 2020 is adopted by the Council of development of the Council of Ministers in 2011.

The Strategy is oriented towards the implementation of policies and measures aimed at meeting the target of a share of ESL less than 11%. The same target is set in the National Reform Programme of the Republic of Bulgaria (2012-2020)³⁸, national target No 4.

The following key measures are laid down in the Strategy:

---

³⁶ *Strategy for reducing the share of early school leavers (2013 – 2020)*. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/bulgaria/bibliography_en

³⁷ *Council Recommendation of 28 June 2011 on policies to reduce early school leaving (Text with EEA relevance)* (2011/C 191/01). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:191:0001:0006:en:PDF>

³⁸ *National reform programme of the Republic of Bulgaria (2012-2020)*. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2019-european-semester-national-reform-programme-bulgaria_en.pdf

I. Preventive measures

- Provision of a positive educational environment – school environment, relationships, governance;
- Raising the quality of education as a prerequisite for personal development of every child and student and prevention of ESL;
- Provision of an access to education for children and students of vulnerable ethnical groups;
- Access to quality education for children and students with special educational needs;

II. Integration measures

- Increasing parents' participation and engagement;
- Affirmation of individual and group mentoring;
- Provision of career guidance and consulting services;
- Development of models for acquisition of a vocational qualification;
- Support for children and students' development;
- Implementation of early alert system;
- Development of interest-based activities;
- Support of students at risk of ESL due to financial issues;

III. ESL Compensatory Measures

- Creation of suitable conditions for re-integration of ESL back within the education and training system;
- Building up of a national system for validation of competencies acquired through non-formal and/or informal learning.

België (Vlaanderen)

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM, België)

De huidige stand van zaken met betrekking tot inclusief onderwijs

Het M-decreet³⁹ (decreet van 21 maart 2014 betreffende maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften) geeft aan hoe Vlaamse scholen moeten omgaan met leerlingen die omwille van een beperking niet gewoon lessen kunnen volgen in een gewone school.

Inclusief onderwijs is nu de eerste optie. Het doel is om meer leerlingen in het reguliere onderwijs te krijgen en dus minder leerlingen door te verwijzen naar scholen voor buitengewoon onderwijs.

Een school bouwt een zorgcontinuüm op en gaat samen met de leerkraft of leerkrachten, de ouders en het CLB (Centrum voor leerlingenbegeleiding, dit is een dienst waar leerlingen, ouders, leerkrachten en schooldirecties terecht kunnen voor informatie, advies en begeleiding; een CLB omvat artsen, maatschappelijk workers, pedagogen, psychologen, psychologisch assistenten en verpleegkundigen) na welke redelijke aanpassingen of maatregelen een leerling met specifieke onderwijsbehoeften moet hebben om de lessen te kunnen volgen.

Een leerling met specifieke onderwijsbehoeften heeft dus het recht om zich in te schrijven in een gewone school. Hij/zij kan:

- Het gemeenschappelijk leerplan volgen (als hij/zij voldoet aan de toelatingsvooraarden voor het gewoon onderwijs en een gemotiveerd rapport heeft);
- Een individueel aangepast leerplan volgen (als hij/zij een rapport heeft voor toegang tot het buitengewoon onderwijs);
- Het M-decreet voorziet ook in collegiale ondersteuning door leerkrachten en paramedisch personeel uit het buitengewoon onderwijs. Ondersteuning wordt ook op andere manieren aangeboden.

---

³⁹ M-decreet. (2014). <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/grote-lijnen-van-het-m-decreet>

Eerste hulp bij een leerprobleem of achterstand

Kinderen kunnen moeilijkheden ondervinden bij het leren. Naar schatting 1 op de 5 jongeren in Vlaanderen heeft leermoeilijkheden of een leerprobleem.

Leerproblemen hebben verschillende oorzaken:

- Problemen thuis;
- Laag gevoel van eigenwaarde;
- Verkeerde leermethode;
- Hardnekkige lees-, schrijf- of wiskundeproblemen;
- Aandachtsproblemen;
- Problemen met de werkhouding;
- Leerproblemen.

In het basis- en voortgezet onderwijs ligt de eerste zorg bij de school zelf. Een gesprek met de klassenleerkracht of de vakdocent is een belangrijke eerste stap om een leerprobleem aan te pakken. Die leerkracht kan overleggen met andere collega's, zoals een zorgcoördinator, leerlingbegeleider, gradencoördinator, of de directeur.

De meeste scholen hebben leerlingbegeleiders: docenten die leerlingen met problemen helpen. Op sommige scholen zijn er ook vertrouwensleerlingen.

In veel gevallen zal de school in staat zijn zichzelf te helpen. Is dat niet het geval, dan kan ze je doorverwijzen naar het CLB.

Soms is meer gespecialiseerde hulp nodig, daarom werkt het CLB samen met andere diensten, zoals centra voor de behandeling van leermoeilijkheden, revalidatiecentra of centra voor geestelijke gezondheidszorg.

Continuïteit van de zorg

In het M-decreet staat dat het de taak van de school is om een zorgcontinuüm te ontwikkelen. Het is het zorgbeleid waarin de school 3 fasen doorloopt om de leerlingen met het CLB en de ouders zo goed mogelijk op te vangen:

- Fase 0: brede basiszorg. Vanuit de visie op zorg biedt de school alle leerlingen een krachtige leeromgeving. De school stimuleert de ontwikkeling van alle leerlingen

zoveel mogelijk, volgt hen systematisch en werkt actief aan het verminderen van risicofactoren en het versterken van beschermende factoren.

- Fase 1: meer zorg. De school neemt extra maatregelen om ervoor te zorgen dat de leerling het gewone curriculum kan blijven volgen (zoals remediëren, differentiëren, compenseren en dispenseren).
- Fase 2: uitbreiding van de zorg. Het CLB neemt een actieve rol op en gaat na wat de leerling, de leerkrachten en de ouders kunnen doen en wat ze nodig hebben. Het CLB kan vervolgens een gemotiveerd rapport opstellen waarin het de noodzaak van de zorgverbreding onderbouwt. Dan kan de school een beroep doen op ondersteuning vanuit het ondersteuningsnetwerk of een school voor buitengewoon onderwijs. Als de fasen 0 tot en met 2 zijn doorlopen en het volgen van het gewone leerplan met redelijke aanpassingen niet haalbaar is, kan het CLB een verslag opstellen voor toegang tot het buitengewoon onderwijs of een individueel aangepast leerplan in het gewone onderwijs.
- Fase 3: individueel aangepast leerplan (IAC). Het CLB stelt een verslag op voor de toegang tot het buitengewoon onderwijs of een individueel aangepast leerplan in het regulier onderwijs. De IAC-fase kan zowel in het gewoon als in het buitengewoon onderwijs vorm krijgen.

Een leerling met een rapport kan een IAC volgen op een school voor gewoon onderwijs of kan zich inschrijven op een school voor buitengewoon onderwijs. Dat hangt af van de keuze van de ouders en de leerling en van de redelijke aanpassingen die in een gewone school mogelijk zijn.

Het CLB onderzoekt samen met de ouders, de leerling en de school de mogelijkheden.

Als de leerling een IAC volgt in een school voor gewoon onderwijs, kan de school ondersteuning vragen aan het ondersteuningsnetwerk of aan een school voor buitengewoon onderwijs.

Actiegericht werken

Het ontwikkelen van een zorgcontinuüm betekent ook dat de leerkracht en de school handelingsgericht werken (HGw). Op deze manier streeft men naar kwalitatief goed onderwijs en effectieve leerlingbegeleiding.

HGW kent 7 uitgangspunten:

- De onderwijsbehoeften van de leerling staan centraal. De leerkracht moet zich afvragen wat de leerling nodig heeft om doelen te bereiken.
- Afstemming en interactie tussen leerlingen, leerkrachten, ouders en de school verbetert de aanpak.
- De leerkracht speelt een belangrijke rol in de positieve ontwikkeling van de leerling.
- De focus ligt op de positieve aspecten van leerlingen, leerkrachten, de school en ouders. Dat neemt de leerkracht mee in het plan van aanpak.
- Samenwerking met leerlingen, leerkrachten, de school en ouders is noodzakelijk.
- De leerkracht formuleert doelen en bekijkt wat er nodig is om die doelen te bereiken.
- De leerkracht werkt systematisch, in stappen en transparant.

Redelijke aanpassingen

Het aanbrengen van redelijke aanpassingen is volgens het M-decreet ook een taak van de school. Een vorm van redelijke aanpassingen zijn de zogenaamde STICORDI-maatregelen. STICORDI (stimuleren, compenseren, remediëren, differentiëren, dispenseren) is een acroniem voor:

- stimuleren: leerlingen aanmoedigen en de sterke punten van het kind benadrukken;
- compenseren: apparaten zoals een laptop toestaan;
- remediëren: leerlingen individueel helpen;
- differentiëren: leerstof en lesaanpak variëren;
- dispenseren: vrijstellingen toestaan van delen van het curriculum.

STICORDI-maatregelen zijn verschillende maatregelen die kinderen met een beperking helpen om leerachterstanden te voorkomen. Dyslexie kan dan bijvoorbeeld worden gecompenseerd door het gebruik van een laptop met voorleessoftware.

Een redelijke aanpassing neemt de belemmeringen weg die leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften ondervinden in een normale schoolomgeving. Op die manier kunnen deze leerlingen de lessen volgen en zich optimaal ontwikkelen.

Dit sluit aan bij het principe van Universal Design for Learning (UDL): de leerstof aanbieden op een manier die toegankelijk is voor een diverse leerlingenpopulatie door te variëren in bijvoorbeeld materialen, methodes en evaluatie.

Bij de beoordeling van de redelijkheid van de aanpassing kan de school rekening houden met:

- De kosten van de aanpassing;
- De impact die de aanpassing heeft op de school en de klasorganisatie;
- Hoe lang en hoe vaak de leerling de aanpassing kan gebruiken;
- De gevolgen van de aanpassing voor de kwaliteit van leven van de leerling;
- De gevolgen van de aanpassing voor de omgeving en andere leerlingen;
- Of er geen gelijkwaardige alternatieven zijn.

Gewoon of bijzonder onderwijs?

Een leerling met een beperking kan worden ingeschreven in een gewone school, met of zonder een melding voor toegang tot het buitengewoon onderwijs.

Leerling heeft geen rapport voor toegang tot buitengewoon onderwijs

Als de leerling, eventueel met extra zorg, kan aansluiten bij het gemeenschappelijk curriculum, blijft hij/zij in het regulier onderwijs. Voor de extra zorg is een gemotiveerd rapport van het CLB nodig.

Als de onderwijsbehoeften van de leerling zodanig veranderen dat het gewone leerplan voor hem niet meer haalbaar is, kan het CLB een verslag opstellen voor de toegang tot het buitengewoon onderwijs.

Leerling heeft een rapport voor toegang tot buitengewoon onderwijs

Als de leerling een rapport heeft voor toegang tot buitengewoon onderwijs, dan zijn er twee opties: gewoon of buitengewoon onderwijs.

De ouders schrijven hun kinderen in op een gewone school.

De leerling krijgt een individueel aangepast leerplan, met ondersteuning. De leerling hoeft dan niet aan dezelfde doelen te voldoen als de medeleerlingen. In het secundair onderwijs boekt de leerling jaar na jaar studievoortgang via een getuigschrift van verworven competenties.

De school beslist, na overleg met de ouders en het CLB, dat de aanpassingen die nodig zijn om een leerling een individueel aangepast leerplan te laten volgen, onredelijk zijn. De school ontbindt de inschrijving. De leerling gaat dan, eventueel met de hulp van het lokaal overlegplatform (LOP), op zoek naar een andere reguliere school. De leerling kan ook naar het buitengewoon onderwijs gaan.

De school, de ouders of het CLB vinden dat de leerling met een toelaatbaarheidsverklaring voor het buitengewoon onderwijs het gewone leerprogramma kan volgen in een gewone school. Dan kan het CLB, indien akkoord, het rapport schrappen. De leerling heeft dan volledig recht op een inschrijving in een gewone school.

De leerling gaat naar het buitengewoon onderwijs.

Het type (en de opleidingsvorm) worden in het verslag vermeld.

Toelatingseisen voor buitengewoon onderwijs

Alleen met een proces-verbaal kan een leerling naar het buitengewoon onderwijs. Het CLB gaat eerst na of de gewone school alle mogelijke maatregelen heeft genomen vooraleer een leerling door te verwijzen naar een school voor buitengewoon onderwijs. Doorverwijzen op basis van de sociale achtergrond alleen is niet mogelijk.

Leerlingen die al voor het schooljaar 2015-2016 naar het buitengewoon onderwijs zijn gegaan, mogen met hun 'oude' inschrijvingsverslag in hun onderwijsstype of -vorm blijven tot ze het onderwijsniveau waarop ze waren ingeschreven, hebben beëindigd.

Nieuwe vormen van buitengewoon onderwijs

Sinds het schooljaar 2015-2016 zijn er nieuwe definities voor sommige types in het buitengewoon onderwijs.

- Type 1 (leerlingen met een lichte verstandelijke beperking), type 8 (leerlingen met ernstige leerstoornissen) en type 3 (type 1 in het buitengewoon secundair onderwijs) worden geleidelijk afgebouwd en omgevormd tot het nieuwe type basisaanbod. Leerlingen uit dat nieuwe type kunnen, na een positieve evaluatie van de school en het CLB, na verloop van tijd terugkeren naar het reguliere onderwijs.
- Er is een nieuw type 9 voor kinderen met autisme die geen verstandelijke beperking hebben en ondanks ondersteuning niet naar het regulier onderwijs kunnen.

In september 2015 is het M-decreet in werking getreden. Doel van het decreet is het Vlaamse onderwijsstelsel inclusiever te maken door:

- Meer leerlingen in het reguliere onderwijs houden en minder leerlingen laten doorstromen naar het buitengewoon onderwijs.
- Meer leerlingen in het buitengewoon onderwijs in het reguliere onderwijs opnemen.

Een leerkracht hoeft geen specialist te worden in de kennis van leerstoornissen of -beperkingen, maar moet wel een aantal noodzakelijke basiscompetenties bezitten of verwerven:

- De behoeften van de leerlingen beoordelen;
- Doelstellingen bepalen;
- Zorgen voor redelijke aanpassingen, zoals differentiëren, remediëren, compenseren en dispenserende maatregelen nemen;
- Het recht op redelijke aanpassingen is de grootste verandering in het gewone onderwijs. Of een leerling op een school kan beginnen, hangt af van de aanpassingen die nodig zijn en of de school deze aanpassingen als redelijk beschouwt. Redelijke aanpassingen zijn bijvoorbeeld het gebruik van laptops en rekenmachines in de les of meer tijd geven om een toets af te maken.

Het doel is dat leerkrachten:

- meer met het leerkrachtenteam nadenken over aanpassingen zoals remediëring, differentiatie, het gebruik van hulpmiddelen, en een meer op maat gesneden curriculum;
- meer overleg te plegen met leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften en met hun ouders;
- nauwer samenwerken met het CLB en andere ondersteuners.

Samen met anderen moet de leerkracht zoeken naar aanpassingen die het verstrekken van kwaliteitsonderwijs voor alle leerlingen, en in het bijzonder voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften, redelijk maken.

Doelgroep

Doelgroep voor het schooljaar 2017-2018 zijn scholen die in de schooljaren 2015-2016 en 2016-2017 nog niet aan het programma hebben deelgenomen en meer in het bijzonder:

- Leerkrachten;
- Het management;
- Interne begeleiders: middenkader, afdelingsmanagers, zorgcoördinatoren, opleidingscoördinatoren;
- Externe begeleiders: pedagogisch begeleiders, leerkrachtenopleiders;
- Ondersteuners binnen het ondersteuningsmodel M-decreet.

Om de verworven inzichten blijvend te verankeren, is de deelname van supervisoren aan te bevelen. Zij kunnen de schoolteams na afloop van het project verder ondersteunen.

De deelnemers zullen hun meesterschap in didactiek, pedagogiek en actiegericht samenwerken versterken:

- basiscompetenties als leerkracht verbreden en verdiepen, zodat de leerkracht inclusiever kan werken in het team en tegemoet kan komen aan de specifieke onderwijsbehoeften van leerlingen;

- in het team ondersteuning krijgen om samen te werken aan competentieontwikkeling gericht op de maximale ontwikkeling van alle leerlingen en in het bijzonder leerlingen met speciale onderwijsbehoeften.

Overzicht van geselecteerde projecten

De Vlaamse regering heeft het regelgevend kader voor de projecten nog niet definitief goedgekeurd. De projecten kunnen pas van start gaan als dat gebeurd is.

Onderstaande tabel geeft:

- Een uitgebreide projectbeschrijving;
- De contactgegevens van de organisator;
- De wijze waarop men zich kandidaat kan stellen;
- Plaats en datum.

Titel van het project (Naam van de organisatie)

M-decreet: motor, motivatie en mogelijkheden⁴⁰ (Arteveldehogeschool)

V-eSperAnZa (Verbind Samenwerken Aan geïntegreerde Zorg, een hoopvol perspectief⁴¹ (Vzw Nascholing in het katholiek onderwijs)

Expeditie M: een onderzoekstocht naar duurzame integratie van inclusief handelen en denken⁴² (AVSG vzw)

Het M-decreet als motor van uitmuntend onderwijs⁴³ (Steunpunt Diversiteit en Leren (UGent))

---

⁴⁰ M-decreet: motor, motivatie en mogelijkheden.

https://onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/2017_06_01_Motor_Motivatie_Mogelijkheden_Artevelde.pdf

⁴¹ V-eSperAnZa (Verbind Samenwerken Aan geïntegreerde Zorg, een hoopvol perspectief.

https://onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/2017_06-08-Vesperanza_KOV.pdf

⁴² Expeditie M: een onderzoekstocht naar duurzame integratie van inclusief handelen en denken.

https://onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/2017_06_01_Expeditie-M_OVSG.docx

KITS: krachtige indicatoren voor een toegankelijke school⁴⁴ (UC Leuven vzw)

Huidige uitdagingen en toekomstige richtingen

Inclusief onderwijs is niet erg gemakkelijk in de praktijk te brengen. Daarenboven brengen nieuwe regelgevingen en implementaties hun uitdagingen met zich mee. Het M-decreet is een ander niveau van het inclusief onderwijs in België. De uitdagingen ervan komen dus ook vooral voort uit onervarenheid.

In Vlaanderen neemt de school meestal de tijd om te beslissen of de leerkracht het kind aanvaardt als lid van de klas. Kinderen met een beperking worden vaak als de uitzondering beschouwd: het reguliere onderwijs is voor hen niet de plaats om les te krijgen. De praktijk van uitsluiting naar een meer gespecialiseerde context is ingebed in het onderwijsysteem en vertegenwoordigt een gangbare manier van denken.

Het kind met een beperking wordt gezien als een andere categorie, anders dan de "gemiddelde" leerling. Deze manier van kijken naar kinderen met speciale behoeften in de schoolcontext hangt nauw samen met het soort vragen dat wordt gesteld over de aard van het verschil in het kind.

Onzekerheden ontstaan omdat niet alles bekend is. Bovendien hebben leerkrachten twijfels over hun competentie omdat zij het gevoel hebben geen expertise te hebben in de tekort(en) (en de medische complicaties) van het kind. Ze voelen zich onzeker over het feit dat ze niet genoeg weten of niet weten hoe ze moeten handelen.

M-decreet vervanging

---

⁴³ Het M-decreet als motor van uitmuntend onderwijs.

https://onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/2016_06_01_Motor_uitmuntend_onderwijs SDL.docx

⁴⁴ KITS: krachtige indicatoren voor een toegankelijke school.

<https://onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/KITS%20Fiche%202017-2018.docx>

Vlaanderen is over het algemeen de best georganiseerde regio in België wat betreft diensten voor leerlingen die moeilijkheden ondervinden bij het volgen van onderwijs. Deze kinderen kunnen een beroep doen op Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB).

Vlaanderen is momenteel koploper wat betreft het aantal leerlingen dat naar scholen voor buitengewoon onderwijs gaat. Maar zoals eerder vermeld heeft Vlaanderen sinds 2008 een nieuw wettelijk kader gecreëerd dat erop gericht is leerlingen met een beperking op te nemen in het reguliere onderwijs, indien mogelijk met redelijke aanpassingen.

- Decreet betreffende het Vlaams beleid inzake gelijke kansen en gelijke behandeling (2008)⁴⁵;
- De regering stemt in met het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een beperking (2006)⁴⁶;
- M-decreet (2014)⁴⁷.

Inclusief onderwijs in Vlaanderen is gedefinieerd in het M-decreet van 12 maart 2014 (M staat voor maatregelen voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften) en heeft als doel om meer te investeren in brede basiszorg, passende maatregelen te nemen en redelijke aanpassingen te doen. Dit moet leiden tot concrete veranderingen in het speciaal en regulier onderwijs. Kortom, het onderwijs moet redelijke maatregelen nemen om kinderen zo veel mogelijk op de gewone scholen te houden.

De voorbereidingen zijn in januari 2015 van start gegaan en worden sinds 1 september 2015 toegepast. Er moet echter worden vermeld dat dit andere problemen heeft gecreëerd, vooral omdat leerkrachten maar ook CLB's slecht zijn voorbereid. Het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een beperking maakt heel duidelijk dat het (voort)bestaan van het

---

⁴⁵ Decreet betreffende het Vlaams beleid inzake gelijke kansen en gelijke behandeling. (2008). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=NIM%3A264976>

⁴⁶ Verenigde Naties. (2006). Verdrag inzake de rechten van personen met een beperking. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2.html>

⁴⁷ M-decreet. (2014). <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/grote-lijnen-van-het-m-decreet>

buitengewoon onderwijs in strijd is met de principes van dit verdrag. Vandaar ook het M-decreet. Helaas heeft deze druk op de geleidelijke ontmanteling van het bijzonder onderwijs ervoor gezorgd dat een "recht van ouders om hun kinderen lessen te laten volgen in het reguliere onderwijs (indien mogelijk)" is geëvolueerd tot "een plicht van ouders om dat te doen, behalve als het misgaat". Dat is niet de houding of het uitgangspunt, maar het resultaat van de instemming met het VN-verdrag.

Vanwege de vele problemen met het M-decreet blijft het van kracht tot 1 september 2021. In de tussentijd wordt gewerkt aan een nieuwe regeling: "Naar een begeleidingsdecreet voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften"⁴⁸.

Vervanging van het M-decreet door een nieuw oriëntatie decreet

De Vlaamse Regering wil het M-decreet voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften vervangen door een nieuw begeleidingsdecreet. Dat staat in het Vlaams regeerakkoord 2019-2024.

Het huidige model voor de ondersteuning van leerlingen met speciale onderwijsbehoeften in het regulier onderwijs blijft van kracht tot en met het schooljaar 2020-2021. Intussen wordt een nieuw ondersteuningsmodel voorbereid dat ten vroegste vanaf 1 september 2021 in werking zal treden.

Vlaams minister van Onderwijs Ben Weyts⁴⁹ heeft de doelstellingen verduidelijkt in de nota aan de Vlaamse Regering. Hij/zij reikt ook heel wat principes aan, die tegelijk de kijtlijnen vormen voor de opmaak van het nieuwe begeleidingsdecreet en het definitieve ondersteuningsmodel.

Blijven inzetten op inclusief onderwijs

---

⁴⁸ Naar een begeleidingsdecreet voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.

<https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/naar-een-begeleidingsdecreet-voor-leerlingen-met-specifieke-onderwijsbehoeften>

⁴⁹ Naar een begeleidingsdecreet voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.

<https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/naar-een-begeleidingsdecreet-voor-leerlingen-met-specifieke-onderwijsbehoeften>

De Vlaamse Regering blijft achter het principe van inclusie staan, maar wil stap voor stap te werk gaan. Ze vult de doelstellingen pragmatisch en realistisch in, want het is cruciaal om voldoende maatschappelijk draagvlak en pedagogische begeleiding te creëren.

Met het begeleidingsdecreet wil de regering geen stappen terug zetten, maar verder bouwen aan draagvlak voor een meer geleidelijke realisatie van inclusief onderwijs.

Het doel van het nieuwe decreet is niet minder, maar meer sociale inclusie:

- Zoveel mogelijk leerlingen via het reguliere onderwijs in het best mogelijke onderwijs houden en dus niet meer doorverwijzen naar het buitengewoon onderwijs.
- Minder docenten doorverwijzen naar externe diensten voor bijles.

De basiszorg gericht op het creëren van leerwinst op school wordt verder uitgewerkt. Daartoe laat de Vlaamse overheid zich inspireren door buitenlandse modellen en voorbeelden, zoals "respons op instructie" (RTI).

In het RTI-model worden de zorgbehoeften van de leerling afgestemd en wordt getracht zoveel mogelijk leerlingen aan te laten sluiten bij de algemene leerdoelen door middel van een toenemende intensiteit van remediëring. Dit wordt bereikt door permanente screening, interventie en monitoring in de klas of een taakklas. Er wordt nagegaan of de capaciteit van de schoolteams niet wordt overschreden en of de betrokken leerlingen voldoende leerwinst boeken.

De evolutie naar inclusief onderwijs zal stap voor stap en in een haalbaar tempo moeten verlopen. Ook het buitengewoon onderwijs behoudt een volwaardige plaats en wordt waar nodig kwalitatief versterkt.

Huidig ondersteuningsmodel tot en met schooljaar 2020-2021

Leerlingen die nu al recht hebben op steun, blijven die ontvangen. Ondersteuners blijven hun taak als ondersteuner op zich nemen.

De huidige werkwijze van het ondersteuningsmodel wordt in het schooljaar 2020-2021 voortgezet. Op basis van een evaluatie wordt nu gewerkt aan een definitief ondersteuningsmodel.

Richtingsdecreet op zijn vroegst vanaf het schooljaar 2021-2022

Voor de schooljaren 2019-2020 en 2020-2021 wordt een nieuw begeleidingsdecreet voorbereid. Een definitief ondersteuningsmodel zal daar deel van uitmaken.

Netwerkoverstijgende samenwerking zal een belangrijk uitgangspunt zijn. De ondersteuning moet snel en efficiënt zijn, dicht bij de leerling en de leerkracht.

Een nieuw begeleidingsbesluit gaat op zijn vroegst van start in het schooljaar 2021-2022. Er wordt voldoende tijd uitgetrokken voor voorbereiding en overleg. Zo wil de minister van Onderwijs een overhaaste invoering van een nieuw regelgevend kader vermijden.

Cyprus

Contributors: Marianna Gregoriou, Angelos Nicolaou, and George Milis (EUROCY Innovations Ltd, Cyprus)

The case of Cyprus - Legislation and policy

Cyprus became an independent republic on the 16th of August 1960, having been a British colony since 1878.⁵⁰ Consequently, the British education system regarding special needs was applied in Cyprus. The British educational legislation of 1870 suggested the "establishment of special classes for learners with physical and intellectual disabilities, as well as for learners with behavioural problems".⁵¹ In 1929, the School for the Blinds was the first special education school established in the island, with the School for the Deaf being opened in 1953. In 1944, "compulsory education for learners with disabilities and learners

---

⁵⁰ History of Cyprus since 1878. https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Cyprus_since_1878

⁵¹ European Agency Cyprus. *System of Support and Special Education provision*. <https://www.european-agency.org/country-information/cyprus/systems-of-support-and-specialist-provision>

with special needs, and for learners who had spent a long-time receiving treatment in hospitals" was introduced. Since 1970, it has been compulsory for every child to attend school.⁵²

In 1979, the state took responsibility for establishing special schools for learners between the ages of 5 and 18. By this law, regional multi-disciplinary committees were formed to review the cases of individual learners referred to special education and recommend the most suitable educational placement for each learner (1979: Law 47/1979 – Education of Children with Special Needs in Special Schools & Classes).⁵³ In the 1980s, there was a trend towards the inclusion of learners with special needs in mainstream schools. In 1993, the Law 24(I)/1993 and its respective amendment provides free and compulsory education at primary and secondary level. Parents or guardians of children, who fail to register and send them to school during the specified period, are subject to a penalty.⁵⁴ The practice of inclusion had no legislative foundation in Cyprus until the establishment of the Law for the Education and Training of Children with Special Needs 113(I) of 1999.⁵⁵

Law for the Education and Training of Children with Special Needs 113(I) 1999

The policy regarding the inclusion of learners with special needs in mainstream education is expressed within the Law for the Education and Training of Children with Special Needs 113(I) of 1999 (Special Education Law 113(I)/1999), the Regulations for the Early Detection of Children with Special Needs 185(I)/2001⁵⁶ and the Regulations for the Training and

---

⁵² European Agency Cyprus. *System of Support and Special Education provision*. <https://www.european-agency.org/country-information/cyprus/systems-of-support-and-specialist-provision>

⁵³ European Agency Cyprus. (1979). *The Special Education Law* (N.47/1979).

⁵⁴ Cyprus. (1993). *The Compulsory and Free Education at Elementary and Gymnasium Level Law*. http://www.cylaw.org/nomoi/arith/1993_1_024.pdf

⁵⁵ Cyprus. (1999). *The 1999 Education Act for Children with Special Needs* (N. 113(I)/1999).

http://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/1999_1_113/full.html

⁵⁶ Cyprus. (2001). *The Early Detection of Children with Special Needs Regulations* (N. 185(I)/2001). http://www.moec.gov.cy/eidiki_ekpaidefsi/nomothesia/peri_mihanismou_kanonismoi_2001_185_2001.pdf

Education of Children with Special Needs 186(I)/2001. The two latter regulate the implementation of the law as from September 2001.

The Special Education Law 113(I)/1999 is the legislative framework which regulates: the early detection of children with special educational needs (SEN); their assessment and the development of an individual education plan; their placement in the most appropriate educational setting with provision of both teachers and educational resources to meet their needs and the ongoing evaluation of the child's progress.

According to the law, a child is considered to have a special educational need (SEN) if they have significantly greater difficulty in learning compared to the majority of children of a similar age, or if a disability prevents or creates obstacles to them from using the standard educational facilities and resources available in mainstream schools.

Through the core articles of the law, the state undertakes the early detection of children with special needs from the age of three. It conducts a full multi-disciplinary assessment and aims to provide all the necessary measures in terms of curriculum adaptation, technical and staff support for the children's effective education, within a mainstream setting.

The state provides free special educational services between the ages of 3 and 18 to learners who need them (if deemed necessary, education may be extended up to the age of 21).

Learners with special needs should be educated in public schools, which are equipped with suitable infrastructure, according to the Special Education Law. Indeed, most learners with SEN are educated within mainstream classrooms, however, special educational provision may also be given in special units within mainstream schools. Learners participating in the special units are assigned to a mainstream class, in which they attend inclusive lessons and participate in selective events.

Although the state provides learners the “opportunity” to enrol in mainstream education, there are certain factors that prohibit those learners from being fully included. Angelides et al (2004) noted that “the most important factor that acted as barrier to the implementation of an inclusive education in pre-primary schools is the children themselves, their views together

with the emotions they bring and their relationships, and they should be taken into account when design trainings for teachers".⁵⁷

On the other hand, learners with severe difficulties are educated in special schools. These are equipped with the appropriate staff (psychologists, speech therapists, physiotherapists, and other specialists, as well as auxiliary staff) to support and provide essential means to learners to achieve their mission. In case there is a learner with special needs who cannot attend school for a long period, due to health or other problems, education may be provided in places other than public or special schools, i.e. at home or in hospitals.

Special Educational Provision

Special educational provision can take place in any of the state school educational levels. Hence, pre-primary institutions, primary schools, gymnasia (lower-secondary schools), lyceum (upper-secondary schools) and technical schools must provide adaptations and facilities for learners with special needs.

In secondary education, pupils with specific learning difficulties are enrolled in support programmes, following a decision by the District Committee. Learners are offered educational support individually or in groups, according to their needs.

Special educational support is usually provided for subjects that learners are examined in at the end of the school year (Modern Greek, history, physics, and mathematics). Learners are exempted, for provision of educational support, from lessons that they cannot attend due to their disability (e.g. ancient Greek and/or a second foreign language). Learners with specific sensory disabilities receive specialized assistance from the special schools.

Special units provide more intensive special education to a small number of learners (usually up to six), while maintaining contact and inclusion with a specific reference class in the

---

⁵⁷ Angelides, P., Charalambous, C., & Vrasidas, C. (2004). Reflections on policy and practice of inclusive education in pre-primary schools in Cyprus. *European Journal Of Special Needs Education*, 19(2), 211-223. <https://doi.org/10.1080/08856250410001678496>

school. If none of these adaptations suit the learner's needs, they may attend a special school.

Currently, there are six regional special schools for learners with severe learning difficulties: a school for learners with emotional and behavioural difficulties; a school for learners with visual impairments; a school for learners with hearing impairments among others. The latter two schools provide services to learners with visual or hearing impairments who are included in mainstream schools and to adults requiring specialist assistance or guidance. Specialist educators are also provided to non-governmental institutions offering specialist services to distinct groups of learners, e.g., those with multiple or severe physical disabilities. Services are also provided to learners who are in hospital for a significant period of time or who, for medical or other reasons, must be educated at home.

De huidige status van inclusief onderwijs in partnerlanden

Introductie

Bijdragers: Dita Nimante (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM, België)

De Salamanca-verklaring bevestigde dat elk kind unieke kenmerken, interesses, capaciteiten en leerbehoeften heeft, en dat diversiteit een kenmerk is van elk mens. Reguliere scholen met een inclusieve oriëntatie in de Salamanca-verklaring worden beschouwd als de "meest effectieve manier om discriminerende attitudes te bestrijden, gastvrije gemeenschappen te creëren en een inclusieve samenleving op te bouwen"⁵⁸. Inclusief onderwijs is nauw verwant aan de mensenrechtenbeweging en waarden van een democratische samenleving. Inclusief onderwijs helpt in elk geval de bestaande belemmeringen voor leren en ontwikkeling van elk kind te overwinnen.⁵⁹

Inclusief onderwijs is een wereldwijd fenomeen, de Verenigde Naties (VN) en UNESCO zijn de twee belangrijkste promotores van inclusief onderwijs voor alle lidstaten. De principes van gelijkheid en inclusief onderwijs van de afgelopen 30-40 jaar zijn geïntegreerd in de politieke documenten en wetgeving van veel landen over de hele wereld. De ideeën voor inclusief onderwijs zijn zowel in academisch onderzoek als in sociaal en economisch beleid opgenomen, zowel nationaal als internationaal. Zowel politieke als wetenschappelijke routes van inclusief onderwijs hebben zich snel ontwikkeld. Inclusief onderwijs werkt echter niet in een vacuüm of los van andere factoren die van invloed zijn op de samenleving. Er is enige vooruitgang geboekt, maar landen over de hele wereld staan nog steeds voor de uitdagingen op verschillende niveaus. Wetgeving en politieke wil zijn belangrijk en zeer noodzakelijk, en het wordt beschouwd als een belangrijke factor voor het bevorderen van inclusief onderwijs op systematisch niveau. Het is echter niet voldoende. De huidige stand

---

⁵⁸ UNESCO. (1994). The Salamanca statement and framework for action on special needs education. Paris: UNESCO. Page 8.

⁵⁹ Booth, T. and Ainscow, M. (2002). The index for inclusion. Bristol: Centre for Studies in Inclusive Education.

van zaken in de richting van inclusief onderwijs wordt regelmatig door landen gerapporteerd aan de UNESCO. De UNESCO verzamelde informatie uit verschillende landen over de hele wereld, analyseerde deze en stelde rapporten op over de huidige situatie. Het laatste van dergelijke rapporten verscheen in 2020: UNESCO-rapport "Global Education Monitoring Report, 2020: Inclusion and education: allemaal betekent allemaal"⁶⁰. Zoals in het rapport wordt gesteld, zijn er "dilemma's en spanningen betrokken bij het bereiken van het ideaal van volledige inclusie"^{61[4]}: Er zijn verschillende problemen geïdentificeerd:

- Identiteit, achtergrond en bekwaamheid bepalen de opleidingsmogelijkheden.
- Discriminatie-, stereotyperings- en stigmatiseringsmechanismen zijn vergelijkbaar voor alle leerlingen die het risico lopen te worden uitgesloten.
- Ondanks de vooruitgang verzamelen, rapporteren of gebruiken veel landen nog steeds geen gegevens over de achterblijvers.
- Miljoenen lopen de kans om te leren mis.
- Een belangrijke belemmering voor opname in het onderwijs is het gebrek aan overtuiging dat het mogelijk en wenselijk is.
- Hoewel sommige landen overgaan tot inclusie, is segregatie nog steeds wijdverspreid.
- De financiering moet gericht zijn op de meest behoeftigen.
- Leerkrachten, lesmateriaal en leeromgevingen negeren vaak de voordelen van het omarmen van diversiteit.

Latvia

Contributor: Dita Nimante (University of Latvia, Latvia)

---

⁶⁰ UNESCO. (2020). *Global education monitoring report, 2020: Inclusion and education: All means all*. Paris: UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>

⁶¹ UNESCO. (2020). *Global education monitoring report, 2020: Inclusion and education: all means all*. Paris: France. Page 5. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>

The conceptual understanding of inclusive education in Latvia is very closely linked to UNESCO broader concept of inclusive education. Inclusive education systems work to identify and remove barriers to access, participation and success of all learners to education by ensuring inclusive education in practice and providing qualitative learning for all diverse learners. The education system of Latvia has gradually since 2010 developed policy documents and plans, and instituted mandatory requirements as a way to turn legislature into practice to insure inclusive education in Latvia⁶².

However, every country has its own unique and individual context for inclusive education. There are target populations and certain directions of inclusive education relevant in today's Latvia: (1) promotion of inclusive schools, inclusive pedagogy for all learners, (2) including children with special needs in general education, (3) providing necessary support for children who have re-emigrated or children with immigration experience, (4) providing education for all children by including in the education system those who are outside the education system.

As a result of the education reform (competencies based education) in Latvia, it is acceptable that a general education institution plans flexibly the content of learning and organizes the learning process according to the needs of pupils and taking into account their abilities. Schools and teachers are allowed to organize learning activities flexibly and according to the child's needs, including more flexibility in assessing learning performance than before. There are inclusion orientated requirements for schools regarding the learning environment: an inclusive, intellectually and socially emotional development, physically and emotionally safe learning environment according to the age of pupils and the peculiarities of their development.⁶³ So, one can conclude that there are the necessary requirements in

---

⁶² Prudnikova, I., & Bruveris, I. (2015). Inclusion, legislation and practice: educating students with disabilities – the Australian and Latvian experiences. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Special Pedagogy. 3* (pp. 193-204).

⁶³ Beizītere, I., Grumolte-Lerhe, I., Ziemane, I., & Valtenbergs, V. (2020). *Iekļaujošā izglītība bērniem ar speciālām vajadzībām Latvijā* [Inclusive education for children with special needs in Latvia]. Latvijas Republikas Saeima. https://www.saeima.lv/petijumi/leklaujosa_izglitiba_berniem_spec_vajadzibam_Latvija.pdf

place in legislation for implementing inclusive pedagogy and inclusive and friendly, safe inclusive school environment for everybody.

There are many opportunities for children with special needs and learning difficulties to receive the necessary support in regular schools. Financial⁶⁴ and additional resources (for example, assistants, special education teachers, etc.) for pupils with special needs are provided.

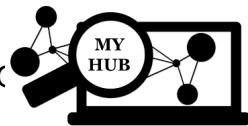
New regulations of the Council of Ministers⁶⁵ will come into force from 1st of September 2020. It is stated in the regulation:

- There is a possibility to receive support measures also for children who do not have the statement of the state or local government Pedagogical Medical Commissions, but who have development or learning difficulties; those difficulties can be stated by the support specialists of the educational institution (educational or clinical psychologist, speech therapist, teacher speech therapist or special pedagogue), the necessary support can be organized based on their statement.
  - Each educational institution must develop an individual learning plan for the children who have special needs, the plan should be periodically reviewed.
  - An expanded and detailed set of support measures is provided that the educational institution must provide in accordance with the statement of the child's special needs.
-

⁶⁴ Grozījumi Ministru kabineta 2016. gada 5. jūlija noteikumos Nr. 447 "Par valsts budžeta mērķdotāciju pedagogu darba samaksai pašvaldību vispārējās izglītības iestādēs un valsts augstskolu vispārējās vidējās izglītības iestādēs" [Amendments to Cabinet Regulation No. of 5 July 2016 447 "On the State Budget Targeted Grant for the Salary of Teachers in Municipal General Education Institutions and General Secondary Education Institutions of State Higher Education Institutions] (2018). Latvijas Vēstnesis, 163, 17.08.2018.

<https://likumi.lv/ta/id/301070-grozijumi-ministrku-kabineta-2016-gada-5-julija-noteikumos-nr-447-par-valsts-budzeta-merkdotaciju-pedagogu-darba-samaksai-pasval...>

⁶⁵ Prasības vispārējās izglītības iestādēm, lai to īstenotajās izglītības programmās uzņemtu izglītojamos ar speciālām vajadzībām [Requirements for general education institutions to admit students with special needs in the educational programs they implement] (2019). Ministru kabinets. Ministru kabineta noteikumi Nr. 556. Latvijas Vēstnesis, 240, 28.11.2019. <https://likumi.lv/ta/id/310939-prasibas-visparejas-izglitibas-iestadem-lai-to-istenotajas-izglitibas-programmas-uznemtu-izglitojamos-ar-specialam-vajadzibam>

During last years more and more children with special needs are integrated or included in regular schools. Consequently, there are less children with special needs remaining in special schools.⁶⁶ Nevertheless, in the school year 2018/2019 most of the children with special needs (41% of the total number) received education in special education institutions, acquiring a special program corresponding to the type of disorder, and 13% of children with special needs acquired the general education program together with other students in general education schools⁶⁷. In the coming years, the education system must be ready to provide adequate support in general education institutions to a sufficient number of children with special needs. The major challenge would be to provide inclusion for children with special needs in all aspects of school life.

According to the Central Statistical Bureau⁶⁸ of Latvia since 1990, as the result of migration, the population of Latvia has reduced by almost half a million (457 thousand). Due to international long-term migration the number of population in 2010-2018 dropped by 126.1 thousand. In 2018, 10.9 thousand persons arrived in Latvia for permanent stay (period of time equal to one year or more) (9.1 % more than in 2017), while 15.8 thousand persons left – 12.1 % less than in the previous year. To support re-emigrated children and children who had immigration experience in the education system there are regulations developed envisaging that local governments should be able to redistribute the state budget earmarked grant to support educational institutions for the education of re-emigrated and immigrant children.⁶⁹ Extra consultations for children who experience difficulties are provided.

⁶⁶ Beizītere, I., Grumolte-Lerhe, I., Ziemane, I., & Valtenbergs, V. (2020). *Iekļaujošā izglītība bērniem ar speciālām vajadzībām Latvijā* [Inclusive education for children with special needs in Latvia]. Latvijas Republikas Saeima. https://www.saeima.lv/petijumi/leklaujosa_izglitiba_berniem_spec_vajadzibam_Latvija.pdf

⁶⁷ Beizītere, I., Grumolte-Lerhe, I., Ziemane, I., & Valtenbergs, V. (2020). *Iekļaujošā izglītība bērniem ar speciālām vajadzībām Latvijā* [Inclusive education for children with special needs in Latvia]. Latvijas Republikas Saeima. https://www.saeima.lv/petijumi/leklaujosa_izglitiba_berniem_spec_vajadzibam_Latvija.pdf

⁶⁸ Central Statistical Bureau. (n.d.). *Immigration, emmigration and net migration*. <https://www.csb.gov.lv/en/statistics/statistics-by-theme/population/migration/key-indicator/immigration-emmigration-and-net-migration>

⁶⁹ Grozījumi Ministru kabineta 2016. gada 5. jūlija noteikumos Nr. 447 "Par valsts budžeta mērķdotāciju pedagoģu darba samaksai pašvaldību vispārējās izglītības iestādēs un valsts augstskolu vispārējās vidējās izglītības iestādēs" [Amendments to Cabinet Regulation No. of 5 July 2016 447 "On the State Budget Targeted

One of the challenges for the education system of Latvia in the inclusive context of the last 20 years is “children outside the education system”, it means that there is a certain number of children who were not registered in the education institution at the age of the mandatory education. The Guidelines for the Development of Education for 2007-2013 mentioned that 5.6% of all children are outside the education system⁷⁰. Already at that time, one of the possible explanations was inaccurate registration of children, as well as the non-involvement of local governments in solving this problem. The number of unreported children has decreased significantly over the years. The 2018 annual report of the State Education Quality Service had already indicated relatively fewer such children: 1130 children⁷¹.

Bulgaria

Contributors: Andrean Lazarov (Marie Curie Association, Bulgaria), Prof. Dsc Snezhana Ilieva, and Valeria Vitanova, PhD (Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria)

Latest monitoring on the education (including inclusive education) in Bulgaria was conducted in 2019. Efforts to modernize the education and training system continue, but improving its quality, relevance to the labour market and inclusive character continues to be a challenge.

Demographic trends and growing skills shortages mean that Bulgaria needs to invest more in the qualifications of its current and future workforce. The need for training and retraining of the elderly population is great, but participation in adult education is low.

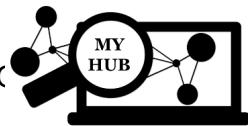

Grant for the Salary of Teachers in Municipal General Education Institutions and General Secondary Education Institutions of State Higher Education Institutions] (2018). Latvijas Vēstnesis, 163, 17.08.2018.

<https://likumi.lv/ta/id/301070-grozijumi-ministru-kabineta-2016-gada-5-julija-noteikumos-nr-447-par-valsts-budzeta-merkdotacijs-pedagogu-darba-samaksai-pasval...>

⁷⁰ Izglītības attīstības pamatnostādnes, 2007.–2013. gadam [Guidelines for the Development of Education 2007–2013]. <http://izm.izm.gov.lv/normativie–akti/politikas–planosana/1016.html>

⁷¹ Izglītības kvalitātes valsts dienesta 2018. gada publiskais pārskats [Public Report of the State Education Quality Service] (2018). IKVD. Rīga. https://ikvd.gov.lv/wp-content/uploads/2019/09/2018_IKVD_Gada_p%C4%81rskats_1.pdf

The prestige of the teaching profession is low and the workforce in the teaching sector is aging. As a way to increase the attractiveness of the profession, salaries are raised. Steps have been taken to increase the applicability of vocational education and training (VET) to the labour market.

The Act on preschool and school education in Bulgaria⁷², which came into effect in 2017 states that "education is a national priority and it is ensured by applying the following principles:

- orientation to the interests and motivation of the child and of the pupil, to the age and social changes in their lives, and to their ability to use the competences they have mastered in practice;
- equal access to high-quality education and inclusion of every child and every pupil;
- equal treatment and non-discrimination in pre-school and school education".

In part 178 paragraph 1 of the Act on preschool and school education⁷³ the general support for the personal development of children aimed at the prevention of learning difficulties is to include individual children in activities according to their needs, such as:

- Training through additional modules for children who do not speak Bulgarian - the activity is done by the teachers in groups in the kindergartens;
- Application of psychomotor, cognitive and linguistic development programmes, individual and group work with established linguistic and/or emotional-behavioural and/or sensory difficulties - the activity is taken by a psychologist, speech therapist or other pedagogical specialist, if necessary - a rehabilitator (hearing and speech), etc.

The overall support for the personal development at school, which targets all children in a pre-primary school preparatory groups and all pupils in the classroom, ensures their participation in the educational process and the activities of the school and includes:

⁷² Pre-school and School Education Act.

http://lil.mon.bg/uploaded_files/ZAKON_za_preducilisnoto_i_ucilisnoto_obrazovanie_EN.pdf Pages 1-2.

⁷³ Pre-school and School Education Act.

http://lil.mon.bg/uploaded_files/ZAKON_za_preducilisnoto_i_ucilisnoto_obrazovanie_EN.pdf Page 58.

- Teamwork among teachers and other pedagogical specialists;
- Career orientation of students;
- Interest activities;
- Library-information services;
- Health care based on information from the parent, the child's representative or the child care provider, the child's state of health and medical research and counselling, and interaction with the health care professional in the health office at the school;
- Provision of a hostel;
- Encouragement with moral and material rewards;
- Activities to prevent violence and overcome problematic behaviour;
- Activities for the prevention of learning difficulties, including logopedic work.

The general support for personal development at school aiming at prevention of learning difficulties is to include individual pupils in activities such as:

- Additional training on subjects with emphasis on the Bulgarian language education, including literacy of pupils for whom the Bulgarian language is not the first one;
- Counselling on subjects and additional counselling on subjects outside the regular school hours;
- Logopedic (speech therapy) work with students.

Teamwork between teachers and other pedagogical specialists involves discussions on issues and exchange of good practices working with the same children and pupils to increase the effectiveness of pedagogical approaches. Teachers working in municipal kindergartens, schools and service units know and use various types of general support for the personal development in their direct work. They discuss activities, share information and good pedagogical practices to support all teachers to improve their work with children or pupils in the classroom. They hold regular meetings for prevention purposes between a small group of teachers and other pedagogical specialists in the kindergarten, respectively, between the class teacher, teachers and other pedagogical specialists in the school.

Additional support for the personal development under Art. 187 addresses four groups of children and pupils: with special educational needs (SEN)⁷⁴ - at risk, with prominent gifts, with chronic diseases and working with a child and a pupil on a specific case.

Additional support for the personal development includes:

- Psycho-social rehabilitation, hearing and speech rehabilitation, visual rehabilitation, rehabilitation of communicative disorders and physical disabilities;
- Providing accessible architectural, general and specialized support environment, technical facilities, specialized equipment, didactic materials, methodologies and specialists;
- Providing training on special subjects for pupils with sensory disabilities;
- Resource support.

The State Educational Standard for inclusive education⁷⁵ sets out the terms and conditions to provide general support for the personal development of children and pupils; as well as the conditions and order for providing additional support for the personal development of children and pupils under Art. 187, para. 2 of the Pre-school and School Education Act⁷⁶ and the provision is based on the assessment of their individual needs as well as the preparation of a plan to support the child or the pupil from a support team for the personal development in the kindergarten or in the school (The Order for inclusive Education).

Support for the personal development is provided in accordance with the individual educational needs of each child and each pupil and is carried out by teachers and other pedagogical specialists in the kindergarten or school - a psychologist, pedagogical counsellor, or pedagogical specialists at the centre for the personal support development who organise and coordinate the process of providing the general and additional support for

⁷⁴ *Pre-school and School Education Act.*

http://lil.mon.bg/uploaded_files/ZAKON_za_preducilisnoto_i_ucilisnoto_obrazovanie_EN.pdf Pages 60-61.

⁷⁵ *Наредба за приобщаващото образование* [The State Educational Standard for inclusive education] (2017).
http://www.subug.info/files/naredba_priobshavasho.pdf

⁷⁶ *Pre-school and School Education Act.*

http://lil.mon.bg/uploaded_files/ZAKON_za_preducilisnoto_i_ucilisnoto_obrazovanie_EN.pdf Pages 60-61.

the personal development of children and pupils by order of the kindergarten or school director at the beginning of each school year.

In 2019, the Ministry of Education and Science began work on a national programme for desegregation in education⁷⁷. The budget is one million leva (half million euro), which will cover the municipalities' transport costs, teaching aids, as well as additional activities for children, parents and teachers. Apart from the educational effect, the desegregation program in education also has a social significance for people to show understanding and learn to live together peacefully.

In carrying out the assessment of the individual needs of children and pupils, the specialists from the team under Art. 68, 2 obligatory:

- Use assessment methodologies approved by the Ministry of Education and Science (Methodology for assessment of the educational needs of children and pupils, Methodology for functional evaluation and work with children with cognitive disabilities and autistic spectrum of development, Methodology for assessment of the individual needs of children and pupils with multiple disabilities), methods for verbal and non-verbal evaluation - PECS system, MACATON, hand-in-hand communication, Tadoma method, C-MAP method and other methods, standardization wounds instruments - Test "Binet-Terman" Test Wexler, etc.;
- Take into account the educational and personal achievements of the child or the pupil;
- Take into account the social and emotional development of the child or the pupil;
- Use formal and informal methods of monitoring and evaluation;
- Use the information for the child and the pupil referred to in Article 22 so far.

In accordance with the World Health Organization (WHO) International Classification of Functioning of Man, Disability and Health (ICF)⁷⁸ and taking into consideration the WHO

---

⁷⁷ Национална програма „Подпомагане на общините за реализиране на дейности за образователна десегрегация“ [National programme “Supporting the municipalities for the implementation of activities for educational desegregation”]. <https://www.mon.bg/upload/19229/19RH172pr17-obshtini.pdf>

⁷⁸ World Health Organization. (2001). *International Classification of Functioning of Man, Disability and Health*. <https://www.who.int/classifications/icf/en/>

International Classification of Diseases - ICD 10⁷⁹, the assessment of children and pupils is carried out with an Individual Needs Assessment Card of the child or the pupil. It contains the following components:

- Assessment of the functioning of the child or the pupil;
- An opinion of the team that carried out the assessment of the individual needs for the resources needed for additional support for the personal development of the child or the pupil;
- Determination of the specificity and type of additional support - short-term or long-term;
- A recommendation to use other services, including social services, or to engage in other activities.

Currently, there are many European and national programmes for inclusive education in Bulgaria. Such as "Together we can do more"⁸⁰, "National programme for prevention of school violence"⁸¹, "One school for all"⁸². The Ministry of Education monitors their observance.

België

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Belgisch niveau

De Belgische overheid initieert diensten en reglementeringen geïnspireerd door de VN- en EU-wetgevingen over hun onderwijsysteem. België met zijn vier autonome regio's voorziet

---

⁷⁹ World Health Organization. (2010). *International Classification of Diseases - ICD 10*.

<https://icd.who.int/browse10/2010/en>

⁸⁰ Заедно можем повече [Together we can do more]. <http://uchabulgarski.bg/about/>

⁸¹ National programme for prevention of school violence. <https://www.unicef.org/bulgaria/en/together-against-violence-schools>

⁸² Едно училище за всички [One school for all]. <https://www.elabg.eu/bg/programa-edno-uchilishte-za-vsichki-faza>

in verschillende implementaties gebaseerd op de lokale behoeften en globale trends. Elk gewest volgt verschillende regels om zijn onderwijsysteem meer inclusief en toegankelijk te maken voor leerlingen met een beperking. Zoals bepaald in de VN-regelgeving en de EU-wetgeving, biedt België gelijke onderwijskansen voor leerlingen met een beperking. Deze leerlingen kunnen kiezen voor buitengewoon onderwijs; volgens de wetgeving van het M-decreet wordt echter regulier onderwijs met ondersteuning aanbevolen.

Vlaanderen

De Vlaamse regering is gebonden door het Internationaal Verdrag inzake de rechten van personen met een beperking⁸³. Dit verdrag waarborgt het beginsel van non-discriminatie en het recht op inclusief onderwijs. Nadat het Vlaams Parlement het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een beperking in 2009 had geratificeerd, heeft de Vlaamse Gemeenschap het recht van leerlingen met speciale onderwijsbehoeften om te worden ingeschreven in het reguliere onderwijs wettelijk versterkt, door de goedkeuring van het M-decreet in 2014, met maatregelen zoals:

1. Actualisering van de definitiecategorieën voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften, waaronder een categorie voor kinderen met autisme.
2. Van gewone scholen wordt geëist dat zij redelijke aanpassingen doorvoeren, zoals het ter beschikking stellen van gespecialiseerde apparatuur en ondersteunend personeel om leerlingen met speciale onderwijsbehoeften in het gewone systeem op te vangen, en van gewone scholen wordt geëist dat zij een leerling pas naar het buitengewoon onderwijs verwijzen als al deze "redelijke aanpassingen" zijn geprobeerd.
3. Ouders van een kind met speciale onderwijsbehoeften die het niet eens zijn met de weigering van een school om hun kind in te schrijven, krijgen het recht om in beroep te gaan bij een Commissie inzake leerlingenrechten (CLR). Deze commissie bestaat uit deskundigen en is ingesteld bij de parlementaire wet van 2002 inzake gelijke

---

⁸³ United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*.
https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf

onderwijskansen.

Het M-decreet heeft het inschrijvingsrecht voor leerlingen met speciale behoeften versterkt. De nieuwe regels maken een onderscheid tussen leerlingen die al dan niet een verslag van het CLB hebben waarin wordt bepaald of zij buitengewoon onderwijs of inclusief regulier onderwijs nodig hebben.

Volgens Codex Vlaanderen⁸⁴ heeft de Vlaamse Gemeenschap met het decreet betreffende de maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoefthen het onderwijssysteem met alle betrokken partijen meer inclusief gemaakt. De Vlaamse Gemeenschap heeft een instelling opgericht speciaal voor inclusief onderwijs en leerlingen met specifieke behoeften (CLB) en voorziet in een economische ondersteuning voor de leerling met specifieke behoeften.

Cyprus

Contributors: Marianna Gregoriou, Angelos Nicolaou and George Milis (EUROCY Innovations Ltd, Cyprus)

The current situation of Inclusive Education in Cyprus

Currently in Cyprus, full time education is provided for free and is compulsory for all children between the ages of 5 to 15. The education system is highly centralized, as it is controlled by the state. The education system is divided into pre-primary education (age of 3 to 6), primary education (age of 6 to 12) and secondary education that is divided into Gymnasium (age of 12 to 15) and Lyceum/Technical school (age of 15 to 18).

---

⁸⁴ Decreet betreffende maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoefthen. (2014). <https://codex.vlaanderen.be/Portals/Codex/documenten/1024474.html>

All children with special educational needs (SEN) are referred for assessment to the school committee, which decides in which school setting each child fits better and what adaptations are required to achieve its full potential. In case parents do not agree with this decision, they have the right to appeal.

According to statistics, in 2014/2015, 5 559 students, i.e. around 7 % of all primary and secondary school students, were officially recognised to be requiring special needs education. Most of them (80%) were integrated in the general classes of mainstream schools. As per recent statistics (2017) of the European Agency for Special Needs and Inclusive Education, there were in total 9 469 cases of children officially diagnosed with a special need and from those, 7 862 were educated in mainstream groups/classes for at least 80% of the time, 959 were in special units in mainstream schools, whereas 220 were educated in separate special (pre)schools⁸⁵.

Special Schools - Curricula and courses

Children with SEN attending mainstream schools usually face mild learning difficulties, while those attending special education schools face greatest learning difficulties.

The focus of the curricula of special schools lies in skills development in the areas of self-help and independence skills, social and emotional interaction, recreation and communication, as well as vocational training. In case children can follow certain elements of the mainstream curriculum, then such elements are included in their individual educational programme (IEP).

The Director of each special school makes decisions regarding the pupils and the courses/subjects included in their school curriculum. Pupils study what they can according to their educational level and there is no compulsory curriculum that should be followed. Pupils

---

⁸⁵ European Agency Cyprus Data. https://www.european-agency.org/data/cyprus/datatable-overview?year=2014_2015#tab-0

should have their own IEP, as it is important not only for learning, but also for developing as individuals.

The IEP focuses on different areas, including the psychological, social, educational, and pre-professional, and is designed based on the abilities, weaknesses, and special characteristics of each pupil. The IEP is drawn up by the special needs coordinator in cooperation with parents and is based on the suggestions contained in the report provided by the District Committee of Special Education; it is then approved by the Head of the respective Directorate of the Ministry of Education and Culture.⁸⁶

Inclusion in pre-primary mainstream education

Pupils with SEN who can follow certain courses or classes in mainstream schools are allocated to the mainstream provision of special education, and not to a special school.

In pre-primary education, teachers have the flexibility to adjust teaching methods and take the time to alternate and repeat specific educational targets. This prevents the exclusion of some children with SEN from mainstream classroom teaching (Inclusive Early Childhood Education (IECE) project, Example of IECE provision: Cyprus p. 3)⁸⁷. Specialist educators must cooperate and interact with the pupil's teacher to develop and deliver an individual education plan for each pupil. Unless there are exceptional circumstances, these services should be provided within a class at the pupil's local school, which should be equipped with all necessary adaptations and resources.

Recently, the national curriculum for pre-primary education was assessed and restructured to *focus on skills development rather than on knowledge acquisition* (including individualized instructions, new methodological approaches, etc.).

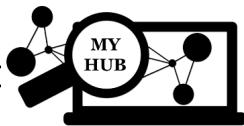
---

⁸⁶ Ministry of Education and Culture Cyprus. Special Education.

http://www.moec.gov.cy/eidiki_ekpaidefsi/en/infoserv_special_ed_referral_recruitment_process.html

⁸⁷ Inclusive Early Childhood Education (IECE) Project. Example of IECE Provision: Cyprus.

<https://www.european-agency.org/projects/iece/examples-inclusive-practice-ece>

Inclusion in primary mainstream education

In primary education, if attendance in certain courses in the mainstream classroom does not meet learners' needs, then learners can use this time for getting support from special education, speech therapy or attending the special unit of the school in which they are allocated.

Special Units in mainstream education

Special units provide more intensive special education to a small number of learners (usually up to six), while maintaining contact and inclusion with a specific reference class in the school. If none of these adaptations suit learners' needs, they may attend a special school.

Inclusion in secondary mainstream education

In secondary education, pupils with specific learning difficulties are enrolled in support programmes individually or in groups, according to their needs. Special educational support is usually provided for courses/subjects in which pupils are examined in at the end of the school year, such as Modern Greek, History, Physics and Mathematics. Learners are exempted for provision of educational support, from courses that they cannot attend due to their disability (e.g. ancient Greek and/or a second foreign language). Learners with specific sensory disabilities receive specialized assistance from the special schools.

Cyprus Educational System under Reform

The Cyprus Educational system is *under the process of reforming* to achieve better results and to become more inclusive.⁸⁸ Some of the key changes related to inclusive education are listed below:

- Since 2017, all teachers who want to be appointed in public schools need to succeed in written examinations (Law 127(I)/2015, The new Appointee system).⁸⁹
- During the academic year 2017-2018, a plan for allowing school units to operate with more autonomy and set their own objectives, which will be tailored to the needs and demands of pupils, teachers, and the school unit itself was developed (in pilot phase).
- During the academic year 2019-2020, a project for modernizing special and inclusive education was initiated, and
- During the academic year 2020-2021, the new evaluation system for teachers that aims to improve the quality of the education system is scheduled to be implemented.

More details can be found at: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/cyprus/national-reforms-school-education_en

---

⁸⁸ EURODICE Cyprus National Reforms. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/cyprus/national-reforms-school-education_en

⁸⁹ EURODICE Cyprus National Reforms. (Law 127(I)/2015) The new Appointee system. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/cyprus/national-reforms-school-education_en

Competenties en attitudes van inclusief onderwijzend personeel om inclusief onderwijs te bevorderen

Introductie

Bijdrager: Dita Nimante (University of Latvia, Letland)

Een breder begrip van inclusief onderwijs betekent dat reguliere scholen open moeten staan voor alle kinderen, door gelijke en kwalitatieve onderwijskansen te bieden om aan de behoeften van alle leerlingen te voldoen. Inclusief onderwijs vereist dat scholen veranderen en reageren op alle leerlingen, namelijk degenen die als 'kwetsbaar' en 'personen met een beperking' worden beschouwd. Het impliceert dat leerkrachten op reguliere scholen een positieve houding moeten hebben en geloven dat alle leerlingen het vermogen hebben om te leren en dat er pedagogische middelen zijn om alle kinderen de kans te geven om in een vriendelijke, veilige en inclusieve omgeving te leren. Leerkrachten moeten positief zijn over hun eigen capaciteit en ze moeten verantwoordelijk zijn om het leren voor al hun leerlingen te bevorderen. Zoals voorgesteld door Forlin en Chambers, is de leerkracht van het reguliere onderwijs de belangrijkste component in het succes van inclusief onderwijs⁹⁰. Rose voegt daaraan toe dat leerkrachten een cruciaal element zijn bij het bouwen van meer inclusieve scholen.⁹¹ Om in een inclusief klaslokaal te werken, heeft de leerkracht zowel een positieve houding ten opzichte van inclusief onderwijs nodig als 'kennis van' inclusie, 'doen' en erin 'geloven'⁹². Met andere woorden, een leerkracht moet inclusief onderwijs beoefenen door het te 'doen', 'weten' hoe het moet en 'geloven' in wat hij/zij doet. Rose wijst erop dat leerkrachten het volgende over inclusief onderwijs moeten weten:

---

⁹⁰ Forlin, C., & Chambers, D. (2011). Teacher preparation for inclusive education: increasing knowledge but raising concerns. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 39(1), 17-32.

<https://doi.org/10.1080/1359866X.2010.540850>

⁹¹ Rouse, M. (2008). Developing inclusive practice: A role for teachers and teacher education? *Education in the North*, 16, 6–13.

⁹² Rouse, M. (2008). Developing inclusive practice: A role for teachers and teacher education? *Education in the North*, 16, 6–13.

- Onderwijsstrategieën
- Beperkingen en speciale behoeften
- Hoe kinderen leren
- Wat kinderen moeten leren
- Klas lokaal organisatie en management
- Waar men indien nodig hulp kunt krijgen
- Problemen identificeren en beoordelen
- Het leren van kinderen te beoordelen en te volgen
- De wetgevende en beleidscontext

"Doen" betekent:

- Kennis omzetten in actie
- Verder gaan dan reflectieve oefeningen
- Bewijs gebruiken om de praktijk te verbeteren
- Leren werken met collega's en kinderen
- Een 'activistische' professional worden

Geloven in inclusief onderwijs betekent:

- Dat alle kinderen het waard zijn om onderwijs te krijgen
- Dat alle kinderen kunnen leren
- Dat ze het vermogen hebben om een verschil te maken in het leven van kinderen
- Dat dergelijk werk hun verantwoordelijkheid is en niet alleen een taak voor specialisten.⁹³

Inclusieve leerkrachten moeten naast de inhoud en pedagogische kennis van inclusieve pedagogiek, een positieve houding hebben ten opzichte van zowel inclusief onderwijs, diversiteit in de klas en beperkingen. Bovendien moeten leerkrachten hun kennis in de praktijk implementeren en voortdurend reflecteren op de voortgang.

---

⁹³ Rouse, M. (2008). Developing inclusive practice: A role for teachers and teacher education? *Education in the North*, 16, 6–13. (p. 13, p. 14)

Latvia

Contributor: Dita Nīmante (University of Latvia, Latvia)

Latvia has been influenced by the political move towards inclusive education, therefore in 2019/2020 the newly developed initial teacher education programs, master level programs in educational sciences and doctoral level programs in educational sciences have adopted ideas of inclusive education by integrating new courses and new content related to inclusive education. Those programs are intended to prepare both practicing teachers and future teachers to work in the inclusive school environment. It is known from the research that teachers who already serve in the general education system lack necessary education in inclusive and special education for working effectively in an inclusive environment⁹⁴. Teachers lack knowledge and tools to cope with children with special needs in mainstream classes and to deal with wide learner diversity, including children with special needs in today's schools. This could be partially caused by the situation that the general education teachers historically were not educated to deal either with special education issues or inclusive education issues in their initial education. At the same time, the current general education system is held responsible for the teaching and advancement of all pupils including those with special needs. Although teachers generally have positive attitudes towards inclusive education as such⁹⁵ it is not enough, they do need specific knowledge, skills and competencies to implement inclusive education in practice⁹⁶. The lack of those specific competencies can be one of the factors, why the progress of inclusive education in

---

⁹⁴ Raščevska, M., Nīmante, D., Umbraško, S., Šūmane, I., Martinsone, B., & Žukovska, I. (2017). Pētījums par bērniem ar speciālām vajadzībām sniedzamo atbalsta pakalpojumu izmaksu modeli iekļaujošas izglītības īstenošanas kontekstā. (Projekta līguma Nr. ZD2017/20386, projekta LU reģistrācijas Nr. L-20386-ZR-N-040). LU.

⁹⁵ Raščevska, M., Nīmante, D., Umbraško, S., Šūmane, I., Martinsone, B., & Žukovska, I. (2017). Pētījums par bērniem ar speciālām vajadzībām sniedzamo atbalsta pakalpojumu izmaksu modeli iekļaujošas izglītības īstenošanas kontekstā. (Projekta līguma Nr. ZD2017/20386, projekta LU reģistrācijas Nr. L-20386-ZR-N-040) LU.

⁹⁶ Nīmante, D. (2018). Competent Teacher for Inclusive Education: What Does it Mean for Latvia? In L. Daniela (Ed.) Innovations, Technologies and Research in Education (229-244). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

practice in Latvia is relatively slow, as the teachers are the most important factor for implementing inclusive education in practice.

The newly developed “Professional Standard for Teachers”⁹⁷ (which is approved in 2020, June) states several duties and tasks of the teacher clearly related to inclusive education:

- “to systematically find out the learner's individual development, learning, personality, and social growth needs, language and civic competence for the planning and implementation of a child-centred learning process;
- in cooperation with colleagues in the educational institution to plan a coordinated learning process with the aim to include all learners and promote their growth;
- to plan an inclusive learning process and environment, setting specific results to be achieved for each learner and choosing appropriate methods, techniques, tools and resources;
- to create an inclusive, intellectually stimulating, emotionally and physically safe learning environment by supporting the learner's dignified, responsible and safe behaviour, implementing the appropriate development needs of each learner approach;
- to cooperate with colleagues in the educational institution and parents of the learner identifying individual learning needs, planning and implementing solutions;
- to implement a learning process that meets the needs of the learner's individual development and is close to life situations;
- to use various teaching methods, techniques and teaching aids in accordance with the needs of the learner's individual development and the learning outcomes to be achieved;
- in cooperation with other teachers, pedagogical support staff, the management of the educational institution, the learners and the learners' parents, to communicate information regarding the learner's growth, performance and the necessary support for the improvement of learning”.

---

⁹⁷ Profesijas standarts. (2018). <https://visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/2017/PS-048.pdf>

To prepare both pre-service and in-service teachers it is important to educate teachers either in initial teacher education programs⁹⁸ or in professional development courses⁹⁹.

Bulgaria

Contributors: Andrey Lazarov (Marie Curie Association, Bulgaria), Prof. Dr. Snezhana Ilieva, and Valeria Vitanova, PhD (Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria)

The analysis of this topic will show an alarming trend, which significantly hinders the transfer of education. In Bulgaria for many years the teaching profession is not valued. The work is hard. The salary is unattractive. Pedagogical specialties in universities are entered with the lowest score... all this already has terrible consequences. The teaching staff is aging. Many teachers are of retirement age because there are no young people to replace them. We mention all this because there is a direct connection with the fact that Bulgarian teachers have difficulties with inclusive education. In Bulgaria, the "tradition" for children with special needs has been to attend special schools.

However, we must say that the education system has changed a lot, but the teachers are largely at the same status. Many of them even feel nostalgic for the old system. Even when a young teacher first comes to school or kindergarten, s/he is not prepared enough for this work by the university and s/he begins to learn the "craft" from his/her older colleagues. Therefore, old educational attitudes are transmitted and very difficult to eliminate. That is why we must definitely state that there is still a lot of work with the pedagogical staff in Bulgaria in order to have a truly inclusive education. Of course, a lot is being done to change that.

---

⁹⁸ Nīmante, D., & Repina, N. (2018). Inclusive education for pre-service teachers in Latvia - what are the learning outcomes for pre-service teachers? In: 11th annual International Conference of Education, Research and Innovation (ICERI), Dates: 12-14 November, 2018, Seville, Spain: Proceedings, Ed. L. Gómez Chova, A. López Martínez, I. Candel Torres, Seville: IATED Academy, doi: 10.21125/iceri.2018.2452

⁹⁹ Bethere, D., Neimane, I & Ušča, S. (2016). The opportunities of teachers' further education model improvement in the context of inclusive education reform. In *2nd International Conference on Lifelong Education and Leadership for ALL, Proceedings* (pp. 288-298). Liepaja: Liepaja University.

Recently, the symbiosis between the teaching styles of the teacher and the learning styles of the pupil with learning difficulties articulates the application of the universal learning design, the instructional design, the design of the individual curriculum, the inclusive design for work with the family and the community, the inclusive classroom, and the plan to apply the developed designs to the relevant environmental contexts.

The teacher, having the leading role in positive inclusive education, can trace a favourable perspective for each child/pupil by effectively applying the psychological and pedagogical programmes that they have mastered in the course of their qualification and additional experience.

The inclusive teacher is more than a teacher. They need to determine the future of their pupils with both positivism and leadership skills involved in the formation of a confident personality in each child.

Every teacher should be an inclusive teacher and they are the most significant ambassador of inclusive education because:

- They seek, find and achieve harmony in the differences among children/pupils, teachers and parents;
- They detect and accept differences as a valuable resource;
- Through inclusive education, knowledge and learning they generally trace the path of inclusive society.

The current guidelines for training and inclusion of children with learning difficulties are to achieve a high quality of their education. There is a need for such education to ensure the best possible inclusion and social integration of these children. The importance of all these priorities and requirements in the process of implementing inclusive education is indisputable. Their effectiveness is significantly greater when they act simultaneously. These are some of the conditions and requirements that children need to become more successful, more creative, more educated, more balanced and virtuous, and above all not to live with the idea that they are not part of the society and that they are not accepted (by Trichkov in

2015¹⁰⁰). That is why we as adults need to be able to surround them with the best we can and create such a psychological climate in which they can successfully develop their potential strengths and abilities.

In the process of choosing a learning style in working with pupils with learning difficulties, a process of cooperation and active communication in the dual process is realized: teacher - pupil. In this plan, learning styles should be flexible according to the specific situation and specific participants, and there is a variety of pedagogical communication.

A significant factor in choosing a particular style of education at pre-primary and elementary-school age is the frequency of informal interaction between learners and teachers and the administrative staff of the school. The learning outcomes of pupils with learning difficulties are not directly influenced by informal interactions. The presence of more intense informal communication between teachers and/or administrative staff and pupils leaves a stronger influence on:

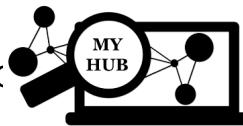
- Increasing the motivation to learn for the pupil with learning difficulties;
- Positive personality and social development of the pupil with learning difficulties;
- Adaptive choice of the learning style by the pupil with learning difficulties according to the content and requirements of the teacher;
- The choice of an acceptable teaching style which is appreciated by the pupil with learning difficulties.

In the inclusive classroom in kindergarten and / or elementary school all learners, teachers and people involved in education have to observe certain rules for inclusion. The inclusion rules are as follows:

- Full inclusion of all pupils in the classroom activities during the day, both in educational and extra-curricular activities;
- Resultant and intense levels of communication both in the classroom and during the intervals;

---

¹⁰⁰ Тричков Ив. (2015). Социални нагласи на масовия учител към интеграцията и приобщаващото образование на деца и ученици със специални образователни потребности. В сборник *Предизвикателствата на приобщаващото образование* УИ „Паисий Хиландарски“.

- Day-to-day organization of the classroom;
- Flexible adaptation and modification of the curriculum;
- Individual planning for every day;
- Effective provision of individual support with the resources of general, supplementary and special support;
- Individual application of assistive devices and assistive technologies;
- Working together or performing certain activities (including learning together with "different" pupils);
- Positive handling of behaviour in extreme/emergency situations.

In summary, the following highlights apply for each teacher who works with pupils with learning difficulties:

- Different time for teaching and learning for the individual pupil;
- Learning with small steps;
- Learning through more practice and introducing elements of project-based learning;
- Learning with emotions;
- Taking into account the pupil's sensory profile;
- Taking into account the pupil's interests;
- Poly-sensory presentation of information;
- The instructions are individual to concentrate on the particular pupil;
- The amount of the instructions is determined by the needs of the children and not by the administrative requirements (length of lessons, consistency, etc.);
- The training materials are graded in complexity;
- At each level of difficulty, the skills are absorbed in fluidity before moving to the next level;
- At each level, making a connection between various elements being mastered and not adding new themes in a general aspect;
- If possible, introducing "preventable errors" learning to increase pupil motivation;
- Automatic execution is not allowed;
- Additional resources for general motivation and self-control of pupils should be added to individual programs;
- Pupils should be oriented towards understanding and considering the respective tasks;

- Observance of routine and rituals;
- Elimination of additional or occasional irritants;
- Making many reps;
- Adjustments are made at the time of errors;
- Explaining the adjustments;
- Taking into account the little success;
- Resource support;
- Training should be done in interactive, creative and innovative models;
- Training is required to import game components;
- Training must be safe;
- Inclusion of a family and community context;
- Involvement of volunteers;
- Learning with the use of appropriate aids and assistive technologies.

No ready-made universal recipes and prescriptions for the individual pupil with learning difficulties in the class are available, but when the teacher complies with the discussed common models, applies his/her competencies and pedagogical experience, the virtuous use of a variety of appropriate learning styles will be present; the teacher will work with satisfaction with the pupil with learning difficulties, and this pupil with learning difficulties will attend the school, will learn with pleasure and the difficulties in the training will be overcome with ease.

België

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Het M-decreet¹⁰¹ bracht extra eisen, zoals extra vormende en psychologische ondersteuning, voor het onderwijzend personeel in het veld. Vanwege deze eisen voorziet de verordening in extra ondersteuning voor leerkrachten. Daarnaast is er echter geen structureel en duurzaam financieringsmodel om inclusie te bereiken. Nochtans heeft de

---

¹⁰¹ M-decreet. (2014). <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/grote-lijnen-van-het-m-decreet>

Europese toegankelijkheidsakte¹⁰² tot doel belanghebbenden op het gebied van inclusief onderwijs te ondersteunen met materiaal en diensten.

De pedagogische begeleidingsdiensten hebben competentiebegeleiders in dienst die leerkrachten helpen hun competenties uit te breiden zodat ze optimaal kunnen omgaan met leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.

De begeleidingsdiensten doen dit op 3 manieren:

- Informeren over wat het M-decreet inhoudt.
- Ondersteuning bieden op school- en klasniveau, door tips te geven aan de leerkracht en de school.
- Stimuleren van samenwerking tussen scholen en leerkrachten en werken aan deskundigheidsbevordering in ondersteuningsnetwerken (operationeel vanaf 1 september 2017).

Anderzijds biedt de Vlaamse overheid in het academiejaar 2017-2018 gratis bijscholingsprojecten aan voor het omgaan met de specifieke onderwijsbehoeften van leerlingen.

Opleidingsprogramma's bieden het onderwijzend personeel specifieke sessies aan in functie van de behoeften en niveaus van hun leerlingen.

Voor het basis- en secundair onderwijs:

- De training M-decreet: Motoriek, motivatie en mogelijkheden - leerkrachten en schoolbestuurders leren hoe je samenwerkt met alle actoren in en rond de school.
- De V-eSperAnZa - is de bijscholing die leert hoe je inclusiever kunt samenwerken met alle actoren om leerlingen met speciale onderwijsbehoeften kansen te bieden voor hun ontwikkeling.

---

¹⁰² European Accessibility Act.

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1202#:~:text=The%20European%20accessibility%20act%20is,EU%20leading%20to%20costs%20reduction>

- KITS - krachtige indicatoren voor een toegankelijke school om kennis en vaardigheden te ontwikkelen om te werken met inclusie en specifieke onderwijsbehoeften. Coachingsessies maken deel uit van het project.

Voor het secundair onderwijs:

- Expeditie M¹⁰³ (nog niet geldig) - een zoektocht naar duurzame integratie van inclusief handelen en denken.
- Het M-decreet als motor voor excellent onderwijs¹⁰⁴ - leert aan de hand van casussen welke theoretische kaders en praktische instrumenten op school en in de klas onontbeerlijk zijn om leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften optimaal te kunnen ondersteunen.
- Voorbeelden en beste praktijken

Naam	Doelgroepen	Methoden	Bevindingen	Referenties
Bert heeft een lichamelijke handicap en heeft zijn schoolcarrière op een normale school doorlopen	Leerlingen met een beperking (in dit geval een lichamelijke handicap)	Individueel aangepast curriculum	Individuele uitvoering helpt leerlingen om het normale lesprogramma op hun manier te doen	https://www.klasse.be/
De kracht van co-teaching in het M-decreet	Leerkrachten die les geven aan kinderen met een beperking	Co-teaching, Ervaring delen	Co-teaching helpt leerkrachten om hun vaardigheden en kennis te verbeteren. Bovendien zijn coöperatieve onderwijsmethoden in elke les mogelijk	https://www.klasse.be/
Nieuwe pedagogische aanpak in GO! Atheneum	A-stroom leerlingen	Meer ontspannen leerplan, meer tijd voor	Nog aan het verwerken	https://www.youtube.com/

¹⁰³ Expeditie M. <https://www.ovsg.be/expeditie-m>

¹⁰⁴ Het M-decreet als motor voor uitmuntend onderwijs. https://progo.be/blog/Documents/SDL_motor_uitmuntend_onderwijs.pdf

Naam	Doelgroepen	Methoden	Bevindingen	Referenties
Herzele		individuele interactie. Leerkrachten geven niet direct les maar coachen.		
Tweetalige klassen voor dove en slechthorende kinderen	Dove en slechthorende kinderen	Onderwijs aan beide leerlingen in tweetalig (Frans en Frans-Belgische gebarentaal)	Deze methode geeft dove en slechthorende leerlingen onmiddellijk toegang tot dezelfde vaardigheden	http://www.es.sainte-
Leerkracht van het jaar 2019 is 3 co-leerkrachten	Leerkrachten die les geven aan kinderen met een beperking	Co-teaching, Ervaring delen, coöperatief lesgeven	Leerkrachten helpen elkaar om de problemen te overwinnen en de kwaliteit van de les te verbeteren	
Differentiatie op 4 sporen: alle leerlingen op hun eigen tempo	Leerlingen met speciale behoeften en hun leerkrachten in de inclusieve klas.	Alle leerkrachten werken met een 4-sporenbeleid om gemakkelijk te kunnen differentiëren in de klas, de leerlingen werken in hun eigen tempo and learn to assess their level.	Moeilijk te implementeren omdat het proces geduld op lange termijn vergt, maar de resultaten tonen aan hoe het spoor hen het best ligt.	https://www.klasse.be
Klassiek onderwijs op het bord is onmogelijk	Leerlingen met speciale behoeften	Handmatige taken en onlinespelletjes die in de klas worden gebruikt	Het hielp om de leerlingen in de klas te kalmeren en hen actief te leren	https://www.klasse.be/
#DoeGewoon: de verhalen van Felix en Ward	Leerling met een beperking	Ervaringen delen, Succesverhalen	Succesverhalen, motivatie van leeftijdsgenoten helpt om leerlingen met	https://wwwoudersvoorinclusie.be/

Naam	Doelgroepen	Methoden	Bevindingen	Referenties
			een beperking aan te moedigen deel te nemen aan de samenleving	

Cyprus

Contributors: Marianna Gregoriou, Angelos Nicolaou and George Milis (EUROCY Innovations Ltd, Cyprus)

Inclusive Education and Children with Disabilities

The goal of inclusive education is to transfer the message that “every learner matters and matters equally”. Unfortunately, not all professionals share the same value, as they continue to marginalize certain pupils who encounter a disability from entering mainstream education.

According to the World Health Organization (WHO), in 2017, “children with disabilities were amongst the most marginalized and excluded groups of children”.¹⁰⁵

Many factors can help in facilitating inclusion and equity in education, some of them being the pedagogical staff skills and attitudes (one of the main), the pedagogical strategies, access to the curriculum, the infrastructure, the funding for resources, the professional development, etc.

Inclusive education teachers have a very important and challenging role to play, as they need to find and apply methods to enhance equal opportunities and quality education to all learners by promoting the interaction and participation, so all learners can enjoy a meaningful learning experience and engagement in other activities. Teachers need to collaborate with other professionals for a more holistic support.

---

¹⁰⁵ World Health Organization. 10 facts on disability. <https://www.who.int/features/factfiles/disability/en/>

Teachers' beliefs on inclusion in Cyprus

Back in 1979, the practice of inclusion had no legislative foundation in Cyprus, but at this point the state took the responsibility to provide special schools for learners with disabilities. In 1999, the "Law for Education and Training of Children with Special Needs 113(I) 1999 was established. As Helen Phtiaka noted in her study in 1999 "despite the passing of the 1999 law, the notion of special schooling co-exists alongside the notion of integration, whereas inclusive education remains a rhetorical term, mentioned occasionally in official documents as a synonym to integration"

In another study about Cypriot teachers' attitudes and beliefs regarding inclusive education, it is stated that "teachers tend to think on the basis of a medical and charity model, and they favour special schooling for specific groups of children".¹⁰⁶ (Phtiaka & Simeonidou, 2009) One might think that Cyprus was at the beginning of gaining an understanding on what inclusion is and the importance that it has for all the children, not only those who have a special need, as research suggests the numerous potentials that inclusive education has for all learners. Angelides, Stylianou and Gibbs are exploring how Cyprus Universities are responding to the challenge of inclusive education. They identify certain factors that act as barriers in the development of inclusive practices by lecturers.¹⁰⁷ These factors are related to the curricula, since there is a different understanding on what inclusive education is and this creates confusion among students, with a lecturer reporting: "I cannot give a definition for inclusive education. The point is that inclusive education does not appear clear in the curriculum and we do not have a common policy as a university. Each one teaches whatever they want and sometimes we contradict each other".

The other factor stated was about the notion of inclusion. According to the researchers there were different interpretations and different means used by professionals to define inclusion. "A large group supported the view that inclusive education emerges from the field of 'special'

---

¹⁰⁶ Symeonidou, S., & Phtiaka, H. (2009). Using teachers' prior knowledge, attitudes and beliefs to develop in-service teacher education courses for inclusion. *Teaching And Teacher Education*, 25(4), 543-550. doi: 10.1016/j.tate.2009.02.001

¹⁰⁷ Angelides, P., Stylianou, T., & Gibbs, P. (2006). Preparing teachers for inclusive education in Cyprus. *Teaching and Teacher Education*, 22(4), 513-522. doi: 10.1016/j.tate.2005.11.013

education, a number of others that it deals with education of the disabled, some others that its main concern is children categorized as having special needs, and a few that the term means the movement of some children from 'special' to 'regular' schools".

Another factor is the different levels of culture between teachers, with an example of a candidate teacher being explained in this study. "The way of my teaching was determined in a great degree by the teachers I observe to teach in the classes I do my practical training. Even if in some cases I disagree with the practice of the teacher, because she contradicts with what I learned at the university, most of the times I do the same and little by little I assimilate it to my practice".

A more recent study held in 2013 notes that professionals still share the same beliefs.¹⁰⁸ More specifically "the Cypriot educational system is still highly segregating in its philosophy and does not fully support the active inclusion and participation of all children in the school life" and "inclusion is concerned only with the education of specific groups of children; the medical model is still prevalent within inclusion discourse; and inclusion is understood as consisting of different levels." (Mamas C, 2013)

Inclusion vs Integration

It is important to understand that inclusion and integration are two separate things. Inclusion aims the full participation of all students in the classroom, as it is the process of teaching children in such a way that could benefit all children, since all children are learning in a different way. Integration, on the other hand, mainly focuses on absorbing children with special needs in the mainstream education.

Following the integration approach, children with SEN should fit in the mainstream classroom and thus, to accommodate their needs, the course would need to change. In the Inclusion approach, the focus is mainly on improving participation, not only for the children

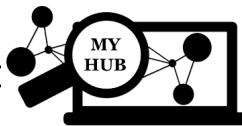
---

¹⁰⁸ Mamas, C. (2013). Understanding inclusion in Cyprus. *European Journal of Special Needs Education*, 28(4), 480-493. doi: 10.1080/08856257.2013.820461

with SEN, but also for all other children and to accommodate learner needs. For that, the whole school would need to change.

Professional beliefs and attitudes towards inclusive education are very important, as their beliefs affect decisions regarding students who enter mainstream education. If professionals do not favour inclusion, then more children will just be integrated in mainstream education, rather than be included. It is important when trainings for professionals are designed to address beliefs and attitudes before and after and, in addition, establish a common understanding and clear guidelines towards inclusion.

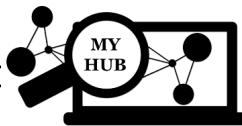
Voortdurende professionele ontwikkeling naar inclusief onderwijs

Available trainings in Latvia

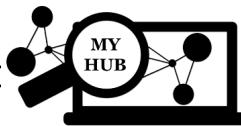
Contributors: Svetlana Surikova and Gunta Silina-Jasjukevica (University of Latvia, Latvia)

A crucial element in the development of inclusive practice is a better preparation of and support for teachers. According to the regulations of the Council of Ministers, the Republic of Latvia, No 569 "Regulation regarding teachers' mandatory education and vocational qualification, and teachers' professional competence development procedures" (2018), a general education teacher is responsible for his/her professional competence development and should attend professional competence development programmes of at least 36 hours every 3 year in total. Latvian pedagogues' professional competence development programmes (both free of charge and with a fee) on various topics, including inclusive education are implemented by several higher education institutions, special education development centres, vocational education competence centres, etc. According to the regulations of the Council of Ministers, the Republic of Latvia, No 187 "Regulations regarding the Criteria and Procedures for Granting the Status of a Special Education Development Centre to a Special Education Institution" paragraph 4.6 and 4.7, during a calendar year these institutions should organize at least two informative educational activities, including professional development events for teachers regarding inclusive education and assistance opportunities for learners with special needs and also should regularly inform about the events organized by special education development centres and their specific offers for improving teachers' professional competence. Usually these development centres offer 6-12 hour courses in inclusive education to mainstream school teachers and other interested persons. In turn, the higher education institutions offer 12-72 hour courses in inclusive education (usually for a fee). The development and improvement of course programmes takes place continuously, considering the suggestions and recommendations of teachers.

Available teachers' professional competence development programmes in Latvia

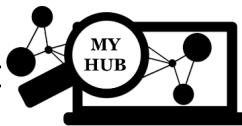
Training topic	Provider	Description
Technologies and their opportunities to reduce special pedagogical needs in the learning process for pupils with severe cognitive disabilities	Riga Lower Secondary School No 1 - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) provides practical advice on implementing Widgit symbols, how to use those symbols not only for a child with severe cognitive disabilities, but also, e.g., in daily routine, daytime organization, behaviour regulations in school environment to facilitate not only the acquisition of basic learning skills, but also reading skills, the ability to memorize a poem or song, as well as to perceive the main educational content (facts, regularities) in science.
Psychological pedagogical evaluation of the learner's intellectual development in the period from 7 to 12 years of age	Riga Lower Secondary School No 1 - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) provides answers to the following questions: <ul style="list-style-type: none"> ○ How will the form of the individual curriculum plan change? ○ How to draw up an individual curriculum for an educational programme? ○ How to implement it in a mainstream school?
Psychological and pedagogical evaluation of intellectual development of a pupil with learning disabilities in the period from 7 to 12 years of age	Riga Valdis Avotins Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) increases the teachers' professional competence to teach pupils with learning disabilities; presents the procedure, its results and analysis; promotes the ability to see the learner's resources and provide a feedback; teaches to create an individual educational programme acquisition plan; provides experience in organizing inter-institutional cooperation, creating productive changes in educational institutions without losing basic values.

Training topic	Provider	Description
Planning and conducting a pedagogical process for pupils with learning disabilities	Riga Valdis Avotins Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) raises the professional capacity of teachers who teach pupils with learning disabilities; presents the restructuring and management of the educational process; provides experience in the development of an individualized learning process and the use of technology to reduce special pedagogical needs; develops skills in organizing work of the school support team and introduces an assessment of performance progress of pupils with learning disabilities.
Strategies for managing, correcting and preventing aggression in pupils' behaviour	Koknese Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) introduces the following topics: <ul style="list-style-type: none"> ○ The concept of behaviour. Factors influencing behaviour and its manifestations. ○ Assessment of pupils' behavioural problems and communication difficulties in an educational institution. ○ Aggressive behaviour, its causes and correction possibilities in an educational institution. ○ Possibilities of solving behavioural problems in an educational institution. Principles of complex correction of behavioural disorders. ○ The role of a supportive educational environment in the management of pupils' behaviour and personal development.
Diverse learning strategies for organizing a digital and meaningful learning process for pupils with special	Koknese Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 6 hours) introduces such topics as: <ul style="list-style-type: none"> ○ Pupils with special needs in an inclusive education process. ○ Lesson models in organizing a

Training topic	Provider	Description
needs		<p>meaningful learning process.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ The use of a variety of digital tools to organize a modern and meaningful learning process for pupils with special needs. ○ Organization of a modern, competence-based educational process for pupils with special needs.
Pedagogical and correction work for the organization of a qualitative educational process in special education programmes	Koknese Lower Secondary School - Development Centre	<p>A teacher professional competence development programme (A, 6 hours) introduces the following topics:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Down syndrome, correction possibilities in teaching and upbringing process. ○ Sensory motor abilities - the basics of a child's comprehensive development. ○ The importance of the propaedeutic period in the educational process. ○ Didactic principles and a lesson's structure in special education programmes. ○ Possibilities of multisensory correction in the educational process. ○ Opportunities for developing life skills in the educational process for pupils with severe cognitive disabilities. ○ Competence-based learning within practical, real-life tasks.

Training topic	Provider	Description
Psychological pedagogical evaluation of pupil's intellectual development (procedure, results and their analysis, feedback, individual educational programme acquisition plan, organization of inter-institutional cooperation) in the period from 7 to 12 years of age	Koknese Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) introduces the following topics: <ul style="list-style-type: none"> ○ Pupils with special needs. ○ Psychological pedagogical evaluation of the pupil's intellectual development, its results and analysis. ○ Development of an individual educational programme acquisition plan. ○ Possibilities of organizing inter-institutional cooperation for ensuring the educational process of pupils with special needs.
Planning and management of the pedagogical process (elements of individualized learning process, organization of school support team work, evaluation of the pupil's performance progress) for pupils with mental and severe mental development disorders, mental health disorders	Koknese Lower Secondary School - Development Centre	The following topics are considered in the A program for the improvement of teachers' professional competence (A, 8 hours): <ul style="list-style-type: none"> ○ Pupils with special needs - mental development disorders, severe mental development disorders and mental health disorders. ○ Elements of the individualized learning process for learners with special needs and the necessary support measures. ○ Evaluation of the dynamics of pupils with special needs performance. ○ Organizing educational institution's support team work.
Promoting intellectual, emotional, social and physical development of pre-school and primary school children	Jelgava Lower Secondary School "Valdeka" - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) is designed to increase the professional competence of teachers for promoting intellectual, emotional, social and physical development of pre-school and primary school children in the learning process, especially of children with various / multiple functional disorders. There is an opportunity for teachers to work

Training topic	Provider	Description
		practically and share experience, improve and try different methods that correspond to the child's skill level, to update alternative communication methods and peculiarities of children's sensory abilities development.
Planning and management of the pedagogical process for pupils with special needs	Jelgava Lower Secondary School "Valdeka" - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) is designed for mainstream school teachers and special education institution teachers as a support programme to introduce aspects of inclusive education and working with pupils with various / multiple disabilities helping to acquire new knowledge, practical methods that will promote the inclusion of pupils with special needs in the educational process.
An inclusive and supportive school - a curious and cheerful child	Jelgava Lower Secondary School "Valdeka" - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 6 hours) is designed to promote a deeper understanding of inclusive education and to share examples of good practice. Special attention is paid to the latest trends and current activities in Latvia in the field of inclusive and special education, possible support to pupils and teachers. Creative workshops offer practical ideas and methodological techniques to teachers on how to organize the pedagogical process in a qualitative, innovative and interesting way, understanding the individual needs of each learner.
Successful implementation of inclusive education for pupils with various / multiple functional disorders	Jelgava Lower Secondary School "Valdeka" - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 12 hours) is designed to improve the understanding of mainstream school teachers regarding pupils with various / multiple functional disorders. Teachers have an opportunity to improve their professional competence

Training topic	Provider	Description
		in organizing the learning process for pupils with various / multiple functional disorders. Applicable pedagogical methods and organization forms for pupils with various / multiple functional disorders will be presented. The ability to develop pupils' individual development plans, to establish cooperation with the support staff and family will be improved.
Inclusion of pupils with mobility impairments and postural weaknesses in sports activities in pre-school and primary school educational institutions	Jelgava Lower Secondary School "Valdeka" - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) is designed to improve the understanding of sports teachers in mainstream schools about physical development disorders. Teachers will have an opportunity to improve their professional competence in organizing the learning process for pupils with physical disabilities. Applicable pedagogical methods and work organization forms for children with movement disorders and postural weakness will be examined and studied.
Opportunities of using ICT and assistive technologies in organizing the learning process for pupils with mental disabilities	Middle Kurzeme Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (8 hours) provides answers to the following questions: <ul style="list-style-type: none"> ○ How can Widgit be used in lessons? ○ Is it possible to make developmental games using Widgit symbols? ○ How to use Go Talk whiteboards in mainstream schools?
Planning and management of the pedagogical process for pupils with special needs. Prevention and reduction of behavioural problems	Liepaja Livupe Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) introduces the following topics: <ul style="list-style-type: none"> ○ Peculiarities of cognitive activities, emotions and sphere of will of children with special needs. ○ Development of individual educational programme acquisition plans, evaluation of implementation

Training topic	Provider	Description
		<p>and planning of further pedagogical activities.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Opportunities of using didactic resources to support the learning process of pupils in an inclusive educational environment. ○ Behavioural problems, their prevention and reduction.
Opportunities of diagnosing special needs and implementation of the learning process for children with special needs in pre-school educational institutions	Liepaja Livupe Lower Secondary School - Development Centre	<p>A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) introduces such topics as:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Use of pedagogical observation method in pre-school education. ○ Methods of diagnosing special needs for preschool children. ○ Pedagogical competence workshops (development of reading and mathematics skills, cognitive processes, use of ICT) ○ Children with autism in the educational process.
Development of cognitive processes, language and personality development for preschool children (with mental disabilities, language disorders)	Liepaja Livupe Lower Secondary School - Development Centre	<p>A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) introduces the following topics:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Recognition of special needs of preschool children with mental development / language disorders in the pedagogical process. ○ Pedagogical methods for promoting the cognitive development of preschool children. ○ Manifestations of language and speech disorders in preschool age. Methods and techniques for language development. ○ Social and emotional upbringing of preschool children. Pedagogical psychological methods for promoting social and emotional development.

Training topic	Provider	Description
Planning and implementing pedagogical process for pupils with mental and severe cognitive disabilities	Liepaja Livupe Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) introduces the following topics: <ul style="list-style-type: none"> ○ Clinical pedagogical differentiation of mental disorders and severe mental disorders. Methodology of pedagogical diagnosis of mental development disorders and severe mental development disorders. ○ Providing an educational environment and process for pupils with intellectual disabilities. Use of didactic methods and resources in the process of special education for children with mental disabilities. ○ Organization of pedagogical psychological support system in the process of inclusive education. Development, implementation and evaluation of individual educational programme acquisition plans.
Pedagogical and psychological support for children with special needs in an inclusive education environment	Liepaja Livupe Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 12 hours) introduces the following topics: <ul style="list-style-type: none"> ○ Inclusive education environment in pre-school educational institutions. ○ Positive solutions in upbringing and learning process. ○ Development of individual educational programme acquisition plans. ○ Alternative means of communication. ○ Availability of teaching/learning materials.

Training topic	Provider	Description
Inclusive education in mainstream schools	Cesis Berzaine Lower Secondary School - Development Centre	<p>A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) aims to provide the acquisition of the latest teaching methods through creative activities, deepening the understanding of children's emotional health. The programme introduces such topics as:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Emotional health, protective mechanisms in case of unpleasant emotions. ○ Non-formal education and educational games in inclusive learning at school. ○ Private lower secondary school "Patnis" teachers' experience in working with children with different diagnoses. ○ Inclusive approach in general education schools. ○ Working with parents.
Competence-based methods in language development in the context of inclusive education	Cesis Berzaine Lower Secondary School - Development Centre	<p>A teacher professional competence development programme (A, 6 hours) aims to provide an overview of the latest teaching methods through creative activities. The programme content includes:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Creative thinking methods in language learning. ○ Introductory game "Ice Breaking", for understanding the level of learning kinaesthetic games. ○ Creative methods for diversifying learning. ○ Use of video material - short films to develop critical thinking and imagination. ○ Types of cognitive communication and cooperation. ○ Pair work in 8 corners, promotion of creativity with natural materials. ○ Use of quizzes and photo materials in lessons.

Training topic	Provider	Description
		<ul style="list-style-type: none"> ○ Positive pedagogy, etc.
Planning and implementing the pedagogical process for pupils with learning disabilities	Cesis Berzaine Lower Secondary School - Development Centre	<p>A teacher professional competence development programme (A, 6 hours) aims to promote teachers' competence for planning and managing the pedagogical process for pupils with learning disabilities. The programme introduces the following topics:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Support measures for pupils with learning disabilities and evaluation of pupils' performance progress. Methods and techniques. ○ Communication elements in promoting the development of learners using the principles of Marte Meo method. ○ Basic principles of class and group positive leadership. ○ Support team work in solving problem situations. ○ Learning the latest teaching methods through creative activities.

Training topic	Provider	Description
Technologies, including assistive technologies, and the opportunities to reduce special pedagogical learning needs in the learning process for pupils with mixed disabilities (pre-school) and combined disabilities, e.g., combinations such as cognitive disabilities + visual impairment, cognitive disabilities + hearing impairment; cochlear implants, etc.)	Daugavpils Stropu Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) introduces the following topics: <ul style="list-style-type: none"> ○ Effective possibilities of modern methods and techniques to reduce special pedagogical needs in the learning process for children with special needs. ○ Use of support materials for pupils with mixed disabilities.
Improving the professional competence of teachers in working with pre-school and primary school age pupils and mixed developmental disorders	Daugavpils Stropu Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) introduces such topics as: <ul style="list-style-type: none"> ○ Peculiarities of development of pre-school and primary school age children and work methods and provision of support in adaptation in pre-school and primary school. ○ Montessori pedagogical techniques in the competence-based approach.
Improvement of teachers' professional competence in special education	Rezekne Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) for pre-school teachers includes the following topics: psychological and pedagogical evaluation of the intellectual development of 4-6 years old children, procedure and analysis of results, methodological provision of lessons and corrective measures. Work of teachers and support staff with parents. The same programme for mainstream upper secondary school teachers includes such topics as: Planning and managing the pedagogical

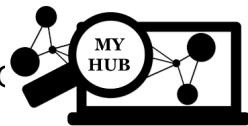
Training topic	Provider	Description
		process, organizing the work of the school support team, working with pupils with combined developmental disorders.
4-6 years old children psychological pedagogical evaluation of intellectual development, promotion of inter-institutional cooperation, planning and implementation of the individual education program, correction of children's development in a pre-school educational institution	Rezekne Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) is developed for teachers of pre-school education institutions who implement special education programmes for children with various (language, learning, mental development) disorders. Teachers improve their competence in the terms of importance of early diagnosis, the principles of creating an individual educational programme plan and its implementation, importance and promotion of inter-institutional cooperation.
Individualized pedagogical process planning and management for pupils with combined developmental disorders	Rezekne Lower Secondary School - Development Centre	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours) is developed for teachers of mainstream schools to improve their competencies on the elements of an individualized learning process, the organization of school support team's work and support measures for children with special needs.
Educational opportunities and integration of children	Valmiera Gauja Riverside Upper Secondary School -	A teacher professional competence development programme (A, 8 hours), the expected results: teachers understand

Training topic	Provider	Description
with hearing impairments in a mainstream school	Development Centre	the child with hearing impairment development characteristics, know and use multiple teaching/learning methods and techniques to provide education and inclusion of children with hearing impairment in the mainstream school.
Organization of a modern learning process for pupils with moderate to severe cognitive disabilities or several severe developmental disorders	UL FEPA Adult Pedagogical Education Centre	A teacher professional competence development programme (B, 72 hours, with a fee) is developed for teachers who do not have the necessary education for working with pupils with moderate and severe mental development disorders or several severe development disorders.
The most important features of the pedagogical process in working with children with mental disabilities, cognitive disabilities and learning disabilities	UL FEPA Adult Pedagogical Education Centre	A teacher professional competence development programme (B, 72 hours, with a fee) is developed for teachers without special education who implement the appropriate special education programme.
The most important features of the pedagogical process in work with pre-school children with special needs	UL FEPA Adult Pedagogical Education Centre	A teacher professional competence development programme (B, 72 hours, with a fee) is developed for teachers who have pre-school and primary education teacher qualifications.
Support for positive behaviour	UL FEPA Adult Pedagogical Education Centre	A teacher professional competence development programme (A, 36 hours, with a fee) is developed for mainstream school teachers and vocational education teachers.
Peculiarities of study work organization in a special educational institution (for children with severe mental	Daugavpils University	A teacher professional competence development programme (A, 36 hours, with a fee) includes the following topics: <ul style="list-style-type: none"> o Causes of learning and behavioural disorders in children with mental

Training topic	Provider	Description
disabilities)		<p>disabilities.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Topicalities of teaching children with learning and severe mental development disorders or several severe mental development disorders, main teaching principles and methods, organization of teaching and upbringing when working with such children. ○ Peculiarities of the learning process of children with developmental disabilities: stress as part of the process. Aspects of creating a psychologically coherent, emotional pedagogical environment.
Provision of methodological support for teachers working with pupils with special needs	Daugavpils University	<p>A teacher professional competence development programme (A, 36 hours, with a fee) includes the following topics:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Possibilities of integrating a pupil with special needs in a mainstream school classroom. ○ Possible methods and techniques in the improvement of pupils' learning process. ○ Individual education plan, expected learning outcomes, activities of the support team at school, procedures for assessing the learning achievements, recommendations for further work.
Providing methodological support to teaching assistants in working with pupils with learning difficulties	Daugavpils University	<p>A teacher professional competence development programme (A, 36 hours, with a fee) offers a model of cooperation of school's teaching staff who contribute to developing a collective class and all pupils' development considering their individual abilities and needs. Teacher assistant has to know and understand the origin each pupil's learning disorder, should be able to create conditions for development, therefore theoretical</p>

Training topic	Provider	Description
		knowledge and many practical techniques are proposed that can be used at school.
Physical development and therapeutic exercises for musculoskeletal disorders. Corrective gymnastics. Effectiveness of correction and its use in children in preparatory groups	Daugavpils University	A teacher professional competence development programme (A, 36 hours, with a fee) includes the following topics: <ul style="list-style-type: none"> ○ Posture assessment methods, postural defects in the sagittal and frontal planes, the process of scoliosis formation. ○ Muscle testing. ○ Tasks of medical gymnastics and general principles of implementation. ○ Corrective gymnastics during sports lessons.
Topicalities of work organization and methodology in pedagogical correction classes for mainstream school teachers	Daugavpils University	A teacher professional competence development programme (A, 36 hours, with a fee) offers a model of cooperation for the school's teaching staff, who contribute to the development of creative activities based on pupils' individual abilities and needs. Theoretical knowledge and practical techniques are proposed that can be used at school.

Training topic	Provider	Description
Organization and management of the pedagogical process for pupils with special needs	Daugavpils University	A teacher professional competence development programme (B, 72 hours, with a fee) is developed for teachers who work in programmes with children with special needs (learning disabilities, mental disabilities, cognitive disabilities, etc.) to obtain the official rights to implement special education programmes for children with learning disabilities, mental disorders, cognitive disabilities, etc.
The competence-based educational process implementing special education programmes	Rezekne Academy of Technology Lifelong Learning Centre	A teacher professional competence development programme (B, 72 hours, with a fee) aims to provide in-depth knowledge about pedagogical and psychological characteristics of pupils with mental disabilities, mental health problems, learning disabilities, to apply various classical, active and non-traditional methods to improve pupils' development and learning outcomes by implementing competence-based approach in the educational process.
Pedagogical support system for children with special needs in the context of inclusive education	Rezekne Academy of Technology Lifelong Learning Centre	A teacher professional competence development programme (B, 72 hours, with a fee) aims to provide in-depth knowledge to understand children with different disabilities, including learning difficulties, to create a support system to inclusive education in a mainstream school, to develop the skills to elaborate and implement individual education and correction programmes, as well as to apply different teaching methods, revealing and developing each child's abilities.

Training topic	Provider	Description
Creating an inclusive classroom in the learning process	Rezekne Academy of Technology Lifelong Learning Centre	A teacher professional competence development programme (A, 36 hours, with a fee) aims to provide in-depth knowledge about the organization of the inclusive learning process and possibilities of its implementation in a mainstream school; to develop skills to solve specific problems and build an inclusive classroom, reducing behavioural disorders, conflicts in the classroom, while promoting a change in teachers' attitudes and increasing their professional competence in working with different students.
Educating a child with developmental disabilities in the context of implementing the inclusive educational process	Rezekne Academy of Technology Lifelong Learning Centre	A teacher professional competence development programme (A, 36 hours, with a fee) aims to provide in-depth knowledge about opportunities of educating children with developmental disabilities, correcting or reducing their disabilities by implementing an inclusive educational practice, to develop skills to apply various classical, active and non-traditional methods in the inclusive educational process.
Children with developmental disabilities in the teaching/learning process of a pre-school educational institution	Rezekne Academy of Technology Lifelong Learning Centre	A teacher professional competence development programme (A, 36 hours, with a fee) aims to provide in-depth knowledge about the specifics of teachers' work with children with various developmental disorders, to introduce new methods, children's general development and correction work opportunities in general pre-school educational institutions; to provide knowledge and practical skills to implement a multisensory approach in work with pupils with severe mental disabilities or several severe disabilities, to explain the importance of cooperation between teachers and specialists (speech

Training topic	Provider	Description
		therapist, psychologist, special educator) in the development of individual abilities of pupils' with special needs in preschool educational institution.
Teacher's work in the aspect of implementing inclusive education in a mainstream school	Rezekne Academy of Technology Lifelong Learning Centre	A teacher professional competence development programme (A, 12 hours, with a fee) aims to educate teachers how to choose the optimal techniques and strategies implementing several educational programmes (including special education programmes) in the lesson at the same time.
Peer learning for literacy development	National Centre for Education of the Republic of Latvia	A teacher professional competence development programme (A, 18 hours) is developed and implemented in the European Social Fund project No 8.3.2.2./16/I/001 "Support for the development of learners' individual competencies". The programme enables participants to improve their understanding of Latvian pupils' achievements in reading literacy in an international context, promotes teachers' understanding of important conditions for the development of reading skills and their readiness to integrate them into their pedagogical activities. Teachers acquire in practice the peer learning methodology to develop reading skills, to model learning situations, to organize work for

Training topic	Provider	Description
		reading activities, to develop and facilitate pupils' assessment and self-assessment.

Some concrete cases

Teacher professional development courses at Riga Strazdumuiza Upper Secondary School - Development Centre

https://drive.google.com/file/d/1X8KVGGqhSX_6eNCzakaQY2oQtZ2SJwXi/view

Practice guide

<https://www.izm.gov.lv/images/pedagojiem/Prakses-rokasgrmata-2017.docx&prev=search&pto=aue>

City teachers learned inclusive education methods at Bikernieki Lower Secondary School

<https://www.daugavpilsnovads.lv/pilsetas-pedagoji-apguva-ieklaujosas-izglitibas-metodes-bikernieku-pamatskola/>

Inclusive education centres - support for parents and teachers
https://www.youtube.com/watch?v=gY9PU_6jUfE

Available trainings in Bulgaria

Contributors: Andrean Lazarov (Marie Curie Association, Bulgaria), Prof. Dsc. Snezhana Ilieva, and Valeria Vitanova, PhD (Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria)

To supplement the information provided in Chapter 5, we may add the following additional trainings:

- Smart Kids - Distance learning in kindergartens, didactic interactive games and situations for kindergartens - <http://dechica.bg/za-detski-gradini/>
- Training exercises - <https://learningapps.org>
- Cooperative educational games for tablets for the initial course of study, specially designed for the school environment. Their main pedagogical goal is to support the development of pupils' social skills - empathy, active listening, collective problem solving and conflict resolution, leadership and more - <https://thepoppals.com/playonline>
- SGSCC (Serious Games for Social & Creativity Competence) - www.games4competence.eu

Beschikbare opleidingen in België

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

De volgende initiatieven dragen bij tot een voortdurende professionele ontwikkeling in de richting van inclusief onderwijs.

Beschikbare opleidingen in België

Onderwerp van de opleiding	Aanbieder	Beschrijving (+ referenties/url)	Frequentie	Prijs
M-decreet	Vlaamse overheid	De Vlaamse minister van Onderwijs bepaalt prioritaire thema's voor de ondersteuning van de uitvoering van onderwijsveranderingen. Voor het schooljaar 2017-2018 staat de uitvoering van het M-decreet opnieuw centraal (maatregelen voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften). De opleiding biedt ondersteuning aan scholen bij de implementatie van het M-decreet en de competentieontwikkeling van het personeel.	2017-2018	Gratis
M-Decreet Overlevingsgids.	GO!	https://pro.go.be/blog/Documents/5_M-decreet%20survival%20guide%2020151002.pdf	Online	Gratis
M-Decreet Lexicon:	KlasCement	is een online cursus op het	Online	Gratis

Onderwerp van de opleiding	Aanbieder	Beschrijving (+ referenties/url)	Frequentie	Prijs
Verklaring van termen		KlasCement-platform om de details van de regulering uit te leggen. https://www.klascement.net/websites/52140/mdecree-lexicon-explanation-of-terms/?previous		
Trainingsdag Inclusief Onderwijs	Unia	https://www.unia.be/nl/agenda/06-10-trainingsdag-inclusief-onderwijs	Online	Gratis

Available trainings in Cyprus

Contributors: Marianna Gregoriou, Angelos Nicolaou and George Milis (EUROCY Innovations Ltd, Cyprus)

Professional Development in Cyprus

The Cyprus Pedagogical Institute (CPI), based on decisions of the Council of Ministers (August 2015, July 2017) for the Unified Policy Framework for Teacher Vocational Education, is the official training body of the Cypriot education system. The CPI mainly offers professional training courses to educators of all levels - pre-primary, primary, secondary, vocational - through a series of optional seminars.

Currently, in-service training provision has not evolved into structured practices. Moreover, there are no specific requirements for professional development that teachers need to meet to maintain their jobs and no agreed standards for in-service training programmes, while participation in courses does not have a significant impact on teachers' professional development, regarding their promotion processes. For some in-service seminars, attendance is compulsory, while for other seminars the attendance is encouraged, but not compulsory.

In-service training is mainly provided outside working hours. *"In Cyprus, where the main in-service provider is the Pedagogical Institute, this is an issue of concern, as the ambitious plan to train more than 11,000 professionals cannot realistically lie with one and only*

institution. The Cyprus educational system lacks the mechanisms for evaluating the impact of in-service training against any objectives".¹⁰⁹

Types of seminars offered by the CPI

The CPI offers different types of training programs/seminars for teachers and parents, as listed below.

- School-Based Seminars: aim to support schools in their efforts to design and implement a unified school unit improvement plan that includes teachers' professional learning, among other things, to improve learning outcomes.
- Parents Seminars: aim to support parents as they are an important factor for school effectiveness. The seminars are held mainly in the afternoon and after consultation with the school unit.
- Secondary School Teacher's Day: schools adopt the idea of school-centred education, organizing, as a matter of priority, intra-school education to meet the educational needs of their teachers and the school.
- Two-day Primary Education Teacher Seminar: aims to train teachers based on their special needs and includes a central and in-school training.
- Optional Seminars: includes the training of teachers on an individual level, seeking to link theory to practical application in school units.

The contribution of teachers is crucial for accurate recording of training needs. For this purpose, teachers are asked to fill an electronic questionnaire regarding their training needs.

Other providers for seminars/workshops/conferences to professionals include different professional organizations, such as the speech therapy organisation, Universities, and private companies which provide different trainings mostly on specific Assistive Tools and Technologies.

---

¹⁰⁹ Karagiorgi, Y., & Symeou, L. (2006). Teacher professional development in Cyprus: reflections on current trends and challenges in policy and practices, *Journal of In-Service Education*, 32(1), 47-61. doi: 10.1080/13674580500479968

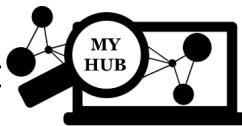

Training/seminar topics for professionals in inclusive education

Some of the recent training topics are listed in the table below:

Training topics for professionals in inclusive education

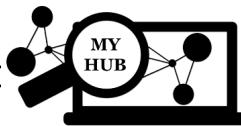
Training topic	Provider	Description	Duration	Price
Special (Inclusive) Education	European University Cyprus	Online master's degree. Equips educators with innovative teaching methods and the ability to tailor instructions to pupils with special needs.	1 ½ year	9,120 euro /year
Technologies for Learning and Communication	European University Cyprus	Online master's degree. Prepares educators and administrators in the field to acquire expert knowledge and training in new technologies in Learning and Communication.	1 ½ year	9,120 euro /year
Differentiated Teaching Strategies and Applications in Primary Education	Cyprus Pedagogical Institute	A seminar for primary and secondary school teachers, which informs them on how to apply differentiated teaching strategies to serve the diversity of learners in primary and secondary education.	4 hours	free
Student Assessment: Basic Principles and Alternative ways of Assessment	Cyprus Pedagogical Institute	The educators learn alternative ways of performing learner assessments	4 hours	Free
Hopes Workshop	Cyprus Pedagogical Institute	The educators participate in different workshops that support self-development. The program has 5 themes: a) Positive Emotions, b) Values and Strength, c) Positive Purpose, d) Coping Positively and e) Positive Connections	4 hours	Free
CLIL – Learning for a better Future	Cyprus Pedagogical Institute	The educators learn how to apply the CLIL methodology in different subjects to teach language learning skills to their pupils. CLIL stands for Content Language Integrated Learning.	4 hours	Free
The inclusion and integration of	Cyprus Pedagogical	The seminar is dedicated to school principals and aims to inform them	4 hours	Free

Training topic	Provider	Description	Duration	Price
special needs children in general education	Institute	on issues related to inclusion and integration of children with disabilities in the mainstream schools.		
Theory and Reality: The modern dimension of ADHD	Cyprus Pedagogical Institute	Aims to inform and familiarize teachers with the modern dimension of Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) and to acquaint teachers with modern pedagogical approaches and effective teaching strategies for children with ADHD.	4 hours	Free
Teacher-trainer program in the school unit on the use of Information and Communication Technologies (ICT) in the learning process for Primary Education	Cyprus Pedagogical Institute	Teachers undertake the commitment to carry out an action plan with training activities for the staff members of their school unit on the integration of ICT in the learning process.	4 hours	Free
ATS STEM Programme	Cyprus Pedagogical Institute	Teachers receive help to create lesson plans that best meet the needs of their pupils. The use of digital technologies is necessary to achieve this goal, as it will help create practical examples that show how new technologies can be used to enhance STEM skills in pupils. More information at: https://www.e-epimorfosi.ac.cy/index.php?id=257&cat=107&a=2	4 hours	Free
Civil Rights to Disability Rights: A Quest for civility in a Modern American Society	University of Cyprus	More information at: http://ucy.ac.cy/		
The role of special educators in the school unit	University of Cyprus	More information at: http://ucy.ac.cy/		
Supporting	University of	More information at:		

Training topic	Provider	Description	Duration	Price
Children in the General Class: The Role of the Special Educator	Cyprus	http://ucy.ac.cy/		
Primary Education Teachers, Co-Education, and Smooth Transition of Children from Kindergarten to Primary School.	University of Cyprus	More information at: http://ucy.ac.cy/		
Bricks for Autism	Speech Therapy Organization of Cyprus (https://www.speechtherapy.org.cy/)	Lego based therapy for children in the autism spectrum.		
A workshop for Dyslexia	Speech Therapy Organization of Cyprus (https://www.speechtherapy.org.cy/)	Identification of risk indicators in pre-school https://www.speechtherapy.org.cy/		€25 for professionals/€20 for university students
Autism seminar	Speech Therapy Organization of Cyprus (https://www.speechtherapy.org.cy/)	A seminar on autism based on the model of Circles.		€120 for professionals/€80 for university students
Use of graphic symbols in Speech Therapy	Speech Therapy Organization of Cyprus (https://www.speechtherapy.org.cy/)	Detailed description of the various graphic symbols and the practical methodology for their effective use in language programs in Speech Therapy and education in general.		
Cerebral Palsy - the role of the	Speech Therapy	More information at: https://www.speechtherapy.org.cy/		

Training topic	Provider	Description	Duration	Price
speech therapist	Organization of Cyprus (https://www.speechtherapy.org.cy/)			
Turning Risk Factors into Preventing Learning Disabilities	Speech Therapy Organization of Cyprus (https://www.speechtherapy.org.cy/)	More information at: https://www.speechtherapy.org.cy/		€25 for professionals/€10 for university students
Augmentative and Alternative Communication: The assessment process of children with no speech	Speech Therapy Organization of Cyprus (https://www.speechtherapy.org.cy/)	The purpose of this seminar is to familiarize participants with the various parameters included in the evaluation process and the existing tools available, both in Greek and in English.		€50 for professionals/€10 for university students
Distance seminar (webinar) on: "Telepractices - Teletherapy"	Speech Therapy Organization of Cyprus (https://www.speechtherapy.org.cy/)	The aim of this seminar is to inform health professionals, teachers and those who wish to be trained in telecommunications-teletherapy, as a model of remote service. Emphasis on the importance of this method of treatment and how it can be applied in real time.		free
Webinar: "Application of Telepractices in Speech Therapy"	Speech Therapy Organization of Cyprus (https://www.speechtherapy.org.cy/)	The aim of this seminar is to inform speech therapists about "telepractices" and "teletherapy" as a model of providing speech therapy services remotely. Emphasis on the importance of this method for conducting speech therapy sessions and how it can be applied in real time. It is also emphasizing how speech pathologists can differentiate their material or create electronic material, accessible for their treatment. All the necessary conditions and general instructions for the application of this method are described.		Free

Wat betekent het - inclusief lesgeven in de praktijk? (Collegiale samenwerking - hoe het kan worden geïmplementeerd in de klas, onder welke omstandigheden, omgevingsomgevingen enz.)

Introductie

Bijdragers: Dita Nimante and Gunta Silina-Jasjukevica (University of Latvia, Letland)

In de laatste internationale review betreffende inclusief onderwijs, onthulden Miller et al. (2020) dat leerlinggerichte ondersteuning, differentiatie, flexibele groepering, leerplanondersteuning, samenwerking en partnerschappen tussen families en scholen sleutelgebieden zijn waarop leerkrachten agentische acties kunnen gebruiken om inclusief onderwijs voor leerlingen met een beperking te bevorderen.¹¹⁰ Samenwerking met andere docenten, ondersteunende specialisten, administratie is van groot belang. Aangezien leerkrachten vaak alleen werken, is het onvoldoende om studenten met een beperking toegang tot inclusief onderwijs te verzekeren.¹¹¹

Latvia

Contributors: Dita Nimante and Gunta Silina-Jasjukevica (University of Latvia, Latvia)

---

¹¹⁰ Miller, A.L., ,Wilt, C.L., Allcock, H.C., Kurth, J. A., Morningstar, M. E. & Ruppar, A. L. (2020). Teacher agency for inclusive education: an international scoping review. *Journal International Journal of Inclusive Education*. doi: 10.1080/13603116.2020.1789766

¹¹¹ Miller, A.L., ,Wilt, C.L., Allcock, H.C., Kurth, J. A., Morningstar, M. E. & Ruppar, A. L. (2020). Teacher agency for inclusive education: an international scoping review. *Journal International Journal of Inclusive Education*. doi: 10.1080/13603116.2020.1789766

Peer Literacy Development Programme (VIMALA) (Project no. 8.3.2.1./16/I/002 Implementation of national and international measures for the development of learners' talents, Project no. 8.3.2.2./16/I/001 Support for the development of learners' individual competencies)

The aim of the project is to ensure the diversity of Latvian educational services based on the development and implementation of an individual learning approach in general education institutions, thus improving learners' competences and learning achievements. The methodological material for promoting early reading and meaningful reading describes a universal literacy program that can be used by teachers and pupil families. The literacy promotion tasks presented in the material are based on the analysis of good practice in the world in promoting literacy and reading pleasure, obtained by participating in teacher training courses, conferences and summarizing research results on the implementation of successful peer learning programs in the scientific literature.

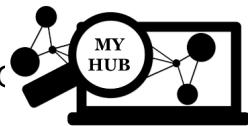
The material offers methods for involving pre-school children and pupils in the development of reading skills. The methods are based on peer-assisted learning strategies. This material will be useful for anyone who wants to use peer learning in the context of literacy development. Available at <https://atbalstsizcilibai.lv/lasit>

The effectiveness of the Peer Literacy Development Programme (VIMALA) is ensured by several factors:

- peer cooperation;
- social learning;
- can be used in different learning environments, as well as combined with other approaches and programmes;
- promotes the development of leadership and communication skills.

Cyprus

Contributors: Marianna Gregoriou, Angelos Nicolaou and George Milis (EUROCY Innovations Ltd, Cyprus)

Inclusive teaching into practice

Inclusive teaching should recognize and value student diversity and enable all students with access to the curriculum, giving them the opportunity to fully participate and demonstrate their knowledge in the assessment process.

Teachers should create the conditions for all pupils to be able to fully participate and learn, making certain adaptations and creating enabling environments by removing any barriers that prevent pupils from learning. They should also adapt their teaching materials and methods for all pupils to be able to follow the curriculum and should accommodate each pupil's needs according to their IEP.

Teachers should be in position to have positive relationships with each other and with pupils and their parents. Teachers, parents, and external professionals who work with pupils should act as collaborators and have a common understanding and work towards specific, well defined objectives for pupils, which would help their progress. Teachers should value parents' opinion and take their suggestions into consideration, since parents can cooperate with the school and provide their insights related to pupils' general behaviour, qualities they have noticed, struggles, etc. Such information would be very useful to be considered when taking decisions regarding the individual educational plan for each pupil.

Take, for example, a pupil who lacks speech, who is being trained by an external professional (speech therapist) on how to use an Alternative Augmentative Communication (AAC) System, since they cannot use the verbal language. The pupil might perform well during the training, when using AAC with the speech therapist, but he/she should have the opportunity to use the system as an alternative way to communicate at school, at home, in different environments, etc. The pupil should fully understand that using this tool they can communicate, or else the pupil will perceive it as an activity used by the speech therapist and this will limit the opportunities for inclusion. For this reason, a collaborative approach with teachers, external professionals and parents is very useful for the pupil's progress and inclusion in general.

Peer collaboration into practice

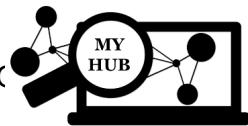
Peer collaboration can be very effective among students, but also among teachers. An environment enabling peer collaboration helps pupils work in small groups and in pairs. Wealther-Thomas et al. (2000) suggest that “teachers should be utilizing different teaching methods, such as interactive teaching, using different ways to present, review and monitor instructions”.¹¹² When there is the option to have an extra teacher, one can teach and the other can monitor specific pupils (if they follow). Pupils should be divided in mixed groups and each co-teaching partner should teach the same material to one of the groups. Teachers can create teaching stations, with small groups of pupils rotating to various stations for instructions or practice.

Teachers can benefit from peer learning, since they can use this method not only during their teaching, as seen above, but also as a general philosophy in their practices. For example, they might have a channel to exchange good practices or to discuss any concerns they have regarding their pupils. They can use this to exchange educational material and other resources, this being helpful for all the staff, allowing them to gain more knowledge and optimism regarding their cases and inclusive practices. This could also save them time from creating materials from scratch or researching for resources.

Peer collaboration allows teachers to work as a team towards creating a more inclusive environment for all pupils at school. Together they have more power and might take decisions regarding the structure of their classrooms and the whole school environment to make it more inclusive. For example, this can be providing different areas that will support pupil inclusion. An idea is to use colour coding in certain areas of the school that will mean that one area would be for relaxing (for those pupils who might feel overwhelmed with the noise), another area would be for gardening, another area would be for sensory activities, etc. Such an environment would allow more pupils to feel included.

---

¹¹² Walther-Thomas, C., Korinek, L., McLaughlin, V. L., & Williams, B. (2000). *Collaboration for inclusive education: Developing successful programs*. Boston: Allyn & Bacon

Universal design and ICT into learning

Implementation of a universal design can make learning more accessible. For example, the curriculum can be made more accessible by allowing the pupil to choose between multiple ways of assessment (writing exam, oral exam, assignment, etc.). There are flexible ways of pupil engagement in learning, such as the use of multimedia and other techniques, e.g., role playing, using assistive tools in activities (educational robots or voice recorder products, etc.). The teaching content could be presented using oral and visual strategies.

Pupils should be able to access the material in different forms. For example, providing the material in PDF form makes it accessible for those pupils who rely on text to speech technologies, or they prefer to convert and print their materials in Braille form. Moreover, pupils with reading difficulties that prevent them from participating should be able to access the material supported with symbols in the place of the words that they struggle to read.

Learning should be supported by actively involving pupils in activities. For example, using gesture recognition technologies can allow pupils to interact with a story using full body gestures. A study shows this “maintains excitement among young children, as they are becoming an active part of a story experience”.¹¹³ This method could be beneficial and for those learners who want to be on the move or those who rely on gestures to communicate. (Banes et al, 2019)

More details on the universal design can be found on the website of the Centre for Applied Special Technology at: <http://www.cast.org/udl>

België

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

---

¹¹³ Banes, D., Hayes, A., Kurz, C., & Kushalnagar, R. (2019), Using Information Communications Technologies (ICT) to Implement Universal Design for Learning (UDL).

In Vlaanderen kreeg inclusief onderwijs vorm op basis van verschillende politieke implicaties. De belangrijkste initiatieven kwamen met het GON- en ION-Oriëntatieproces. GON (Geïntegreerd Onderwijs) was een eerste onderwijsregeling om geïntegreerd onderwijs te voorzien onder begeleiding van het buitengewoon onderwijs. Later richtte ION (Inclusief Onderwijs) zich op het ondersteunen van inclusief onderwijs in het reguliere onderwijs. Momenteel geeft het M-decreet de laatste implicaties voor inclusief onderwijs.

Het M-decreet was een grote kans om het Vlaamse onderwijssysteem meer inclusief te maken. Het beveelt aan om kinderen met speciale behoeften in de eerste zin in het reguliere onderwijs in te schrijven. Als dat niet mogelijk is, bieden de CLB's extra ondersteuning aan leerlingen en leerkrachten om deze leerlingen gedeeltelijk op te nemen. Veel kinderen met speciale behoeften kunnen in het reguliere onderwijs worden opgevangen. Sommige scholen hebben een vast personeelslid dat gespecialiseerd is in speciale behoeften. Scholen kunnen financiering aanvragen om extra personeel, speciale apparatuur of lesmateriaal te betalen, zodat zij kinderen met speciale behoeften kunnen opvangen. Dit kan ook inhouden dat extra hulp wordt geboden aan kinderen die de belangrijkste onderwijsstaal niet spreken.

Alle scholen houden nauw contact met de ouders via een systeem van notities, beoordelingen en ouder/leerkracht-overleg. Kinderen met speciale behoeften worden nog nauwlettender beoordeeld. Ouders hebben het recht om te vragen om beoordelingen of evaluaties als zij zich zorgen maken over hun kind. De klassenleerkracht zal normaal gesproken de eerste beoordelingen uitvoeren, maar meer gedetailleerde tests om de spraak- en taalontwikkeling te beoordelen kunnen nodig zijn.

Theorie - Universeel ontwerp voor leren

Inclusief onderwijs is een combinatie van de diverse benaderingen die rekening houden met de uiteenlopende behoeften en achtergronden van alle leerlingen om een leeromgeving te creëren waarin alle leerlingen zich gewaardeerd voelen en waar alle leerlingen gelijke toegang tot leren hebben.

De leeromgeving houdt rechtstreeks verband met de leerresultaten. Het gevoel van een leerling dat hij/zij of zij erbij hoort, voorspelt motivatie, betrokkenheid en prestaties, die zich rond de leeromgeving ontwikkelen. De integratie van inclusieve onderwijsmethoden creëert een leeromgeving waarin:

- Leerkrachten ontwikkelen ondersteunende relaties met leerlingen;
- Leerkrachten verminderen de kans op onbeschaafdheid en onproductieve conflicten;
- de participatie en betrokkenheid van leerlingen neemt toe;
- Leerlingen zullen eerder intellectuele risico's nemen, moeilijke stof blijven verwerken en het geleerde in verschillende contexten vasthouden.

Leerkrachten kunnen externe ondersteuning vragen en alternatieve materialen gebruiken om hun klaslokaal inclusiever te maken. Een inclusieve klas betekent niet alleen toegankelijkheid bieden aan leerlingen met een beperking, maar ook andere leerlingen die geen beperking hebben, aanmoedigen en motiveren om hun medeleerlingen te helpen en samen te leren.

Leerkrachten kunnen moeite hebben om beide groepen onder controle te houden en de harmonie tussen hen te bewaren. Zij kunnen echter een aantal informatieve en praktische hulpmiddelen gebruiken om hun stappen door de inclusieve klas te plannen.

Universeel ontwerp voor leren helpt leerkrachten om:

- Een uitnodigende, respectvolle leeromgeving te creëren;
- Essentiële cursusonderdelen te bepalen;
- Duidelijke en hoge verwachtingen te communiceren en constructieve feedback te geven;
- Een natuurlijke ondersteuning voor het leren aan te bieden om de mogelijkheden voor alle lerenden te vergroten;
- Onderwijsmethoden te gebruiken die rekening houden met uiteenlopende leervoorkeuren, vaardigheden, manieren van weten, en eerdere ervaring en kennis;
- Leerlingen meerdere manieren aan te bieden om hun kennis te demonstreren;

- Respectvolle interactie te bevorderen tussen studenten onderling en tussen u en de studenten (bvb. feedback van studenten).¹¹⁴

Praktijk

Uit de studie van De Boer blijkt dat typisch ontwikkelende leerlingen over het algemeen neutrale attitudes hebben ten opzichte van leeftijdgenoten met SEN. Ook werd geconcludeerd dat leerlingen met een matige tot ernstige cognitieve stoornis en gedragsproblemen kwetsbaarder zijn wat betreft negatieve attitudes van leeftijdgenoten. Leerlingen stonden vooral negatief tegenover leeftijdsgenoten met gedragsproblemen vanwege hun atypische gedrag.¹¹⁵ Er zijn twee manieren om van elkaar te leren. De eerste is coöperatief leren, waarbij leerlingen in duurzame groepen samenwerken en samen leren. De tweede is peer tutoring, wat betekent dat leerlingen elkaar binnen of buiten de klas lesgeven.

Het effect van peer learning kan worden waargenomen aan de hand van de hierboven genoemde goede voorbeelden. Zowel "GO!" als "tweetalige klassen voor dove en horende leerlingen"¹¹⁶ projecten benadrukken het belang en de voordelen van "peer learning" voor leerlingen met en zonder handicap. Het helpt hen om zich snel aan te passen en hun sociale vaardigheden te vergroten. Peer work motiveert kinderen met een beperking en geeft leerlingen zonder handicap de kans om in contact te komen met hun vrienden.

Daarnaast helpt peer learning leerkrachten om hun ontbrekende punten in het buitengewoon onderwijs te verbeteren. Dit wordt ook geïllustreerd door de eerder beschreven voorbeelden van "Kracht van co-teaching in het M-besluit" en "Leerkracht van het jaar 2019 zijn 3 co-

---

¹¹⁴ Chickering, A. W., & Gamson, Z. F. (1999). Development and adaptations of the seven principles for good practice in undergraduate education. *New directions for teaching and learning*, 1999(80), 75-81.

¹¹⁵ De Boer, A., Pijl, S. J., & Minnaert, A. (2012). Students' attitudes towards peers with disabilities: A review of the literature. *International Journal of Disability, Development and Education*, 59(4), 379-392.

¹¹⁶ UNIA, Inspiration and Good Examples. <https://www.unia.be/nl/actiedomeinen/onderwijs/inclusief-onderwijs/inspiratie-en-goede-voorbeelden>

teachers”¹¹⁷. Peer learning kan leerkrachten helpen om te profiteren van de ervaring van hun collega's en hun hulp te vragen om een inclusieve klas te hebben.

Hulpmiddelen die gebruikt worden in Vlaanderen

Van duidelijke richtlijnen tot meeslepende documentaires en zelfreflectie-instrumenten: veel organisaties hebben nuttige instrumenten ontwikkeld om inclusief onderwijs in de praktijk te brengen.

We richten ons hier in het bijzonder op de "Index voor Inclusie" zoals uitgebracht in 2015¹¹⁸. De Inclusie Index biedt een praktisch hulpmiddel om als school een meer inclusief beleid te starten en te implementeren.

Het boek is wetenschappelijk onderbouwd en is gebaseerd op de inzichten van schoolteams, leerlingen, ouders/verzorgers, schoolbesturen en de lokale gemeenschap. De Index is inmiddels vertaald in 39 talen en wordt in meer dan 40 landen gebruikt. Een breed netwerk van scholen over de hele wereld hebben hun voorbeelden van goede praktijken ontwikkeld.

De Index voor Inclusie^{119,120}, werd oorspronkelijk ontwikkeld door Mel Ainscow en Tony Booth, waarna Ipass UC Leuven Limburg de Nederlandse vertaling produceerde in samenwerking met Hogeschool Utrecht en AP Hogeschool Antwerpen.

---

¹¹⁷ UNIA, Inspiration and Good Examples. <https://www.unia.be/nl/actiedomeinen/onderwijs/inclusief-onderwijs/inspiratie-en-goede-voorbeelden>

¹¹⁸ Booth, T. & Ainscow, M. (2015). *Index voor inclusie werken aan leren en participeren op school*. <https://www.bol.com/nl/f/index-voor-inclusie/37124020/>

¹¹⁹ Booth, T. & Ainscow, M. (2002). *Index for inclusion: Developing learning and participation in schools* (2nd ed.). United Kingdom: Centre for Studies on Inclusive Education. <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20English.pdf>; <http://www.csie.org.uk/resources/inclusion-index-explained.shtml>

¹²⁰ Booth, T. & Ainscow, M. (2015). *Index for inclusion: Developing learning and participation in schools* (3rd ed.). United Kingdom: Centre for Studies on Inclusive Education.

Met behulp van de Index voor Inclusie worden scholen begeleid bij het inslaan van een meer inclusieve koers. De Index voor Inclusie biedt scholen een praktisch instrument voor het vergroten van diversiteit ter ondersteuning van het proces naar inclusief onderwijs. Momenteel is de vierde editie van de "Index voor inclusie" door Booth en Ainscow¹²¹ is beschikbaar voor aankoop.

Deze volledig herziene en uitgebreide editie voegt niet alleen indicatoren en vragen toe die richting geven aan het proces van inclusie in de school, zoals dat vorm kan krijgen wanneer het M-decreet wordt ingevoerd. Het biedt ook aansprekende voorstellen voor een vakoverstijgend curriculum dat duurzaam onderwijs en diversiteit met elkaar verbindt.

Met meer dan 80 indicatoren en duizend vragen biedt de Index een onuitputtelijke bron van ideeën voor schoolteams. Zo bouwt u jaar na jaar aan een duurzaam schoolplan en innovatieve klassenpraktijken voor meer inclusie. Het proces van de Index is ook terug te vinden in dit boek.

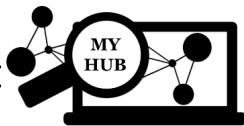
Het boek telt 190 pagina's en is uitgegeven in een ringband met een stevige kaft.

Voorbeelden

Een reeks goede voorbeelden van inclusief onderwijs zijn te vinden op <https://www.unia.be/nl/actiedomeinen/onderwijs/inclusief-onderwijs/inspiratie-en-goede-voorbeelden>. Deze pagina belicht enkele scholen die laten zien hoe ze vandaag al aan inclusie werken, aan de hand van 11 praktijkvoorbeelden uit Vlaanderen maar ook uit andere landen zoals Finland en Canada.

---

¹²¹ Booth, T. & Ainscow, M. (2016). *Index for inclusion: A Guide to School Development Led by Inclusive Values Spiral-bound* (4th ed.). United Kingdom: Centre for Studies on Inclusive Education.
https://www.amazon.co.uk/Index-Inclusion-School-Development-Inclusive/dp/0993512208/ref=pd_lpo_14_t_0/258-6543271-2495427?encoding=UTF8&pd_rd_i=0993512208&pd_rd_r=566370f6-56c8-4f89-b26b-11b35fc0ad15&pd_rd_w=3E3zJ&pd_rd_wg=dvOtf&pf_rd_p=7b8e3b03-1439-4489-abd4-4a138cf4eca6&pf_rd_r=RHYQTXCK7T9P4FWGJBQP&psc=1&refRID=RHYQTXCK7T9P4FWGJBQP

Bulgaria

Contributors: Andrean Lazarov (Marie Curie Association, Bulgaria), Prof. Dsc. Snezhana Ilieva, and Valeria Vitanova, PhD (Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria)

The implementation of inclusive education in practice is based on the following main approaches - community, systematic and rights-based approach. These approaches identify the needs and resources of all key groups in the community and plan the implementation based on strengths and tailored interventions. Different measures are combined in order to build a comprehensive school policy for the integration of children and a wide network of support in the extracurricular environment for integrated learning. These measures are related both to forms of improving the skills and opportunities for interaction between different groups (children, teachers, parents etc.) and to building a supportive material and learning environment that includes inclusive education. A special focus in interventions for children is researching the needs of the specific child and directing a suitable package of support measures; individual training plans; application of various forms and methods of education in accordance with the general or current condition of the child; adaptation of educational content; individual work with a speech therapist and psychologist; active involvement of the child together with other peers in different extracurricular activities. Initial and additional training, supervision and support in the process of work are provided for teachers. Groups for self-development, mutual learning and support have been set up for parents in several places in Bulgaria.

The following can be included in the programme of further training of teachers in the field of inclusive education:

- Information campaigns in the community, helping to overcome prejudices, stereotypes and negative public attitudes towards children with special educational needs.
- Trainings of teachers and pedagogical specialists from kindergartens and schools for work with children with SEN plus development of auxiliary educational software.
- Interaction and support of parents of children with SEN - "School for parents", classes for mutual assistance, support and exchange of information on various topics and issues.

- Working model for interaction among various key institutions - local NGOs, municipality, social service providers, schools, citizens and professionals.
- Use of specialized didactic materials for working with children with SEN.

The Orff-Schulwerk approach, as an active form of work, includes several elements, builds contact and trust in the form of playing with musical instruments and thus develops communication. Children respond to the rhythm, movement and music. Music therapy is entertaining for both children and adults, fights stress and emotional disorders, creates a sense of belonging to the group and helps to unite quickly and build trust, albeit non-verbally. Music therapy allows children with SEN to use different ways of communication - gesture, facial expressions, and musical instrument. Music therapy work involves emotionally, stimulates them to communicate and not remain isolated. Music is an excellent tool for adaptation and communication, it unlocks children emotionally - it emphasizes their strengths.

The use of fairy tales and the play of fairy tales create an environment in which children, through personal and general experience of different feelings such as trust, patience, empathy, friendship, build skills for sharing and respect for difference. Involving children with special educational needs in recreating different fairy tales focuses on their abilities and potential, not on their deficits. In this way, the inclusion of children with disabilities is supported, especially in the early period of their personal development. Role-playing, dramatization, teamwork help them learn while having fun. Their peers, in turn, learn to accept differences and to manifest all universal values in a natural way in the daily process of interaction. Activities related to public expression, as well as joint activities with parents, provoke children to give their best, to develop confidence and satisfaction with the results achieved. Group work with teachers develops skills for better communication with other children in the group, as well as improves communication among children themselves. After a case study and instructions, the participants in the group compose a story on their own, aimed at building confidence and tolerance in the relationship. Tales composed by parents and teachers are also used to develop and affirm values such as faith, kindness, empathy, tolerance in children. After a discussion and re-creation of favourite moments from the story through role-playing, there is a drawing of the character who is most helpful or who needs help.

Peer modelling is another support that can be used to help pupils learn academic, process and classroom routines. It also provides the classroom teacher opportunities to use peers to assist with instruction, clarifying directions and giving social reminders with little or no disruption to the lesson cycle. It is an excellent way for peers to provide appropriate behavioural models of pupils who need to improve their social skills. The power of peers as shown here has a cumulative effect, which makes issues such as bullying incompatible. Rather, we have peers helping peers become more integrated into the school culture. There have been a number of inclusive schools where the classmates and adults together have created a school system where everyone can be celebrated.

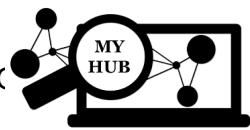
We can summarise the benefits of peer learning for both pupils with and without disabilities as follows:

Benefits for pupils with disabilities

- Friendships;
- Increased social initiations, relationships and networks;
- Peer role models for academic, social and behaviour skills;
- Increased achievement of learning goals;
- Greater access to general curriculum;
- Enhanced skill acquisition and generalization;
- Increased inclusion in future environments;
- Greater opportunities for interactions;
- Higher expectations;
- Increased school staff collaboration;
- Increased parent participation;
- Families are more integrated into the community.

Benefits for pupils without disabilities

- Meaningful friendships;
- Increased appreciation and acceptance of individual differences;
- Increased understanding and acceptance of diversity;
- Respect for all people;
- Prepares all pupils for adult life in an inclusive society;
- Opportunities to master activities by practicing and teaching others;

- Greater academic outcomes;
- Needs of all pupils are better met, greater resources for everyone.

Effectief en innovatief studiemateriaal dat de implementatie van inclusief onderwijs ondersteunt en hoe deze te creëren

Latvia

Contributor: Svetlana Surikova (University of Latvia, Latvia)

In accordance with the Council of Ministers, the Republic of Latvia, Regulation No 187 "Regulations Regarding the Criteria and Procedures for Granting the Status of a Special Education Development Centre to a Special Education Institution" paragraph 4.4, these institutions should develop at least two teaching or methodological support materials to facilitate the inclusion of learners with special needs in the educational process and publish these materials on the website of the special education institution or in other publicly available media. Methodological materials created by the development centres of special educational institutions can be used by teachers of mainstream schools to provide support to learners with special needs in the learning process. Links to the methodological materials elaborated by those educational institutions - development centres are provided below:

1) Cesis Berzaine Lower Secondary School - Development Centre:

- In the field of languages <https://www.csip.lv/valodas/>
- In the field of natural sciences <https://www.csip.lv/tehnologiju-un-zinatnu-pamati/>
- In the social and civic field <https://www.csip.lv/cilveks-un-sabiedriba/>
- Cultural awareness and self-expression in art field <https://www.csip.lv/maksla/>
- In the field of mathematics <https://www.csip.lv/matematikas-joma/>
- For preschool <https://www.csip.lv/pirmsskola/>
- Video materials <https://www.csip.lv/videomateriali/>
  - Strategies and practical experience as support for children with reading and writing disorders
  - The basic elements of Marte Meo – communication that promotes development

2) Daugavpils Stropu Lower Secondary School - Development Centre: <http://dspac.lv/musu-pedagoju-metodiskas-izstradnes>

3) Riga Strazdumuiza Upper Secondary School - Development Centre: <https://strazduskola.lv/atbalsts/>

4) Riga Lower Secondary School No 1 - Development Centre: <http://www.r1sips.edu.lv/attistibas-centrs/metodiskie-materiali/>

5) Riga Valdis Avotins Lower Secondary School - Development Centre: <http://www.rvapsac.lv/attistibas-centrs/metodiskie.html>

6) Koknese Lower Secondary School - Development Centre: <http://www.ksip-ac.lv/lv/metodiskais-dienests-263151/metodiskie-materieni>

7) Jelgava Lower Secondary School "Valdeka" - Development Centre: <http://jpskvaldeka.lv/metodiskie-materiali/>

8) Middle Kurzeme Lower Secondary School - Development Centre:

- A catalogue of methodological materials <http://www.viduskurzeme.lv/wp-content/uploads/2018/03/katalogs.pdf>
- Digital materials <http://www.viduskurzeme.lv/metodiskie-materiali/>
- Electronic materials <http://www.viduskurzeme.lv/elektroniskie-macibu-materiali/>

9) Liepaja Livupe Lower Secondary School - Development Centre: <http://www.livupe.edu.lv/c229/mcbu-un-metodiskie-atbalsta-materili/>

10) Valmiera Gauja Riverside Upper Secondary School - Development Centre: <https://vgv.lv/attistibas-centrs/metodiskie-materiali/>

11) Kuldiga Pre-school Educational Institution "Bitite" - Development Centre: <http://bitite.kuldiga.lv/par-mums/attistibas-centrs/>

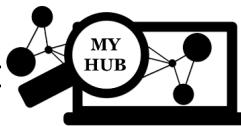
The Autism Society of Latvia aims to improve the quality of life for people with autism (ASD) and serves as a platform for people with autism and their parents to support, learn, share and advise on their experience related to ASD providing many useful materials <http://www.autisms.lv/index.php/lv/materiali>. The Association "Social Innovation Centre",

implementing the project “Fascinating ICT Tools for People with Disabilities” funded by the Lifelong Learning Program Leonardo Da Vinci, has elaborated an informative material on the use of art therapy elements in special pedagogy: <http://socialinnovation.lv/wp-content/uploads/2014/10/makets-webam.pdf>. Several teacher professional competence development programmes for elaborating and designing interactive study materials are offered to teachers in Latvia.

Teacher professional competence development programmes for elaborating and designing interactive study materials in Latvia

Training topic	Provider	Description
Opportunities of organizing various forms of study work and elaboration of study materials with training software SMART Learning Suite	Baltic Office Technologies Ltd.	Teachers' professional competence development programme (A, 18 hours). Teachers improve their understanding of the meaningful use of technology in different teaching/learning organizational forms. Teachers learn how to create study materials with SMART Notebook and how to use SMART LAB (lesson activity builder) for providing a quick feedback. Programme participants learn how to use mobile devices to assess pupils' knowledge with SMART Response 2. Interactive study materials should be elaborated using the acquired knowledge and skills and uploaded in the study materials section https://smartboard.lv/macibu-materiali/ .
Elaborating and designing interactive learning materials in SMART Notebook environment	Baltic Office Technologies Ltd.	Teachers' professional competence development programme (A, 12 hours). Teachers improve their ICT skills in elaborating and designing diverse interactive learning materials using SMART Notebook environment that will promote learner involvement in the learning/teaching process and increase the effectiveness of the lesson. After the courses, teachers should independently elaborate study materials using SMART Notebook and upload in the study materials section of www.smartboard.lv . This programme is suitable for beginners working with SMART Notebook.

Differentiation with SMART Learning Suite online	Baltic Office Technologies Ltd.	Teachers' professional competence development programme (A, 6 hours). Teachers improve their ICT skills in implementing personalized approaches to each learner. They learn how to prepare study materials using SMART Notebook software, the interactive tool SMART LAB (lesson activity builder) and the assessment application SMART Response 2, which pupils can use individually or in small groups when working with smart devices. With SMART Learning Suite, teachers can work online and take a differentiated approach to learning.
Improvement of general computer skills. Effective use of information technologies in elaboration of interactive study materials	Daugavpils University	Teachers' professional competence development programme (18 hours). Teachers improve their general computer skills for effective use of ICT to elaborate interactive study materials (presentations, images, multimedia, Internet, etc.). There is a pre-post-test implemented online (before and after the programme).
Support materials for inclusive education developed in the project "The creation and implementation of support programs for the youth at the risk of being subjected to social exclusion, for the creation of a support system" (1DP/1.2.2.4.1/09/IPIA/VIAA/003).	University of Latvia	<p>Guidelines for inclusive education for teachers were developed:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Support programme for the development of socio-emotional competence; ○ Programme - Support for positive behaviour; ○ Mentoring programme for pupils under the risk of social exclusion; ○ TV shows "I and a school" (Es un skola). These videos can be found on YouTube https://www.youtube.com/watch?v=6PNAwpbPQoc

Bulgaria

Contributors: Andrean Lazarov (Marie Curie Association, Bulgaria), Prof. Dsc. Snezhana Ilieva, and Valeria Vitanova, PhD (Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria)

Important national action in that sense is the “Inclusive Ambassadors”¹²² initiative, which aims to train the so called “inclusive education ambassadors” – teachers, trainers, psychologists, resource tutors who can support the development, implementation and mainstreaming of successful inclusive education practices. The approach is following the universal design of learning which will enable accessible provision of education to all pupils with and without disabilities.

It provides four tangible outcomes¹²³, which enable further training of teachers on the implementation of inclusive education:

- Principles, beliefs and role of the inclusive education ambassadors guide^{124, 125};
  - Handbook “How to strengthen the implementation of the inclusive education at mainstream schools?”¹²⁶;
  - Guide for setting up and delivery of cross-school peer support¹²⁷;
-

¹²² Erasmus+ project “Training of teachers as inclusive education ambassadors” (2018-2020). <https://inclusive-ambassadors.eu/>

¹²³ Intellectual outputs of the Erasmus+ project “Training of teachers as inclusive education ambassadors” (2018-2020). <https://inclusive-ambassadors.eu/outputs-downloads/>

¹²⁴ Principles, beliefs and role of the inclusive education ambassadors guide. September, 2019. Annex 1 “Consolidated survey results”. <https://inclusive-ambassadors.eu/wp-content/uploads/2020/06/Annex-I-CONSOLIDATED-SURVEY-RESULTS.pdf>

¹²⁵ Principles, beliefs and role of the inclusive education ambassadors guide. May, 2020. Annex 2 “Distance inclusive education in the context of COVID-19”. <https://inclusive-ambassadors.eu/wp-content/uploads/2020/06/Annex-2-DISTANCE-INCLUSIVE-EDUCATION-IN-THE-CONTEXT-OF-COVID-19-EN-version.docx>

¹²⁶ Handbook “How to strengthen the implementation of the inclusive education at mainstream schools?” <https://inclusive-ambassadors.eu/elearning/course/view.php?id=4>

¹²⁷ Guide for setting up and delivery of cross-school peer support. <https://inclusive-ambassadors.eu/elearning/course/view.php?id=5>

- Mobile app for blended learning and cross-school networking and communication¹²⁸.

At the heart of chapter “Building an Inclusive School Environment: Principles and Practices”¹²⁹ is the methodology for building an inclusive environment, called the “One School for All” Model, and its application in practice. The course introduces the principles of school organizational development and change, which are the basis for building an inclusive school environment, as well as the theoretical and practical dimensions of the Model “One school for all”. The training for work on the Model includes getting acquainted with the basic principles for its successful application and practical work with the tools for its introduction at school. The course is designed for principals, teachers and school teams who want to work actively and purposefully in the direction of building an inclusive environment.

The Partnership with Parents course aims to support teachers in building more fulfilling partnerships with parents. It provides information on common parental behaviours that challenge each teacher's work, offers psychological explanations, new approaches, different perspectives on thinking, and principles that can be followed to facilitate daily work with parents.

The course is designed for teachers of all educational stages. It is also suitable for principals, deputy principals, pedagogical advisors, school psychologists, resource teachers, students of pedagogy and special pedagogy.

As supplement to this we can also recommend the course “Pedagogical practices for the first grade. Inclusive Teacher's Guide”¹³⁰, which aims to support teachers in their mission to teach pupils to read, write and think, to motivate them, to help them grow confident in their

---

¹²⁸ Mobile app for blended learning and cross-school networking and communication.

<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.inclusiveambassadors.mobile>

¹²⁹ Principles, beliefs and role of the inclusive education ambassadors guide. September, 2019. Annex 1 “Consolidated survey results”. <https://inclusive-ambassadors.eu/wp-content/uploads/2020/06/Annex-I-CONSOLIDATED-SURVEY-RESULTS.pdf>

¹³⁰ *Педагогически практики за първи клас. Пътеводител на приобщаваща учител* [Pedagogical practices for first grade. Inclusive Teacher's Guide]. <https://www.elabg.eu/bg/online-kurs-pedagogicheski-praktiki-za-purvi>

abilities, to feel part of the community that accepts and supports them. While performing this mission, teachers often see many signs of problems and difficulties. With this course we would like to facilitate their timely and correct capture and reading. An important aspect of the learning process is the emotional development of learners. Therefore, this course pays special attention to the emotional well-being, as well as techniques that teachers can use to support it. The course is designed primarily for primary school teachers, and would be useful for teachers, resource teachers, students of pedagogy and special pedagogy.

The recent handbook, developed by University of Plovdiv "P. Hilendarski" on "Challenges of the inclusive education in Bulgaria"¹³¹ could be very useful for practitioners and teachers in Bulgaria.

België

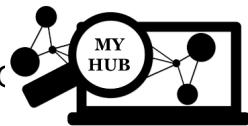
Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Leer- en onderwijsmateriaal (LOM) is een essentieel onderdeel van het onderwijsysteem. In het speciaal en het inclusief onderwijs kunnen deze materialen van vitaal belang zijn. Zoals in het geval van België bijvoorbeeld is geconstateerd, kunnen beleidsimplementaties zeer snel veranderen en kan de aanpassingsperiode voor zowel leerlingen als leerkrachten een periode vol moeilijkheden zijn. In dit verband kan lesmateriaal leerkrachten helpen het juiste pad te bepalen en leerlingen te ondersteunen om dit pad veilig te volgen.

Bovendien kan LOM van goede kwaliteit een compensatie bieden voor factoren die een belemmering vormen, zoals grote klassen, slecht opgeleide of ongekwalificeerde leerkrachten, een tekort aan lestijd, een hogegraad van analfabetisme bij de ouders, en het gebrek aan leesmateriaal thuis.

---

¹³¹ Challenges of the inclusive education in Bulgaria. https://uni-plovdiv.bg/uploads/site/pedagogy/Elektronna%20biblioteka%20-%20sbornici/Predizvistikatelstva/Priobshtavashko_sbornik2_ok.pdf

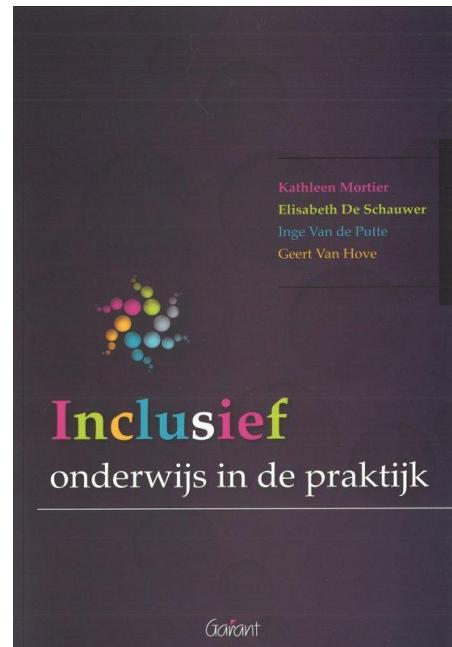

Boeken

Hieronder vindt u enkele goede materialen die gebruikt worden in inclusief onderwijs in Vlaanderen.

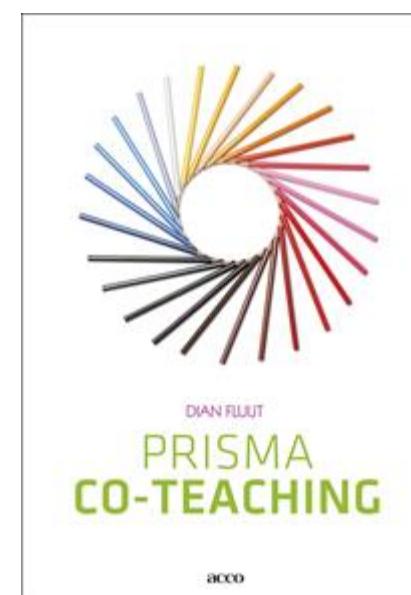
Inclusief onderwijs in de praktijk door Mortier, Kathleen; Schauwer, Elisabeth; Van de Putte, Inge; Van Hove, Geert.

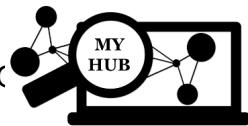
Dit boek biedt informatie voor iedereen die zich wil verdiepen in de praktijk van inclusief onderwijs. Eerst worden een definitie en een kader geschatst waarin inclusief onderwijs kan worden gesitueerd. Er worden veel aandachtspunten gegeven ten behoeve van leerkrachten die dit materiaal willen gebruiken in een opleiding. Daarna volgen negen hoofdstukken waarin een kritische factor wordt uitgewerkt en geïllustreerd aan de hand van een casestudy in het kleuter-, basis- en secundair onderwijs. Aan het eind van elk hoofdstuk stimuleren enkele reflectievragen de analyse van het eigen kijken en handelen en het zoeken naar mogelijkheden in concrete en unieke klassensituaties.

Prisma co-teaching: passend bij integratief onderwijs door Fluijt, Dian

Prisma Co-Teaching is een methode die inspeelt op het omgaan met een toenemende diversiteit in klassen en scholen. Verschillende onderwijsprofessionals nemen samen de verantwoordelijkheid voor een groep leerlingen en leerkrachten op een gestructureerde manier, gebaseerd op de op bewijsmateriaal gebaseerd instructie- en ontwikkelingsstrategieën. Het principe hierbij is 'back to basics': alle beschikbare plaatsing van mensen en middelen vindt plaats in de klas. Het woord prisma verwijst naar de veelkleurigheid van lerenden en medeleerkrachten.

Leerlingen zijn leerlingen met en zonder speciale onderwijsbehoeften. Bij leerkachten kan het gaan om de samenwerking tussen twee reguliere leerkachten, tussen een speciale leekracht en een groepsleerkraft of groep leerkachten, of bijvoorbeeld een leerkraft en klassenassistent/groepsleerkraft.

Wat echt werkt: 27 empirisch onderbouwde strategieën voor het onderwijs door Mitchell, David.

'Wat echt werkt' biedt 27 onderwijsstrategieën die direct in de praktijk kunnen worden toegepast. Van deze strategieën is bewezen dat ze bijdragen aan beter onderwijs en leren door alle leerlingen, zowel op academisch als sociaal gebied. Voor elk van de strategieën wordt een definitie gegeven, de theoretische basis en de achterliggende gedachte worden besproken, er volgen praktijkvoorbeelden, wetenschappelijk onderzoek wordt toegelicht en waar nodig worden nadelen en valkuilen aangegeven. Tenslotte is er een algemene conclusie en tips voor verdere lezing. Onder andere de volgende strategieën komen aan bod: coöperatief leren, peer tutoring, sociale vaardigheidstraining, ouderbetrokkenheid en ondersteuning van ouders, directe instructie, fonologisch bewustzijn, en taalverwerking, veilig klassenklimaat, inclusief onderwijs. 'Wat echt werkt' is bedoeld voor studenten van leerkrachtenopleidingen en buitengewoon onderwijs, leerkrachten, leerkrachtenopleiders, (school)psychologen, zorgcoördinatoren, en intern begeleiders.

Hulp index Autisme in de klas. Tips en strategieën bij de hand door Brewer, Robin; Mueller, Tracy

De Autismehulpwaaier in de klas is een handig hulpmiddel voor leerkachten en andere professionals die werken met kinderen met een autismespectrumstoornis. Op een

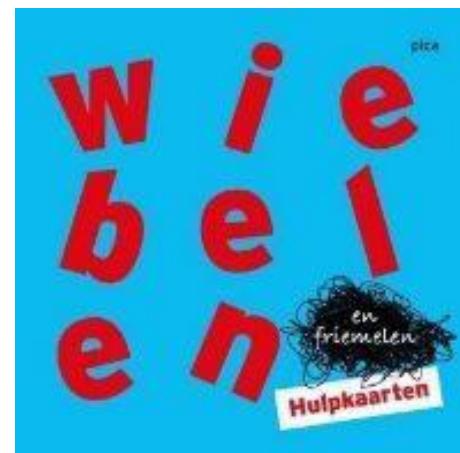

overzichtelijke manier, gerangschikt op kleur, worden tips en strategieën gepresenteerd in verschillende rubrieken, waaronder de leeromgeving, veranderingen in de dagelijkse routine, communicatie en gedrag. De reeks is geschikt voor zowel het basis- als het voortgezet onderwijs. Dit hulpmiddel is geschikt voor leerlingen van 4-18 jaar.

Wiebelen en friemelen: hulpkaarten door Thoonsen, Monique; Lamp, Carmen

Als aanvulling op het boek "Wiebelen en friemelen in de klas" zijn er deze hulpkaarten. De kaarten zijn bedoeld voor gebruik in de klas, wanneer een leerling onder- of overprikkeld is. Er zijn activerende strategieën voor leerlingen die meer prikkels nodig hebben. En er zijn kalmerende strategieën, voor leerlingen die te veel prikkels ervaren of tot rust willen komen. Leerlingen kunnen de strategieën zelfstandig of samen met de leerkraak uitvoeren als ze daar behoeft aan hebben of voordat ze aan een taak beginnen. In de set zitten 20 kaarten met activerende strategieën (rood), 20 kaarten met kalmerende strategieën (blauw), en 15 kaarten om klassikaal of met een deel van de klas uit te voeren.

Online platformen

Ook onlineplatforms leveren, meer dan schriftelijk materiaal, nuttige informatie op.

- Klassenreeks: M-decreet: In deze reeks bundelt Klasse artikelen rond het M-decreet: wat staat er echt in het decreet en welke visie zit erachter. Ook komen ouders en leerkraakten aan het woord over hun praktijkervaringen. Je vindt er ook concrete klassentips en een printklare versie van de M-cirkel (in 7 stappen naar redelijke aanpassingen die werken voor leerkraak en leerling)¹³²

---

¹³² Klasse, M-Decree. (April 2020). <https://www.klasse.be/reeks/m-decreet/>

- M-Decreet: Survival Guide: In deze bundel van de GO! vindt u achtergrondinformatie over het M-decreet. Onderwerpen die aan bod komen zijn geschiedenis, redelijke aanpassingen, zorgcontinuum, de rol van het CLB, veranderingen in het buitengewoon onderwijs, traject leerling met speciale onderwijsbehoeften, en handelingsgericht werken. De gids dateert van 2015.¹³³
- Met een beperking naar de school van je keuze: Redelijke aanpassingen in het onderwijs: Met deze brochure wil Unia het begrip 'redelijke aanpassingen' uitleggen aan alle betrokkenen: leerlingen, ouders, leerkrachten en schooldirecteuren, en actoren uit de onderwijswereld. Omdat we weten wat er op veel scholen al gebeurt, gebruiken we veel goede praktijkvoorbeelden. U vindt de brochure op deze pagina. Ook, in eenvoudige taal, of een video in gebarentaal.¹³⁴

Het onderwijzend personeel staat niet alleen bij de uitvoering van inclusief onderwijs. Zij worden gesteund door overheidsprogramma's (vermeld in het M-decreet), particuliere initiatieven en maatschappelijke organisaties. Er worden materialen verstrekt voor leerlingen en leerkrachten. Er zijn online-instrumenten, richtlijnen voor metingen, educatief en praktisch materiaal, enz. Enkele praktijken worden hieronder geïllustreerd.

STICORDI

STICORDI-maatregelen zijn "onderwijsmaatregelen die in één onderwijsaanbod, gericht op kwalitatief goed onderwijs, de (negatieve) gevolgen van leerproblemen beperken en de slaagkansen van leerlingen vergroten" (Coppin, Halsberghe, Herzele, & Van Den Steen, n.d.)¹³⁵.

---

¹³³ M-Decree Survival Guide. https://pro.g-o.be/blog/Documents/5_M-decreet%20survival%20guide%2020151002.pdf

¹³⁴ Unia, Met een beperking naar de school van je keuze: redelijke aanpassingen in het onderwijs (April 2020). <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/publicaties/met-een-handicap-naar-de-school-van-je-keuze-redelijke-aanpassingen-in-het-onderwijs>

¹³⁵ STICORDI: een nieuwe generatie. Hoe omgaan met STICORDI-maatregelen in de klas en op school? <https://www.go-ouders.be/sites/default/files/atoms/files/STICORDI%20-%20een%20nieuwe%20generatie.pdf> (p. 4)

STICORDI-maatregelen behoren daarom tot de "redelijke aanpassingen" zoals geformuleerd in het VN-Verdrag voor personen met een beperking (Verenigde Naties, 2006)¹³⁶.

Redelijke aanpassingen zijn "noodzakelijke en passende veranderingen en veranderingen die geen onevenredige of onnodige belasting vormen, indien zij in een specifiek geval noodzakelijk zijn om te waarborgen dat personen met een beperking op voet van gelijkheid met anderen alle mensenrechten en fundamentele vrijheden kunnen genieten. Genieten of uitoefenen".

In het onderwijs zorgen deze aanpassingen ervoor dat kinderen met of zonder een beperking de steun krijgen die zij nodig hebben om effectief deel te nemen aan het reguliere onderwijs. Vaak wordt ten onrechte beweerd dat STICORDI-maatregelen alleen van toepassing zijn op leerlingen met een officieel vastgestelde handicap. Alle leerlingen die (tijdelijk) moeilijkheden ondervinden bij het leren en als gevolg daarvan beperkt zijn in hun deelname aan onderwijsactiviteiten, kunnen STICORDI-maatregelen nodig hebben. Zij maken een sterke leeromgeving voor alle leerlingen mogelijk.

STICORDI is een acroniem (**S**timuleren, **C**ompenseren, **R**emediëren, **D**ispenseren) dat verwijst naar verschillende maatregelen om leerachterstand bij kinderen met een beperking of leerstoornissen te voorkomen:

- **Stimuleren:** leerlingen aanmoedigen en de sterke punten van het kind benadrukken.
- **Compenseren:** Hulpmiddelen gebruiken om de negatieve gevolgen van leerstoornissen te verminderen. Sta bijvoorbeeld het gebruik toe van hulpmiddelen zoals een rekenmachine, een stappenplan of een woordenboek. Geef leerlingen extra tijd voor oefeningen of opdrachten.
- **Remediëren:** individuele leerhulp aanbieden en uitgebreidere of intensievere instructies of leerstrategieën geven die het leren verbeteren.

---

¹³⁶ United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*.

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2.html>

- **Differentiëren:** dezelfde leerdoelen en taken net iets anders aanpakken.
- **Dispenseren:** bepaalde onderdelen van het leerprogramma laten vallen en waar mogelijk vervangen door iets gelijkwaardigs.

Dankzij de STICORDI-maatregelen kunnen leerlingen met speciale onderwijsbehoeften onderwijs genieten op hetzelfde niveau als hun klasgenoten. De maatregelen zijn bedoeld voor leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs met een beperking of leermoeilijkheden.

Anders dan bij andere voorbeelden heeft een leerkracht geen toestemming nodig om stimulerende, compenserende, differentiërende of remediërende maatregelen toe te passen. Voor dispensorende maatregelen is echter wel de goedkeuring van de begeleidende klassenraad vereist.

Belangrijk is dat een constructieve samenwerking tussen verschillende partners onontbeerlijk is voor het nemen van gepaste STICORDI-maatregelen; belangrijke betrokkenen kunnen de ouders, de leerling, de leerkracht, de collega's van de leerkracht, en het CLB zijn.

Er zijn specifieke meetformulieren voor verschillende soorten handicaps, waarvan de meeste onmiddellijk klaar zijn voor gebruik (dyslexie, dysfasie, dyscalculie, AD(H)D, NLD, en ASS). Voor dysorthografie, het syndroom van Gilles de la Tourette en het syndroom van Asperger zijn extra formulieren in voorbereiding. Er worden formulieren gemaakt voor het gebruik door leerkrachten of deskundigen en er zijn verschillende vragen gespecificeerd om het type handicap goed te kunnen meten.

Het nationale onderwijsnetwerk GO! heeft een informatieve STICORDI-gids gepubliceerd (<https://www.go-ouders.be/sites/default/files/atoms/files/STICORDI%20-%20een%20nieuwe%20generatie.pdf>).

ADIBIB

ADIBib (<https://www.adibib.be/>) biedt een leerplatform en werkboeken voor onderwijs dat digitaal beschikbaar is voor leerlingen met beperkingen in schriftelijke communicatie. Deze hulpmiddelen zijn alleen voor het gebruik door kinderen zelf.

ADIBIB project is opgezet voor leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs die kampen met ernstige lees- en/of schrijfproblemen zoals dyslexie, dyspraxie, of andere beperkingen in de schriftelijke communicatie. Het stelt deze kinderen en jongeren in staat onderwijs te volgen dat past bij hun mogelijkheden.

Daarnaast zijn ADIBoeken gratis digitale versies van de papieren leerboeken voor het basis- en voortgezet onderwijs. Dit zijn zowel hand- als werkboeken en speciaal voor leerlingen met ernstige lees- en/of schrijfproblemen. Alles wordt op de computer nagebootst zoals in het gedrukte boek. Er is een leesprogramma waarmee kan worden gelezen, naar de tekst kan worden geluisterd of woorden of zinnen kunnen worden ingevoerd.

AD-boeken zijn voor leerlingen met het juiste diploma:

- Dyslexie;
- Dyspraxie;
- M-Decree;
- Gemotiveerd rapport;
- Rapport type 1,2,3,4,5,6,7,8,9 of basisaanbod.

WAI-NOT!

WAI-NOT (<https://www.wai-not.be/>) biedt een toegankelijke website voor jongeren die extra ondersteuning nodig hebben. Het aanbod varieert van educatief tot (re)creatief, informatief, en zeker interactief.

Tot de doelgroep behoren jongeren die moeite hebben met lezen en schrijven. In de hulpmiddelen is gebruik gemaakt van begrijpelijke taal ondersteund door tekstmarkering, spraak en beeld. Op de website is communicatie mogelijk met taal of met pictogrammen, of in een combinatie van beide. Het biedt een vaste en duidelijke structuur met een duidelijke lay-out. Jongeren met een verstandelijke beperking of meervoudige beperkingen, waaronder visuele, motorische en verstandelijke beperkingen, voelen zich zeker aangetrokken tot onze laagdrempelige website.

KlasCement

KlasCement (<https://www.klascement.net/>) biedt documenten, artikelen, websites en programma's die leerkrachten kunnen gebruiken voor kinderen met een beperking. Het is ook een platform waar leerkrachten elkaar inspireren door materiaal te delen en het bevat gratis lesmateriaal. Het aangeboden materiaal is gemakkelijk te bereiken en geschikt voor alle leeftijden en vakken.

Cyprus

Contributors: Marianna Gregoriou, Angelos Nicolaou and George Milis (EUROCY Innovations Ltd, Cyprus)

Best Practice 1: The Inclusion Development Programme (guidance for practitioners)

This is a very useful resource that provides strategies for practitioners on how to deal with certain pupils and promote inclusion.

The Inclusion Development Programme (IDP) is part of the UK government's strategy for children with special educational needs (SEN), outlined in *Removing barriers to achievement: the government's strategy for SEN* (DfES 0117/2004).¹³⁷ It offers guidance to practitioners on how to support the inclusion process of children with Behavioural, Emotional and Social Difficulties (BESD), and its goal is to remove barriers for achievement.

In the next paragraph we will view in more detail the guidance for practitioners in the early school years on supporting children with BESD. The guide is divided into four categories: The unique child; How to create Positive Relationships; Enabling Environments that promote learning; Learning and Development. Each section includes case studies.

In the **Unique child** section, practitioners can view the different behaviour that a child might have, what that means about the child and what strategies they can use to minimize the

---

¹³⁷ The Inclusion Development Programme (IDP). <http://www.idponline.org.uk/downloads/ey-besd.pdf>

occurrence of this unwanted behaviour. In the **Positive Relationships** section practitioners can follow strategies that would help them build better relationships with the parents/carers of children they support and identify effective ways of communicating with them. Since the environment plays a key role in supporting and extending children's development and learning, as well as on children behaviour, the section **Enabling Environments** mainly focuses on ways to work with children by providing a calm and relaxing environment for learning. The last section, **Learning and Development** analyses the importance of creating realistic expectations for children to access all areas of learning, value all children and create opportunities for participation, foster children learning, etc.

The detailed guidance can be found at: <http://www.idponline.org.uk/downloads/ey-besd.pdf>

In the IDP website you can find guides for:

1. Primary and secondary education. Supporting children with behavioural, emotional, and social difficulties (BESD)
2. Early Year Foundation stage. How to support children on the autism spectrum?
3. Primary and Secondary. How to support children on the autism spectrum?
4. Early Year Foundation stage. Supporting children with speech, language, and communication needs (SLCN)
5. Primary and Secondary. Supporting children with speech, language, and communication needs (SLCN)
6. Primary and Secondary. Teaching and supporting pupils with Dyslexia.

All guides are provided for free and can be found on the following link:
<http://www.idponline.org.uk/>

Best Practice 2: Game based online Training for Teachers in special education (Play2Do project)

The Play2Do project aims to support special education teachers, mainstream teachers, and VET trainers who work with learners with intellectual disabilities, by offering an educational game for teachers to complement their training through simulated practice learning and improve their skills in dealing with critical incidents or challenging situations which can occur

in everyday practice.¹³⁸ It provides a safe and readily accessible environment, where teachers working with pupils with intellectual disabilities can learn by interacting with characters in the game in a simulation of a real-world service.

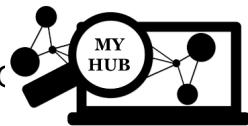
The game aims to introduce learners to a range of simulated scenarios, potentially faced in real situations, and approaches to deal with them, in special or integrated classrooms that include children with intellectual and/or developmental disabilities, such as to enable pupils to acquire skills from the observation, discussion, analysis and evaluation of simulated situations/scenarios, through critical reflection, or to enable pupils to acquire skills in communication, autonomous learning, managing challenging and extreme behaviours (conflict situation, crisis intervention), structured discussion and information technology.

Trainers of Inclusive Education can use the Play2Do simulation environment as a complementary resource in teacher education. After the experience of observing and interacting in and outside the game, scenarios are reflected on, as well as conclusions are drawn regarding each trainee performance, acceptable/inacceptable behaviour, successful/unsuccessful or desirable/undesirable interaction with children/students with intellectual and/or developmental disabilities. Then, all these reflections can be discussed in the class, potentially accompanied by further class discussions, using additional theoretical materials, case studies, best practices guidelines and videos, as detailed in the Play2Do online course. Teachers can challenge themselves with 6 different cases. The cases in the scenarios are: 1) a child with ADHD, 2) a child with dyslexia, 3) a child in the autism spectrum, 4) different student needs in a special unit, 5) a child with behaviour issues, and 6) a child who has an epileptic episode in the classroom.

After completing each scenario, trainees will have the opportunity to discuss and learn new skills on coping with behavioural problems, anticipating aggressive behaviour and preventing it, dealing with aggression, setting a positive role model of communicating with SEN students and also on how to deal with unpredictable situations in the classroom, such as with the pupil who has an epileptic episode and on how to deal with the rest of the children.

---

¹³⁸ Play2Do Project. <http://play2do.eu/outputs/>

The tool and project resources can be accessed and used for free at:
<http://play2do.eu/outputs/>

Taking the example of the above practices, trainers of Inclusive Education can use the above materials when they design their trainings to use them together, as the first practice deals with theory and the second practice gives the opportunity to practice and exchange opinions in a simulation environment.

Betrokkenheid van ICT in het lesgeven / leren (Serieuze Games, Robotgestuurd) van de 21ste eeuw om het leren voor leerlingen met speciale behoeften te bevorderen

Inleiding over inclusief onderwijs / leren in de 21ste eeuw

Bijdragers: Svetlana Surikova (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Inclusief onderwijs voor de 21ste eeuw is bedoeld om aan de behoeften van elke student te voldoen en daarom is de effectieve implementatie ervan een uitdaging voor scholen en voor leerkrachten in het bijzonder (Eredics, 2018¹³⁹; Holm, 2018¹⁴⁰; Jacob & Olisaemeka, 2016¹⁴¹; Körner et al., 2018¹⁴²; Yamashiro, 2019¹⁴³). Evidence-based onderzoek geeft aan welke strategieën alle leerlingen ten goede komen en die scholen inclusief maken voor leerlingen met speciale behoeften (Graham, 2020¹⁴⁴). Technologische ontwikkelingen brachten nieuwe manieren van leren. Zelfs als het reguliere onderwijs op scholen nog loopt, bieden onlineplatforms en sociale media extra ondersteunende mogelijkheden voor zowel leerlingen

---

¹³⁹ Eredics, N. (2018). Inclusion in action: Practical strategies to modify your curriculum. Brookes Publishing.

¹⁴⁰ Holm, L. (2018). 21st century education: Inclusion in the classroom. <https://owlcation.com/academia/21st-Century-Education-Inclusion-in-the-Classroom>

¹⁴¹ Jacob, U. S., & Olisaemeka, A. N. (2016). Inclusive education in the 21st century: Parameters and opportunities for learners with special needs. Scientific Journal of Kurdistan University of Medical Sciences, 12(10), 188–196. <https://doi.org/10.19044/esj.2016.v12n10p188>

¹⁴² Körner, I., Uhlmann, S., Schmid, B., Freyhoff, G., & Rígová, D. (2018). Towards inclusive education: Examples of good practices of inclusive education. Inclusion Europe with support of the European Commission. https://inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2018/02/Best-Practice-Education_EN-FINALWEB.pdf

¹⁴³ Yamashiro, N. (2019). An inclusive vision for 21st century learning. http://www.afterschoolalliance.org/afterschoolsnack/An-inclusive-vision-for-21st-century-learning_11-21-2019.cfm

¹⁴⁴ Graham, L. (Ed.) (2020). Inclusive education for the 21st century: Theory, policy and practice. Allen & Unwin.

als leerkrachten (Assaad et al., 2018¹⁴⁵). Inclusief onderwijs is een concept met vele facetten (Mitchell, 2015¹⁴⁶) en de implementatie ervan profiteerde ook van de huidige ontwikkelingen op ICT-gebied (Cheng & Lai, 2020¹⁴⁷; IITE, 2006¹⁴⁸; Josjö, 2012¹⁴⁹). De robotgestuurde, serious games en andere computerspellen (Laamarti et al., 2014¹⁵⁰; Papadakis, 2018¹⁵¹; Romero et al., 2015¹⁵²) brengen een nieuw begrip van online en blended learning en openen een nieuwe deur voor alle leerlingen naar de ICT-wereld via virtuele of mixed reality-omgevingen. De uitdagingen bij het gebruik van ICT als hulpmiddel voor leren en inclusie moeten worden geïdentificeerd om het proces van succesvolle digitale inclusie en implementatie van innovatieve ICT-gebaseerde oplossingen in het formele en informele onderwijs te bevorderen (Tomczyk & Oyelere, 2019¹⁵³). In de afgelopen jaren zijn ICT-instrumenten gebruikt om het leren voor leerlingen met speciale behoeften te bevorderen en hun aanpassingsvermogen aan de leeromgeving en hun leerprestaties te verbeteren, en de

¹⁴⁵ Assaad, M., Makela, T., Pnevmatikos, D., & Christodoulou, P. (2018). Pedagogical design principles guided integration of social media concepts in a hybrid learning environment: Analysing and reporting focus group results. In U. Rechkoska-Shikoska & M. Assaad (Eds.), *AICT 2018: The Fourteenth Advanced International Conference on Telecommunications* (pp. 94–100). IARIA.

https://thinkmind.org/index.php?view=article&articleid=aict_2018_6_10_18001

¹⁴⁶ Mitchell, D. (2015). Inclusive education is a multi-faceted concept. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 5(1), 9–30. <https://www.cepsj.si/index.php/cepsj/article/view/151/79>

¹⁴⁷ Cheng, S., & Lai, C. (2020). Facilitating learning for students with special needs: A review of technology-supported special education studies. *Journal of Computers in Education*, 7, 131–153.
<https://doi.org/10.1007/s40692-019-00150-8>

¹⁴⁸ IITE, UNESCO Institute for Information Technologies in Education. (2006). *ICTs in education for people with special needs: Specialized training course*. UNESCO Institute For Information Technologies in Education.
<https://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214644.pdf>

¹⁴⁹ Josjö, H. (2012). *ICT and inclusion: Teachers' perceptions on the use of information and communication technology for students with special educational needs in general educational settings*. Umeå universitet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:633789/FULLTEXT01.pdf>

¹⁵⁰ Laamarti, F., Eid, M., & El Saddik, A. (2014). An overview of serious games. *International Journal of Computer Games Technology*, 2014, 1–15. <https://doi.org/10.1155/2014/358152>

¹⁵¹ Papadakis, S. (2018). The use of computer games in classroom environment. *International Journal of Teaching and Case Studies*, 9(1), 1–25. <https://doi.org/10.1504/IJTCS.2018.10011113>

¹⁵² Romero, M., Usart, M., & Ott, M. (2015). Can serious games contribute to developing and sustaining 21st-century skills? *Games and Culture*, 10(2), 148–177. <https://doi.org/10.1177/1555412014548919>

¹⁵³ Tomczyk, Ł., & Oyelere, S. S. (Eds.). (2019). *ICT for learning and inclusion in Latin America and Europe*. Pedagogical University of Cracow. <https://doi.org/10.24917/9788395373732>

toepassing van die instrumenten is geleidelijk toegenomen (Cheng & Lai, 2020¹⁵⁴). P Leerlingen met speciale behoeften worden op verschillende manieren beïnvloed door ICT-voortgang in de klas. Bijvoorbeeld: 'studenten met een beperking gebruiken vaak ondersteunende technologie (AT) om hen te helpen verbinding te maken met anders ontoegankelijke algemene onderwijscurricula, en om hun leermogelijkheden te maximaliseren' en 'misschien nog belangrijker, net als hun leeftijdsgenoten, ze gebruiken technologie meer in het algemeen om boeiende educatieve ervaringen creëren' (NCLD, 2019a, pp. 12¹⁵⁵). Lidström et al. (2012)¹⁵⁶ verdeelden het gebruik van ICT door leerlingen als een educatief hulpmiddel, een alternatief hulpmiddel om te leren en een compenserend hulpmiddel, d.w.z. als een computergebaseerd hulpmiddel voor ondersteunende technologie. ICT zou een centrale rol moeten spelen bij het beschikbaar stellen van leermiddelen voor iedereen, bijvoorbeeld om blinden of slechthorenden te ondersteunen: maak van alles wat visueel is hoorbaar; in het geval van doven of slechthorenden: zet alles wat hoorbaar is om in iets visueel, enz. (Tomczyk & Oyelere, 2019, p. 20¹⁵⁷). Volgens Cheng en Lai (2020)¹⁵⁸, is er nog te weinig onderzoek naar en analyse van de toepassing- en ontwikkelingstrends van de integratie van technologieën in het speciaal onderwijs. Bovendien is het buitengewoon belangrijk om toegankelijkheid en inclusiviteit te beschouwen als essentiële elementen wanneer technologie wordt bedacht en gebruikt in klaslokalen of scholen met behulp van vijf onderling gerelateerde componenten (d.w.z. visie,

---

¹⁵⁴ Cheng, S., & Lai, C. (2020). Facilitating learning for students with special needs: A review of technology-supported special education studies. *Journal of Computers in Education*, 7, 131–153.

<https://doi.org/10.1007/s40692-019-00150-8>

¹⁵⁵ NCLD, National Center for Learning Disabilities. (2019a). *Inclusive technology in a 21st-century learning system*. https://www.ncld.org/wp-content/uploads/2019/06/Inclusive-Technology-in-a-21st-Century-Learning-System.Final_.060719.pdf

¹⁵⁶ Lidström, H., Granlund, M., & Hemmingsson, H. (2012). Use of ICT in school: A comparison between students with and without physical disabilities. *European Journal of Special Needs Education*, 27(1), 21–34.

<https://doi.org/10.1080/08856257.2011.613601>

¹⁵⁷ Tomczyk, Ł., & Oyelere, S. S. (Eds.). (2019). *ICT for learning and inclusion in Latin America and Europe*. Pedagogical University of Cracow. <https://doi.org/10.24917/9788395373732>

¹⁵⁸ Cheng, S., & Lai, C. (2020). Facilitating learning for students with special needs: A review of technology-supported special education studies. *Journal of Computers in Education*, 7, 131–153.

<https://doi.org/10.1007/s40692-019-00150-8>

ontwerp, inkoop, gebruik en continue verbetering) die tot succes leiden voor alle leerlingen. (NCLD, 2019a)¹⁵⁹. Er kan echter op worden gewezen dat initiatieven en producten op het gebied van onderwijs technologie (ed tech) op de juiste manier moeten worden bedacht, ontworpen, aangeschaft, geïmplementeerd en geëvalueerd met de behoeften van alle leerlingen, vooral degenen met speciale behoeften (NCLD, 2019a¹⁶⁰, 2019b¹⁶¹, 2019c¹⁶²) , om 'leerkansen te verbeteren en zinvolle ervaringen voor diverse leerlingen ' (NCLD, 2019a, p. 12¹⁶³) en niet om' bestaande ongelijkheden te verergeren en te vergroten ' (NCLD, 2019b, p. 2¹⁶⁴).

Methodologieën

Bijdrages: Svetlana Surikova (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

---

¹⁵⁹ NCLD, National Center for Learning Disabilities. (2019a). *Inclusive technology in a 21st-century learning system*. <https://www.ncld.org/wp-content/uploads/2019/06/Inclusive-Technology-in-a-21st-Century-Learning-System.Final .060719.pdf>

¹⁶⁰ NCLD, National Center for Learning Disabilities. (2019a). *Inclusive technology in a 21st-century learning system*. <https://www.ncld.org/wp-content/uploads/2019/06/Inclusive-Technology-in-a-21st-Century-Learning-System.Final .060719.pdf>

¹⁶¹ NCLD, National Center for Learning Disabilities. (2019b). *Inclusive technology in modern learning environments: A collaborative local action primer*. <https://www.ncld.org/wp-content/uploads/2019/06/Inclusive-Technology-Local-Procurement.Final .060719.pdf>

¹⁶² NCLD, National Center for Learning Disabilities. (2019c). *Inclusive technology in modern learning environments: Student experiences and four key federal laws*. <https://www.ncld.org/wp-content/uploads/2019/06/Inclusive-Technology-Student-Experiences-and-Four-Key-Federal-Laws.Final .pdf>

¹⁶³ NCLD, National Center for Learning Disabilities. (2019a). *Inclusive technology in a 21st-century learning system*. <https://www.ncld.org/wp-content/uploads/2019/06/Inclusive-Technology-in-a-21st-Century-Learning-System.Final .060719.pdf>

¹⁶⁴ NCLD, National Center for Learning Disabilities. (2019b). *Inclusive technology in modern learning environments: A collaborative local action primer*. <https://www.ncld.org/wp-content/uploads/2019/06/Inclusive-Technology-Local-Procurement.Final .060719.pdf>

Voor het creëren van meer inclusieve leeromgevingen, stelden Ghilain (2015)¹⁶⁵ voor innovatieve leermethoden en technologie te gebruiken om lesmethoden met een universeel ontwerp te implementeren; om goede praktijken over te dragen aan leerkrachten, opvoeders en andere opleidingsprofessionals en om evaluatiemethoden aan te passen en te innoveren met schriftelijke, mondelinge of externe evaluaties (p. 13). Een recente studie (Josjö, 2012)¹⁶⁶ geeft aan dat het lesgeven aan leerlingen met speciale behoeften het gebruik van andere strategieën vereist in plaats van traditionele lesmethoden, maar in de praktijk hebben leerkrachten niet genoeg kennis van het gebruik van ICT voor speciale onderwijsbehoeften en de meerderheid van de leerkrachten voert slechts een paar aanpassingen uit. Nieuwe methodologieën voor aan ICT aangepast inclusief onderwijs zouden moeten beginnen met het schoolcurriculum dat ‘aangepast zou moeten worden om leerlingen met speciale behoeften een andere leerstijl aan te bieden om de nodige verandering te bewerkstelligen’. (Jacob & Olisaemeka, 2016, p. 193¹⁶⁷). Zoals eerder is geïllustreerd, kan inclusief onderwijs worden aangepast op basis van de behoeften en capaciteiten van leerlingen, waardoor ze in hun eigen tempo kunnen leren om de beoogde leerresultaten te bereiken (Jacob & Olisaemeka, 2016)¹⁶⁸. Ook kunnen de schoollessen, online cursussen samen met serious games of robotgames (indien nodig) worden gecombineerd om de interesse en activiteit van de leerlingen te vergroten. ‘Het proces van inclusie op school kan echter alleen worden bevorderd door middel van nieuwe technologische instrumenten als tegelijkertijd

---

¹⁶⁵ Ghilain, T. (2015). *Towards more inclusive learning environments in Europe: Salzburg Declaration*. European Association of Service providers for Persons with Disabilities.

https://www.easdp.eu/sites/default/files/sites/default/files/Policy/Education/towards_more_inclusive_learning_environments_in_europe_easdp.pdf

¹⁶⁶ Josjö, H. (2012). *ICT and inclusion: Teachers' perceptions on the use of information and communication technology for students with special educational needs in general educational settings*. Umeå universitet.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:633789/FULLTEXT01.pdf>

¹⁶⁷ Jacob, U. S., & Olisaemeka, A. N. (2016). Inclusive education in the 21st century: Parameters and opportunities for learners with special needs. *Scientific Journal of Kurdistan University of Medical Sciences*, 12(10), 188–196. <https://doi.org/10.19044/esj.2016.v12n10p188>

¹⁶⁸ Jacob, U. S., & Olisaemeka, A. N. (2016). Inclusive education in the 21st century: Parameters and opportunities for learners with special needs. *Scientific Journal of Kurdistan University of Medical Sciences*, 12(10), 188–196. <https://doi.org/10.19044/esj.2016.v12n10p188>

onderwijsbenaderingen, -methoden en -strategieën gemakkelijk worden herzien en verbeterd' (Ott & Pozzi, 2009, p. 635¹⁶⁹) en empirisch onderbouwd zijn. (Mitchell, 2015)¹⁷⁰.

Leren 3.0

Bijdrager: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Met Leren 3.0 wijken scholen af van traditionele colleges en richten ze zich in plaats daarvan op interactief leren, met vraag- en antwoordsessies, recensies en quizzen, discussies, labs en ander projectmatig leren, gebruikmakend van de mogelijkheden die ICT biedt. Volgens Keats and Schmidt (2007)¹⁷¹ is Leren 3.0 gekenmerkt door rijke, institutionele, interculturele onderwijskansen waarbinnen de leerlingen zelf een sleutelrol spelen als makers van kennisartefacten die worden gedeeld, en waar sociale netwerken en sociale voordelen buiten het onmiddellijke bereik van de activiteit een sterke rol spelen.

Daciuk (2016)¹⁷² noemde enkele fundamentele aspecten van Leren 3.0:

- Modern ontwerp van gebruikerservaring, vergelijkbaar met wat te zien is op het consumentenweb.
- Visueel boeiend overzicht, bijv. wat ik ga leren, hoe het met me gaat, wat het volgende is, etc.
- Gepersonaliseerd, stelt leerlingen in staat om op een niet-lineaire manier te testen en te navigeren.

---

¹⁶⁹ Ott, M., & Pozzi, F. (2009). Inclusive education and ICT: Reflecting on tools and methods. In P. L. Emiliani, L. Burzaghi, A. Como, F. Gabbanini, & A.-L. Salminen (Eds.), *Assistive Technology from Adapted Equipment to Inclusive Environments* (Vol. 25, pp. 635–639). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-60750-042-1-635>

¹⁷⁰ Mitchell, D. (2015). Inclusive education is a multi-faceted concept. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 5(1), 9–30. <https://www.cepsj.si/index.php/cepsj/article/view/151/79>

¹⁷¹ Keats, D. W., & Schmidt, J. P. (2007). The genesis and emergence of Education 3.0 in higher education and its potential for Africa. *First Monday*, 12(3). <https://doi.org/10.5210/fm.v12i3.1625>

¹⁷² Daciuk, E. (2016). *Online Learning 3.0 is happening and you're probably behind*. <https://elearningindustry.com/online-learning-3-0-happening>

- Een referentiekader voor een kennisgrafiek, in plaats van een lijst met materialen om doorheen te komen.
- Leren door te doen.
- Integratie van externe materialen.
- Interactieve inhoud en beoordelingen.
- Menselijke betrokkenheid op schaal, bijv. online coaching of groepssamenwerking.
- Betrokkenheidstools, zoals gamification, mobiel, sociale integratie, enz.
- Zichtbaar en verplaatsbaar krediet voor wat er is geleerd.
- Veelvuldig gebruik van gegevens om de leerervaring en het cursusmateriaal in de loop van de tijd te verbeteren.

Individueel Onderwijs Plan Voorbeelden - België

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Voornoemde Sticordi maatregelen zijn gedefinieerd per ontwikkelingsstoornis¹⁷³ en moeten worden toegepast in inclusieve lessen.

"Sticordi" is een acroniem dat verwijst naar diverse maatregelen ter voorkoming van leermoeilijkheden bij kinderen met een beperking of leermoeilijkheden:

- Stimuleren;
- Compenseren;
- Remediëren;
- Differentiëren.

Dankzij de Sticordi-maatregelen kunnen leerlingen met speciale onderwijsbehoeften onderwijs genieten op hetzelfde niveau als hun klasgenoten.

Een leerkracht heeft geen toestemming nodig om stimulerende, compenserende en differentiërende of remediërende maatregelen toe te passen. Voor dispenserende maatregelen is de goedkeuring van de begeleidende klassenraad vereist.

---

¹⁷³ Sticordi-maatregelen. <http://www.wilgendoen.be/page/Sticordimaatregelen.aspx>

Een constructieve samenwerking tussen verschillende partners is onontbeerlijk voor het nemen van passende Sticordi-maatregelen. We denken hierbij aan de ouders, de leerling, de leerkraacht, de collega's van de leerkracht en het CLB (Centrum voor Onderwijsbegeleiding).

Voor wie?

De maatregelen zijn bedoeld voor leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs met een beperking of leermoeilijkheden. Het stellen van een diagnose is geen vereiste.

Stimuleren: leerlingen aanmoedigen en vooral benadrukken wat lukt, bijv. vorderingen zichtbaar maken met scorekaarten, productportfolio; passende plaats in de klas, uitgaande van de leefwereld van specifieke leerlingen; meer feed-up; leerlingen krijgen regelmatig aanwijzingen over timing; individuele leerresultaten, enz.

Compenseren: technische hulpmiddelen toestaan; bijv. (voor)leessoftware, tekstverwerkingsprogramma, spellingcorrector, spraakherkenningsssoftware; woordenboek, aangepast meubilair ter beschikking gesteld, de leerkracht geeft bordschema's en mindmaps, kortere toetsen; voorlezen, stillezen; leerlingen gebruiken formulekaarten, enz.

Remediëren: aanbieden van individuele leerhulp om problemen uit de weg te ruimen: tutor (uitrollen van leerlingen), die vooraf of achteraf individueel met de leerling wordt besproken; essentiële fouten eerst aanpakken, druk verlichten door leeswerk te vermijden; niet vergelijken met andere leerlingen; punten geven voor het belangrijkste, enz.

Dispenseren: loslaten/vervangen van leerdoelen/einddoelen door diepere doelen: vrijstellen van dictee in taalcursussen; minder oefeningen; niet eisen dat leerlingen op het bord uitleggen; groepsopdrachten vervangen door individuele opdrachten; vrijstellen van zwemmen; spelfouten bij dyslectische leerlingen negeren, enz.

In het onderstaande wordt dit per handicapgroep nader uitgewerkt.

Dyslexie

Naam leerling: _____

Klas: _____

Periode: _____

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Zich bewust te zijn van het probleem van de leerling en daarmee rekening te houden	
STIMULEREN	De maatregelen in de klas bespreekbaar maken (indien de ouders en de leerling dit wensen)	
STIMULEREN	Individuele resultaten in de klas niet op confronterende wijze evalueren.	
STIMULEREN	Motiveren en aanmoedigen.	
STIMULEREN	Controleren of aantekeningen en agenda naar behoren zijn ingevuld.	
STIMULEREN	Begeleiden bij het toevoegen van nieuwe notities en gebeurtenissen op de agenda	
STIMULEREN	Nagaan of de instructie goed begrepen is	
STIMULEREN	Communiceren aan wie en hoe de leerling om hulp kan vragen	
STIMULEREN	Rekening houden met verminderde concentratie	
COMPENSEREN	Geef meer tijd voor grote taken / tests / examens	
COMPENSEREN	Geef examens in een aparte ruimte.	
COMPENSEREN	Lees vragen voor tijdens tests / examens.	
COMPENSEREN	Foutloze kopieën voorzien van invulbladen.	
COMPENSEREN	Sta hulpmiddelen toe in de klas: rekenmachine /tabellen /formules /stappenplannen /oplossingskaarten /woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Laat hulpmiddelen toe bij het maken van opgaven: rekenmachine /tijden tabellen /formules /stappenplannen /oplossingskaarten /woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Bied een duidelijk gestructureerd geheel en geef deze structuur aan de leerling.	
COMPENSEREN	Aanpassen Lay-out: duidelijk lettertype, ruime regelafstand.	
COMPENSEREN	Aanpassingen voor boekbesprekingen: film in plaats van de boekbespreking / makkelijker laten lezen / groot tekstboek / ...	
COMPENSEREN	Huiswerkopdrachten maken.	
COMPENSEREN	Geef de leerling toegang tot de hele leerstof.	
COMPENSEREN	Geef één kleur per vak voor mappen, kaften,	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
	schriften.	
COMPENSEREN	Zet de leerling in een strategisch goede positie.	
COMPENSEREN	Roep de hulp in van de ouders voor huiswerkbegeleiding.	
PERSPECTIEF	Klassikale oefeningen en huiswerk beperken tot de basisstof.	
PERSPECTIEF	Geef een tweede kans: straf inhaalwerk / inhaaltoetsen / vergeten taken niet af / stel taken uit / kijk of alle opdrachten zijn ingevuld met toetsen / taken / examens...	
PERSPECTIEF	Beoordeel de echte toets (punten voor de belangrijke leerstof)	
PERSPECTIEF	Taalfouten kunnen niet tot de leerstof worden gerekend als dit niet relevant is.	
PERSPECTIEF	Bij dictee alleen de geoefende woorden markeren.	
PERSPECTIEF	"Volledige woorden" dictee in plaats van zinnendictee	
PERSPECTIEF	Zorg voor extra begeleiding na schooltijd.	
DISPENSEREN	Permanente / tijdelijke / gedeeltelijke / volledige vrijstelling voor bepaalde einddoelen:	
DISPENSEREN	Vrijstelling van oefeningen voor de klas.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van het reproduceren van stellingen of bewijzen uit het geheugen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van bepaalde vragen bij de toets of het examen: meerkeuze	
DISPENSEREN	Vrijstelling van het schriftelijk examen.	

ADHD (Aandachtstekort/ Hyperactiviteit Stoornis)

Naam Leerling: _____

Klas: _____

Periode: _____

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Zich bewust zijn van het probleem van de leerling en er rekening mee houden.	
STIMULEREN	De maatregelen in de klas bespreekbaar te maken	
STIMULEREN	(indien de ouders en de leerling dit wensen).	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Individuele resultaten in de klas niet op confronterende wijze evalueren.	
STIMULEREN	Motiveren en aanmoedigen.	
STIMULEREN	Controleren of aantekeningen en agenda naar behoren zijn ingevuld.	
STIMULEREN	Begeleiden bij het toevoegen van nieuwe notities en gebeurtenissen in de agenda.	
STIMULEREN	Controleren of de opdracht goed begrepen is.	
STIMULEREN	Begrip tonen voor het probleem en het probleem erkennen. Dit kan een enorme steun zijn voor de leerling.	
STIMULEREN	Probeer u te verplaatsen in de omgeving van de leerling.	
STIMULEREN	Streef naar de kwaliteit boven de kwantiteit.	
STIMULEREN	Vergeet de boosheid, teleurstelling of andere emoties die gedurende de dag opkomen door het ongewenste of storende gedrag van de leerling.	
STIMULEREN	Beoordeel de inhoud, niet het handschrift	
STIMULEREN	Beloont de leerling snel, wanneer hij/zij iets goeds heeft gedaan, zodat het verband tussen het gewenste gedrag en positieve feedback duidelijk is voor de leerling.	
STIMULEREN	Wanneer u de leerling beloont of prijst, vermeld dan uitdrukkelijk wat hij/zij of zij goed heeft gedaan.	
STIMULEREN	Moedig positief aan op het moment van het gewenste gedrag (motiveer het kind om de opdracht of taak af te maken)	
STIMULEREN	Zorg ervoor dat de leerling niet gefrustreerd of moe is; misschien was de opdracht te zwaar of kostte het te veel tijd	
STIMULEREN	Vertel de leerling hoe hij/zij kan aangeven dat hij/zij zich boos of gefrustreerd voelt.	
STIMULEREN	Probeer als leerkracht het gedrag van de leerling positief te formuleren, zodat er geen ontmoediging optreedt.	
STIMULEREN	Geef veel ruimte om te rommelen en lawaai te maken.	
STIMULEREN	Geef vaak een pauze tussen opdrachten in waarin een motorische activiteit wordt toegestaan.	
STIMULEREN	De straf moet in verhouding staan tot de ernst van de feiten.	
STIMULEREN	Blijf rustig bij het straffen.	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Bij ernstig ongewenst gedrag is het het beste om elke keer te reageren.	
STIMULEREN	De straf moet gekoppeld zijn aan een gedrag en niet aan de persoonlijkheid in haar geheel.	
STIMULEREN	Als men straf, doet men dat best onmiddellijk na het incident.	
STIMULEREN	Leer altijd het tegenovergestelde, gewenste gedrag aan (dit heeft betere effecten op lange termijn).	
STIMULEREN	Communiceer aan wie en hoe de leerling om hulp kan vragen	
STIMULEREN	Houd rekening met verminderde concentratie	
COMPENSEREN	Meer tijd uittrekken voor grote taken/toetsen/examens	
COMPENSEREN	Spreid toetsen en examens in de tijd in overleg met andere docenten	
COMPENSEREN	Zorg voor examens in een aparte ruimte.	
COMPENSEREN	Lees vragen voor tijdens toetsen / examens.	
COMPENSEREN	Zorg voor foutloze kopieën met invulbladen.	
COMPENSEREN	Sta hulpmiddelen toe in de klas: rekenmachine / maaltafels / tabellen / formules / stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Tools toestaan bij het maken van taken: rekenmachine / tijden tafels / tabellen / formules / stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Hulpmiddelen toestaan bij het maken van opgaven: rekenmachine / keertafels / tabellen / formules / stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Bied een duidelijk gestructureerd geheel en geef deze structuur aan de leerling.	
COMPENSEREN	Geef mappen, kaften, schriften één kleur per vak.	
COMPENSEREN	U kunt een instructielijst gebruiken, bijvoorbeeld in de klas: Ik zit recht op mijn stoel, ik ben stil, ik luister naar de leerkracht, ik kijk naar het bord.	
COMPENSEREN	Maak een lijst van materialen die de leerling elke dag bij zich moet hebben.	
COMPENSEREN	Leer de leerlingen memorisatietechnieken aan: memo-technische middelen (bijv. ezelsbruggetjes), het maken van duidelijke voorstellingen (bijv. mindmaps), het koppelen van de nieuwe informatie aan de andere reeds aanwezige geheugeninhouden,	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
	het uit het hoofd leren van de structuur van de leerstof/kerngedachten.	
COMPENSEREN	Benadruk het didactische principe van herhaling.	
COMPENSEREN	Leer de leerling tot 5 te tellen voordat hij/zij iets doet.	
COMPENSEREN	Gebruik een versje of een liedje.	
COMPENSEREN	Leer de leerling hardop tegen zichzelf te praten als hij/zij iets doet.	
COMPENSEREN	Maak goede afspraken over hoe de leerling kan opletten, vragen.	
COMPENSEREN	Spreek duidelijk af welk gedrag wanneer gewenst is en help de leerling in de betreffende situatie.	
COMPENSEREN	Gebruik signalen als waarschuwing voor ongewenst gedrag	
COMPENSEREN	(bijv. tik op de tafel).	
COMPENSEREN	Zet de leerling in een strategisch goede positie.	
PERSPECTIEF	Beperk klassikale oefeningen en huiswerk tot de basisstof.	
PERSPECTIEF	Bied een tweede kans: straf inhaalwerk / inhaaltoetsen / vergeten taken niet af / stel taken uit / kijk of alle opdrachten zijn ingevuld met toetsen / taken / examens	
PERSPECTIEF	Beoordeel het echte onderwerp (Wijs op de belangrijke leerstof).	
PERSPECTIEF	Taalfouten kunnen niet tot de leerstof worden gerekend als dit niet relevant is.	
PERSPECTIEF	Beoordeel rekenfouten minder als de structuur en de redenering achter de oplossing juist is.	
PERSPECTIEF	Markeer bij dictee alleen de geoefende woorden.	
PERSPECTIEF	Woorddictee afmaken in plaats van zinnendictee.	
PERSPECTIEF	Zorg voor extra begeleiding na schooltijd.	
PERSPECTIEF	Vermijd zoveel mogelijk onnodige prikkels en afleiding.	
PERSPECTIEF	Gebruik vragen - strategie: vraag 'Wat heb je nodig om dit te doen? lossen' (bijv. formule, specifiek materiaal)	
PERSPECTIEF	Zorg voor een duidelijke organisatie in de dag- en weekindeling.	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
PERSPECTIEF	Voorzie leerteksten van een lijst met sleutelwoorden of kernideeën.	
PERSPECTIEF	U kunt de leerling helpen door alle dingen een vaste plaats te geven en door de leerling te stimuleren en te leren om dat zelf te doen.	
PERSPECTIEF	Zorg er bij het maken van een taak voor dat er alleen spullen op tafel liggen die de leerling nodig heeft.	
PERSPECTIEF	Zorg ervoor dat zo min mogelijk storende geluiden de leerling kunnen afleiden, bijvoorbeeld door tijdens individueel werk een geluiddempende gehoorbescherming aan te bieden.	
PERSPECTIEF	Leer de leerling hoe hij/zij een leertekst kan structureren: trefwoorden markeren, titels en ondertitels markeren.	
PERSPECTIEF	Zorg voor een duidelijke structuur in de schoolbibliotheek (bijvoorbeeld: bewaar de agenda altijd) de rechterhoek, het rekenboek links).	
PERSPECTIEF	Gebruik overzichtelijke knoppen (niet te veel telkens op één pagina), dezelfde structuur.	
PERSPECTIEF	Geef voldoende ruimte om te reageren.	
PERSPECTIEF	Zet de leerling op een plek met weinig afleiding, bij voorkeur voor in de klas.	
PERSPECTIEF	Zet de leerling op een bank of naast een leerling die rust kan brengen.	
PERSPECTIEF	Regelmaat en duidelijkheid zijn een anker voor leerlingen met ADHD.	
PERSPECTIEF	Elke aanpak die uitgaat van zelfcontrole en zelfinstructie geeft deze leerlingen de nodige omgevingsondersteuning, bv. de zelfinstructiemethode van Meichenbaum of Stippestappen.	
PERSPECTIEF	Bespreek de basishouding met de leerling.	
PERSPECTIEF	Alle kinderen met ADHD hebben behoefte aan eenvoudige regels met duidelijke, positieve, aanmoedigende consequenties bij gewenst gedrag en bijwerkingen. Stel stevige, duidelijke en eenvoudige eisen en moedig het gewenste gedrag aan.	
PERSPECTIEF	Vermijd nuances zoals misschien, een beetje, soms.	
PERSPECTIEF	Combineer een mondelinge opdracht met een schriftelijke opdracht.	
PERSPECTIEF	Verdeel de instructie in kleinere delen.	
PERSPECTIEF	Houd de instructiefase kort.	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
PERSPECTIVE	Maak afspraken over onderbrekingen, bv. een vinger opsteken om de ergernis te beslechten of een vraag te stellen, er kan afgesproken worden dat hij/zij een maximum aantal vragen per schooldag stelt. De leerling leert hierdoor eerst na te denken voor hij/zij een vraag stelt en doet hier ervaring mee op door meer specifieke en relevante vragen te stellen.	
PERSPECTIEF	Het is raadzaam de leerling voor te bereiden op allerlei nieuwe situaties en direct in te grijpen bij het eerste teken dat het misgaat.	
PERSPECTIEF	Vertel de leerling van tevoren wat er gaat gebeuren, hoe het eruit gaat zien, wie er is, wat je gaat doen.	
PERSPECTIEF	Geef niet te veel regels tegelijk.	
PERSPECTIEF	Geef duidelijke grenzen aan (dit mag wel / dat mag niet).	
PERSPECTIEF	Herhaal de regels voldoende totdat de leerling het vlot doet en uit zichzelf toepast.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van het uit het hoofd reproduceren van stellingen of bewijzen.	
DISPENSEREN	Zorg voor een veilige plek om te kalmeren/ontspannen.	
DISPENSEREN	Geef de leerling voldoende tijd om zijn/haar taken netjes en geordend af te werken (verleggen van tijdsdruk).	
DISPENSEREN	Koppel tijd aan het verdelen van taken.	
DISPENSEREN	Help de leerling bij het stellen van een langetermijndoel: het einddoel opgesplitst in realistische onderdelen.	
DISPENSEREN	Overweeg mondelinge vraagstelling.	
DISPENSEREN	Regel een telefonisch bereikbare 'helpdesk' voor de leerling, bijv. via een buddysysteem.	
DISPENSEREN	Zorg voor een prikkelarme hoek in de klas waar de leerling kan werken zoals hij/zij wil.	

Autisme

Naam leerling: _____

Klas: _____

Periode: _____

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Zich bewust zijn van het probleem van de leerling en er rekening mee houden.	
STIMULEREN	De maatregelen in de klas bespreekbaar maken (indien de ouders en de leerling dit wensen).	
STIMULEREN	Individuele resultaten in de klas niet op confronterende wijze evalueren.	
STIMULEREN	Motiveren en aanmoedigen.	
STIMULEREN	Controleren of aantekeningen en agenda naar behoren zijn ingevuld.	
STIMULEREN	Begeleiden bij het toevoegen van nieuwe notities en gebeurtenissen in de agenda.	
STIMULEREN	Controleren of de opdracht goed begrepen is.	
STIMULEREN	Communiceren aan wie en hoe de leerling om hulp kan vragen.	
STIMULEREN	Houd rekening met verminderde concentratie.	
COMPENSEREN	Geef meer tijd voor grote taken/toetsen/examens.	
COMPENSEREN	Spreid toetsen en examens in de tijd in overleg met andere docenten.	
COMPENSEREN	Zorg voor examens in een aparte ruimte.	
COMPENSEREN	Lees vragen voor tijdens toetsen / examens.	
COMPENSEREN	Zorg voor foutloze kopieën met invulbladen.	
COMPENSEREN	Laat hulpmiddelen toe in de klas: rekenmachine / maaltafels / tabellen / formules / stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Hulpmiddelen toestaan bij het maken van opgaven: rekenmachine / tijden tafels / tabellen / formules / stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Laat hulpmiddelen toe bij het maken van taken: rekenmachine / tijden tafels / tabellen / formules / stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Bied een overzichtelijk geheel en geef dit structuur.	
COMPENSEREN	Aanpassen Lay-out: duidelijk lettertype, ruime regelafstand.	
COMPENSEREN	Aanpassingen voor boekbesprekingen: film in plaats van de boekbespreking / makkelijker laten lezen / groot tekstboek / ...	
PERSPECTIEF	Beperk klassikale oefeningen en huiswerk tot de basisstof.	
PERSPECTIEF	Bied een tweede kans: straf inhaalwerk / inhaaltoetsen /	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
	vergeten taken niet af / stel taken uit / kijk of alle opdrachten zijn ingevuld met toetsen / taken / examens	
PERSPECTIEF	Beoordeel de echte toets (wijst op de belangrijke leerstof).	
PERSPECTIEF	Taalfouten kunnen niet tot de leerstof worden gerekend als dit niet relevant is.	
PERSPECTIEF	Bij dictee alleen de geoefende woorden markeren.	
PERSPECTIEF	Beoordel rekenfouten minder als de structuur en redenering achter de oplossing juist is.	
PERSPECTIEF	Woorddictee afmaken in plaats van zinnendictee.	
PERSPECTIEF	Zorg voor extra begeleiding na schooltijd.	
DISPENSEREN	Permanente/tijdelijke/gedeeltelijke/gehele vrijstelling verlenen voor bepaalde einddoelen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van oefeningen voor de klas.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van mentaal rekenen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van het uit het hoofd reproduceren van opgaven of bewijzen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van bepaalde vragen bij de toets of het examen: meerkeuze	
DISPENSEREN	Vrijstelling van het schriftelijk examen.	
DISPENSEREN	Zorgen voor een veilige plaats om te kalmeren/ontspannen.	

Dyscalculie

Naam leerling: _____

Klas: _____

Periode: _____

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Zich bewust zijn van het probleem van de leerling en er rekening mee houden.	
STIMULEREN	De maatregelen in de klas bespreekbaar maken (indien de ouders en de leerling dit wensen).	
STIMULEREN	Individuele resultaten in de klas niet op confronterende wijze evalueren.	
STIMULEREN	Motivatie en aanmoediging.	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Communiceren aan wie en hoe de leerling om hulp kan vragen.	
STIMULEREN	Bevorder een controlerende houding ten opzichte van het eigen werk.	
STIMULEREN	Formuleer duidelijke doelen. Wat is basisstof? Wat is differentiatie?	
STIMULEREN	Ga bij elke nieuwe leerstof na de les na of de leerling het daadwerkelijk begrepen heeft.	
STIMULEREN	Organiseer extra oefeningen voor wiskunde in de les.	
STIMULEREN	Werk langer op concreet / schematisch niveau.	
STIMULEREN	Geef waar mogelijk hints tijdens de lessen wiskunde, wetenschappen, boekhouden, geschiedenis, enz. zodat de leerling niet vastloopt bij een klein probleem.	
STIMULEREN	Kondig toetsen voor wiskunde en wetenschappen ruim van tevoren aan.	
STIMULEREN	Controleer als leerkracht of leerling of de leerling op de juiste plaats zit in zijn/haar boek, rekenwerk.	
STIMULEREN	Laat de leerling nooit onverwacht een oefening op het bord oplossen.	
STIMULEREN	Stimuleer succes in wat de leerling goed kan.	
STIMULEREN	Moedig leerlingen aan vragen te stellen over dingen die ze niet begrijpen.	
STIMULEREN	Zorg voor een goede band en een veilig klimaat.	
STIMULEREN	Zorg voor continuïteit en consistentie in de begeleiding.	
STIMULEREN	Werk met een voortgangskaart, of maak de evolutie zichtbaar via bv. een grafiek.	
STIMULEREN	Evalueer de leerling naar eigen kunnen, vergelijk met zichzelf), en bespreek dit met de ouders.	
STIMULEREN	Evalueer niet alleen de rekenfouten, maar ook de oplossingsmethode.	
STIMULEREN	Geef een kortere, maar niet makkelijkere, toets.	
COMPENSEREN	Geef meer tijd voor grote opgaven/toetsen/examens.	
COMPENSEREN	Sta hulpmiddelen toe in de klas: rekenmachine / maaltafels / tabellen / formules / stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Hulpmiddelen toestaan bij het maken van taken: rekenmachine / tijden tafels / tabellen / formules /stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Laat hulpmiddelen toe bij het maken van taken: rekenmachine / tijden tafels / tabellen / formules	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
	/stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Bied een duidelijk gestructureerd geheel en geef deze structuur aan de leerling.	
COMPENSEREN	Maak huiswerktaken.	
COMPENSEREN	Zet de leerling in een strategisch goede positie.	
COMPENSEREN	Roep de hulp in van de ouders voor huiswerkbegeleiding.	
COMPENSEREN	Bereid oefeningen op voorhand voor.	
COMPENSEREN	Verwoord steeds wat u aanbiedt in het leerplan.	
COMPENSEREN	Visualiseer.	
COMPENSEREN	Gebruik geen dubbelzinnige taal (geen spreekwoorden, geen figuurlijk taalgebruik).	
COMPENSEREN	Sta haar/zijn eigen hulpbronnen toe.	
COMPENSEREN	Zorg voor aangepaste werkbladen.	
COMPENSEREN	Geef bijles tijdens het oefenmoment.	
PERSPECTIEF	Beperk klassikale oefeningen en huiswerk tot de basisstof.	
PERSPECTIEF	Geef een tweede kans: straf inhaalwerk / inhaaltoetsen / vergeten taken niet af / stel taken uit / kijk of alle opdrachten zijn ingevuld met toetsen / taken / examens.	
PERSPECTIEF	Beoordeel rekenfouten minder als de opbouw en redenering achter de oplossing klopt.	
PERSPECTIEF	Zorg voor extra begeleiding na schooltijd.	
DISPENSEREN	Permanente / tijdelijke / gedeeltelijke / volledige vrijstelling geven voor bepaalde einddoelen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van oefeningen voor de klas.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van mentaal rekenen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van het reproduceren van opgaven of bewijzen uit het hoofd.	

Dysfasie

Naam van de leerling: _____

Klas: _____

Periode: _____

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Zich bewust zijn van het probleem van de leerling en er rekening mee houden.	
STIMULEREN	Maak de maatregelen in de klas bespreekbaar (als de ouders en de leerling dat wensen).	
STIMULEREN	Als je leert lezen, spellen, rekenen: - controleer of de opdracht begrepen is - innerlijke/voorkennis activeren - werk met visuele ondersteuning bij het toepassen van nieuwe leerstof: fonem-grafeemkoppeling, kernwoorden/zinnen, spellingregels, werken met concreet materiaal en schema's - blijven voorlezen en luisterboeken aanbieden - herhaaldelijk oefenen	
STIMULEREN	Motivatie en aanmoediging.	
STIMULEREN	Bij het communiceren: - openstaan voor de communicatieve vaardigheden van de leerling - duidelijke, eenvoudige taal spreken, korte vragen stellen en korte opdrachten geven - figuurlijk taalgebruik verduidelijken - tijd geven bij het beantwoorden van vragen - adequaat omgaan met woordvindingsproblemen die leerlingen hebben - de leerling leren om hulp te vragen - visueel te ondersteunen.	
STIMULEREN	Gids bij het toevoegen van nieuwe notities en gebeurtenissen in de agenda.	
STIMULEREN	Verduidelijk of de instructie goed begrepen is.	
STIMULEREN	meedelen aan wie en hoe de leerling om hulp kan vragen.	
STIMULEREN	Denk aan verminderde concentratie.	
STIMULEREN	Pas pre-teaching en extra instructie toe na de klassikale instructie.	
STIMULEREN	Aanbod structuur: - in tijd: dag-week indeling, tijdens activiteit, einde van de dag ... - in de ruimte: nabijheid leerkracht, maatje ... - tijdens activiteiten: uitdrukken denkstappen, gebruik stappenplan.	
STIMULEREN	Individuele resultaten in de klas niet op een confronterende manier evalueren.	
STIMULEREN	Controleren of aantekeningen en agenda naar behoren	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
	zijn ingevuld.	
COMPENSEREN	Meer tijd uittrekken voor grote taken/toetsen/examens.	
COMPENSEREN	Spreiden van toetsen en examens in tijd in overleg met andere docenten.	
COMPENSEREN	Verzorgen van examens in een aparte ruimte.	
COMPENSEREN	Vragen voorlezen tijdens toetsen / examens.	
COMPENSEREN	Foutloze kopieën voorzien van invulbladen.	
COMPENSEREN	Hulpmiddelen toestaan in de klas: rekenmachine / maaltafels / tabellen / formules / stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Laat hulpmiddelen toe bij het maken van opgaven: rekenmachine / keertafels / tabellen / formules /stappenplannen /oploskaarten /woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Bied een duidelijk gestructureerde inhoud en geef deze structuur aan de leerling.	
COMPENSEREN	Lay-out aanpassen: duidelijk lettertype, ruime regelafstand.	
COMPENSEREN	Aanpassingen voor boekbesprekingen: film in plaats van de boekbespreking / laat gemakkelijker lezen / groot tekstboek /....	
COMPENSEREN	Maak huiswerkopdrachten.	
COMPENSEREN	Geef de leerling toegang tot de hele leerstof.	
COMPENSEREN	Geef één kleur per vak voor mappen, kaften, schriften.	
COMPENSEREN	Zet de leerling in een strategisch goede positie.	
COMPENSEREN	Roep de hulp in van de ouders voor huiswerkbegeleiding.	
COMPENSEREN	Zorg voor kopieën met aantekeningen, ingevulde agenda of hulp/controle.	
COMPENSEREN	Pas de hoeveelheid oefeningen en taak aan.	
COMPENSEREN	Geef bij toetsen de lesstof van tevoren aan en neem voorbeelden door om de mogelijkheid te geven vragen te stellen, duidelijke vragen.	
PERSPECTIEF	Klassikale oefeningen en huiswerk beperken tot de basisstof.	
PERSPECTIEF	Beoordeel de echte toets (punten voor de belangrijke leerstof).	
PERSPECTIEF	Geef een tweede kans: straf inhalen / inhaaltoetsen / vergeten taken niet af / stel taken uit / kijk of alle opdrachten zijn ingevuld met toetsen / taken / examens.	
PERSPECTIEF	Taalfouten kunnen niet tot de leerstof worden gerekend	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
	als dit niet relevant is.	
PERSPECTIEF	Bij dictee alleen de geoefende woorden markeren.	
PERSPECTIEF	Woorddictee afmaken in plaats van zinnendictee.	
PERSPECTIEF	Zorg voor extra begeleiding na schooltijd.	
PERSPECTIEF	Beperk oefeningen en taken tot de basisstof.	
PERSPECTIEF	Bij het regelen/oefenen/herhalen van de leerstof afstemmen tussen de verschillende betrokkenen (leerkracht, ZC, buitenschoolse hulp, GON, ouders, de leerling ...) over de schooljaren heen.	
DISPENSEREN	Permanente /tijdelijke /gedeeltelijke /volledige vrijstelling voorzien voor bepaalde einddoelen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van oefeningen voor de klas.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van het reproduceren van stellingen of bewijzen uit het geheugen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van bepaalde vragen bij toets of examen: meerkeuze / ...	
DISPENSEREN	Vrijstelling van het schriftelijk examen.	

NLD (Nonverbale Leerstoornissen)

Naam van de Leerling: _____

Klas: _____

Periode: _____

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Zich bewust te zijn van het probleem van de leerling en daarmee rekening te houden.	
STIMULEREN	De maatregelen in de klas bespreekbaar maken (indien de ouders en de leerling dit wensen).	
STIMULEREN	Individuele resultaten in de klas niet op confronterende wijze evalueren.	
STIMULEREN	Motiveren en aanmoedigen.	
STIMULEREN	Controleren of aantekeningen en taken goed zijn ingevuld.	
STIMULEREN	Begeleiden bij het invullen van aantekeningen en agenda.	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Controleren of de opdracht goed begrepen is.	
STIMULEREN	Communiceer aan wie en hoe de leerling om hulp kan vragen.	
STIMULEREN	Houd rekening met verminderde concentratie.	
COMPENSEREN	Geef meer tijd voor grote taken/toetsen/examens.	
COMPENSEREN	Spreid toetsen en examens in tijd in overleg met andere docenten.	
COMPENSEREN	Zorg voor examens in een aparte ruimte.	
COMPENSEREN	Lees vragen voor tijdens toetsen / examens.	
COMPENSEREN	Sta hulpmiddelen toe in de klas: rekenmachine / keertafels / tabellen / formules / stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Hulpmiddelen toestaan bij het maken van opgaven: rekenmachine / tijden tafels / tabellen / formules /stappenplannen /oploskaarten /woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Tools toestaan bij het maken van taken: rekenmachine / keertafels / tabellen / formules /stappenplannen / oplossingskaarten / woordenboek / ...	
COMPENSEREN	Bied een duidelijk gestructureerde inhoud en geef deze structuur aan de leerling.	
COMPENSEREN	Aangepaste lay-out: duidelijk lettertype, ruime regelafstand.	
COMPENSEREN	Aanpassingen voor boekbesprekingen: film in plaats van de boekbespreking / vlotter laten lezen / groot tekstboek / ...	
COMPENSEREN	Huiswerkopdrachten maken.	
COMPENSEREN	Geef de leerling toegang tot de hele leerstof.	
COMPENSEREN	Zet de leerling in een strategisch goede positie.	
COMPENSEREN	Roep de hulp in van de ouders voor huiswerkbegeleiding.	
PERSPECTIEF	Beperk de klassikale oefeningen en het huiswerk tot de basisstof.	
PERSPECTIEF	Taalfouten kunnen niet in de leerstof worden opgenomen als dit niet relevant is.	
PERSPECTIEF	Geef een tweede kans: niet straffen / uitstellen inhaaltoetsen / vergeten opgaven geven in opgaven / kijken of alle opdrachten zijn uitgevoerd in toetsen / opgaven / examens.	
PERSPECTIEF	Beoordeel de echte toets (punten voor de belangrijke leerstof).	
PERSPECTIEF	Beoordelen rekenfouten minder of de opbouw en	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
	redenering achter de oplossing klopt.	
PERSPECTIEF	Bij dictee alleen de geoefende woorden markeren.	
PERSPECTIEF	Maak woorddictee af in plaats van zinnendictee.	
PERSPECTIEF	Zorg voor extra begeleiding na schooltijd.	
DISPENSEREN	Permanente /tijdelijke /gedeeltelijke /volledige vrijstelling voorzien voor bepaalde einddoelen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van oefeningen voor de klas.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van mentaal rekenen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van het reproduceren van opgaven of bewijzen uit het hoofd.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van de lessen LO.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van bepaalde delen van de lessen LO.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van bepaalde vragen bij toets of examen: meerkeuze / ...	
DISPENSEREN	Een veilige plaats bieden om tot rust te komen/te ontspannen.	

Socio-Motor Development (ASD)

Naam van de leerling: _____

Klas: _____

Periode: _____

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Zich bewust zijn van het probleem van de leerling en er rekening mee houden.	
STIMULEREN	Vertrouwensrelatie met de leerling voor zijn/haar welzijn, inzet en zelfvertrouwen.	
STIMULEREN	Betrokkenheid aanmoedigen: activiteiten uitlokken in functie van participatie.	
STIMULEREN	Discrete observatie. Letterlijk voldoende afstand met begeleidende interventies.	
STIMULEREN	Voorwaarden scheppen voor (motorisch) leren: sociale veiligheid, rust en structuur, adem- en tonusregulatie.	
STIMULEREN	Oefenvormen die tegemoet komen aan 'genieten van de oefening'.	
STIMULEREN	Sociaal contact: niet schouderophalend, niet te snel	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
	reageren (ook niet positief evaluerend) op ontluikend sociaal contact-noemen (risico op terugval).	
STIMULEREN	Sociaal-motorische 'slechte' werkvormen: nabootsen, werken in een klas (opgaan in de groep).	
STIMULEREN	Voldoende materiële uitdaging in de korte nabijheid van het kind.	
STIMULEREN	Stimuleer succes in wat de leerling goed kan.	
STIMULEREN	Schep een doel door uit te leggen waar de leerling mee bezig is, waarom zij/hij/zij oefent.	
STIMULEREN	Creëer een klassensfeer die leerlingen met leermoeilijkheden accepteert.	
STIMULEREN	Moedig groepswerk aan (een medeleerling kan een tutor zijn voor de andere).	
STIMULEREN	Zorg voor een goede verstandhouding en een veilige omgeving.	
STIMULEREN	Geef niet te veel leestaken, dit kan contraproductief zijn.	
STIMULEREN	Geen onrealistische verwachtingen.	
STIMULEREN	Creëer een positief klimaat rond lezen en boeken.	
STIMULEREN	Geef huiswerk mee en werk de agenda af op een rustig moment, bijvoorbeeld niet als de schoolbel gaat.	
STIMULEREN	Zorg voor een geschikte plek in de klas.	
COMPENSEREN	Extra hulp om de uitvoering te vergemakkelijken.	
COMPENSEREN	De eigen sociaal-motorische ontwikkelingssnelheid van het kind respecteren.	
COMPENSEREN	Sociaal-motorische leerlijn: bij elke stap lang stilstaan.	
COMPENSEREN	Observeren en evalueren (leerling betrekken bij de functie van het ontwikkelingsniveau).	
COMPENSEREN	Sociaal contact niet forceren in de bedreigende lichaamszone (20 cm van het lichaam).	
COMPENSEREN	Objectgericht contact stimuleren als inleiding op eventueel persoonlijk contact.	
COMPENSEREN	Fysiek niet helpen (mag vaak niet), maar 'laten' helpen.	
COMPENSEREN	Beperken van de sociale 'dreiging' van de medeleerlingen, ook op de speelplaats	
COMPENSEREN	Geen onderwijsleergesprekken (bijv. met medeleerlingen) zonder de betrokkenen.	
COMPENSEREN	Vermijden van leergesprekken: aanbieden van 'trage' leerlijnen	
COMPENSEREN	"Ja' / 'Nee' vragen.	
COMPENSEREN	Structuur: ook aandacht voor 'aandachtstekort'.	
COMPENSEREN	Geef meer tijd voor lezen.	
COMPENSEREN	Meer tijd geven voor schriftelijke opdrachten.	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
COMPENSEREN	Minder opdrachten tegelijk.	
COMPENSEREN	Teksten van tevoren voorbereiden.	
COMPENSEREN	Doe aan tekstverwerking en spellingcorrectie.	
COMPENSEREN	Gids voor het gebruik van compensatiesoftware (voor leesprogramma's) voor zelfstandig leren.	
COMPENSEREN	Laat het dictee voorbereiden.	
COMPENSEREN	Lees opdrachten voor de toetsen.	
COMPENSEREN	Lettertype of teksten vergroten.	
COMPENSEREN	Geen te drukke paginavulling, duidelijke structuur.	
COMPENSEREN	Gebruik woordvoorspelling, visuele ondersteuning zoals algoritme voor werkwoorden, spellingkaart, klankvoeten en etc.	
COMPENSEREN	Hulpmiddelen: leeslap, voorblad, display.	
COMPENSEREN	Werk met spellingkaarten, oplossingsplan, zoekstrategieën zoals een woordcontrole, woordvoorspelling of (digitale) woordenboeken.	
COMPENSEREN	Sta toe aantekeningen van een klasgenoot te gebruiken.	
COMPENSEREN	Instructies voor schriftelijke opdrachten mondeling uitleggen.	
COMPENSEREN	Aangepaste thuistaken.	
COMPENSEREN	Invulwerk in plaats van overschrijven.	
COMPENSEREN	Spelfouten buiten dictees worden niet gecorrigeerd.	
COMPENSEREN	Niet ongevraagd hardop lezen in de les; hardop lezen tijdens het lezen.	
COMPENSEREN	Teksten die klassikaal gelezen moeten worden, voorlezen door andere leerlingen of voorlezen door de docent. Sta het gebruik van technologie ter ondersteuning van het lezen toe.	
COMPENSEREN	Makkelijk te lezen boeken.	
COMPENSEREN	Zorg voor extra tijd voor oefeningen en opdrachten.	
COMPENSEREN	Zorg voor goede, gecorrigeerde kopieën van aantekeningen en oefeningen; controleer de werkboeken; de leerkracht moet een tabellenschema of mindmap geven om de inhoud van de les te verduidelijken.	
COMPENSEREN	Boekbesprekingen worden gebruikt voor moeilijke lezers of als alternatief kan een film worden samengevat.	
COMPENSEREN	Geef kopieën van notities en borddiagrammen. Dit kan ook een kopie van een medeleerling zijn.	
COMPENSEREN	Hulpmiddelen als spellinglijsten, regelkaarten, een elektronisch woordenboek, een tekstverwerker / laptop	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
	(eventueel met spraakherkenning of voorspellingssoftware) toestaan.	
COMPENSEREN	Vragen en opdrachten schematisch beantwoorden en mondeling laten toelichten.	
COMPENSEREN	Al dan niet op verzoek van de leerling vragen laten uitleggen door de docent (nagaan of vragen en instructies begrepen worden - gelegenheid geven om verduidelijking te vragen).	
COMPENSEREN	Leerlingen laten zien dat ze bepaalde vragen niet hebben ingevuld of dat het antwoord onvolledig is.	
COMPENSEREN	Vragen of opdrachten voor toetsen en schriftelijke examens niet dicteren of op het bord schrijven.	
COMPENSEREN	Opdrachten voor de toets en schriftelijke examens plaatsen / op band zetten (dictafoon, mp3) / op de computer zetten, zodat de leerling met tekst-naar-spraaksoftware kan werken.	
COMPENSEREN	De leerling kan, in overleg met de docent, bij bepaalde oefeningen gebruik maken van leerkaarten met een spellingalgoritme, een rekenschema, wiskundeformules.	
COMPENSEREN	Geef voldoende tijd voor het maken van proefwerken voor alle vakken.	
COMPENSEREN	20 procent meer tijd lijkt redelijk, maar het overleg met de leerling kan op grond van de ervaring een ander resultaat opleveren. Vooral bij meerkeuzevragen is meer tijd van belang en is lezen vaak noodzakelijk.	
COMPENSEREN	Geef bij het beluisteren van toetsen de vooraf opgenomen opname in een specifieke ruimte om te werken.	
REMEDIE	Naast schriftelijke tests, regelmatig mondelinge tests. De leerling krijgt de gelegenheid om schriftelijke tests mondeling uit te leggen.	
REMEDIE	Pas de verwachtingen aan het niveau van het kind.	
REMEDIE	Breng de leerling op een hoger niveau door aangepaste activiteiten.	
REMEDIE	Informatie inwinnen bij de ouders over het sociale gedrag van het kind in niet-schoolse situaties.	
REMEDIE	De oorzaken van zwakkere prestaties in kaart brengen om de begeleiding beter af te stemmen.	
REMEDIE	Informatie (of nader onderzoek) opvragen in verband met zintuiglijke afwijkingen en ontwikkelingsstoornissen.	
REMEDIE	Individuele opdrachten.	
REMEDIE	Gebruik humor.	
REMEDIE	Iets terugbrengen tot het werkelijke belang, relativieren.	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
REMEDIE	Ademhalingsoefeningen (stressverlagend).	
REMEDIE	Gevoel geven 'vrij van toezicht' te zijn.	
REMEDIE	Lichamelijke bewustwordingsactiviteit; b.v. yoga, individuele oefenvormen.	
REMEDIE	Contact-arme oefenvormen.	
REMEDIE	Spannende opdrachten.	
REMEDIE	Oefenvormen die aansluiten bij het directe interessegebied van de leerling.	
REMEDIE	Frequente veilige bewegingsactiviteiten.	
REMEDIE	Bekende werkvormen.	
REMEDIE	Vaak herhalen (herkenbaarheid, veiligheid).	
REMEDIE	Mogelijkheden:	
REMEDIE	- werken met de "axenoos", een model om de interactie tussen mensen te karakteriseren	
REMEDIE	- werken met levende moersleutels	
REMEDIE	Speeltuin Lijstjes: mogelijkheden voor motorisch gestuurde individuele activiteiten.	
REMEDIE	Woorden visualiseren.	
REMEDIE	Snelheid verlagen door streepjes tussen woorden te zetten.	
REMEDIE	Verhogen van de temperatuur door te zingen.	
REMEDIE	Gebruik van flitskaarten.	
REMEDIE	Gebruik van woordrijen.	
DISPENSEREN	Spelling schrift.	
DISPENSEREN	Stappenplan voor spelling.	
DISPENSEREN	Systematisch inprenten van struikelwoorden, spellingregels en strategieën.	
DISPENSEREN	Stress- en tolerantieverlagende maatregelen.	
DISPENSEREN	De leerkracht is altijd bereikbaar (vertrouwenspersoon).	
DISPENSEREN	Het kind zijn eigen tempo gunnen bij het leggen van sociale contacten.	
DISPENSEREN	Minimumeisen hanteren.	
DISPENSEREN	Geduld opgeven.	
DISPENSEREN	Differentiëren met oefeningen die sociaal stressvrij zijn.	
DISPENSEREN	Lichaamstaal toestaan als vorm van communicatie.	
DISPENSEREN	Laat ze individueel werken.	
DISPENSEREN	Sta gecontroleerd vluchtgedrag toe: leerling mag aan de kant gaan staan.	
DISPENSEREN	Het onderdeel spelling wordt niet beoordeeld of anders geciteerd.	
DISPENSEREN	Woorddictee; overschrijf dicteezinnen.	
DISPENSEREN	Vrijstelling van het schrijven van moeilijke gememoriseerde woorden of dictees.	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
DISPENSEREN	Vrijstelling van spelling in de Franse taal.	

Problemen met ritme, tempo in de klas

Naam van de leerling: _____

Klas: _____

Periode: _____

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijke
STIMULEREN	Stimuleer het kind voortdurend (verbaal of materieel b.v. beloningsstickers).	
STIMULEREN	Laat de leerlingen zoveel mogelijk het gevoel voor maat en tempo op andere manieren bewust worden (bewegen van het lichaam, stappen, vouwen, gebruik van ritmische percussie-instrumenten).	
COMPENSEREN	Vervang de moeilijke beweging door een beweging voor de leerlingen als die gemakkelijker ervaren wordt, bijvoorbeeld de maat vervangen door tikken met de vingers, tikken met de voet of een andere lichaamsoefening die de leerlingen spontaan gebruikten.	
COMPENSEREN	Laat eerst het ritme spreken.	
COMPENSEREN	Herhaal de oefening verschillende keren.	
COMPENSEREN	Laat de leerlingen bladen gebruiken waarop de gegeven ritmes vermeld staan.	
REMEDIE	Begin met eenvoudige ritmes en verhoog geleidelijk de moeilijkheidsgraad, uitgaande van het vorige correct uitgevoerde ritme.	
REMEDIE	Het gebruik van een metronoom kan hierbij helpen. Dit kan alleen werken als de leerling de aandacht kan verdelen tussen het luisteren naar de metronoom en het lezen en/of spelen van ritme.	
REMEDIE	Fysiek ervaren van tempo, maatsoort en ritme.	
DISPENSEREN	Laat een tel staan als compenseren (tikken met de vingers) niet lukt.	

Dicteren

Naam van de leerling: _____

Klas: _____

Periode: _____

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Gebruik herkenbare melodieën, dit werkt veel beter voor leerlingen met bijvoorbeeld dyslexie.	
STIMULEREN	Geef het kind voortdurend een steuntje in de rug (verbaal of materieel, bv. beloningsstickers).	
STIMULEREN	Verschillende soorten dictees zoals: - keuze van het onderwijs - slangeffect - interpretatie - verbeteringen - oraal dictee.	
STIMULEREN	Gebruik melodielijnen met opvallende verschillen: - stijgende en dalende toonladders - drielanken - combinatie van beide.	
COMPENSEREN	Laat de leerlingen verschillende kleuren gebruiken voor ritme en melodie, bv. groen voor ritme en rood voor melodie.	
COMPENSEREN	Laat de leerlingen het dictee naspelen op het instrument of lezen in plaats van op het papier te schrijven.	
COMPENSEREN	Bied structuren aan hoe de melodielijn loopt.	
COMPENSEREN	Laat ritmekaarten met de ritmes gebruiken als hulpmiddel.	
COMPENSEREN	Gebruik aangepaste notenbalken (meer ruimte) voor leerlingen voor wie schrijven moeilijk is.	
REMEDIE	Voor leerlingen met leerachterstand is herhaling altijd belangrijk, maar het kan toch zijn dat er geen verbetering merkbaar is.	
REMEDIE	Laat de ritmische structuur / patronen herhalen = bewustwording.	
REMEDIE	Laat de melodische lijn zingen = bewustwording.	
REMEDIE	De melodische lijn met de hand volgen.	
REMEDIE	Leerlingen met ontwikkelingsstoornissen hebben meestal een goed geheugen maar hebben één zwak inzicht wat de overdracht bemoeilijkt.	
REMEDIE	Leerlingen met leerstoornissen hebben ook een grote behoefte aan herhalingen.	
DISPENSEREN	In een klas met leerlingen die leerproblemen hebben kan men de moeilijke ritmes (basisleerstof) weglaten.	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
DISPENSEREN	In plaats van specifieke beoordelingsmomenten kan permanente evaluatie een optie zijn (dagelijks werk).	
DISPENSERENTF	Vermijd gecombineerde dictees (melo-ritmisch).	

Prestatieangst

Naam van de leerling: _____

Klas: _____

Periode: _____

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
STIMULEREN	Stel de groepen samen met leerlingen die angstig zijn, zodat leerlingen zich veilig voelen.	
STIMULEREN	Creëer een veilige omgeving: erken de gevoelens van de leerling.	
STIMULEREN	Ga soepel om met fouten en blijf er niet bij stilstaan.	
STIMULEREN	Benadruk als leerkracht de vorderingen die de leerling maakt.	
STIMULEREN	Straal als docent rust uit, geef het goede voorbeeld.	
STIMULEREN	Werk aan een positief zelfbeeld van de leerling: vermijd negatieve gedachten.	
STIMULEREN	Bevestig wat ze al kunnen: speel herhalingen af.	
STIMULEREN	Spreek herhaaldelijk over bv. de persoonlijkheid van de leerling en wat de leerling doet.	
STIMULEREN	Stel reële doelen.	
COMPENSEREN	Zorg voor een alternatief voor de manier van evalueren, laat de leerlingen bijvoorbeeld een klein concert spelen in plaats van een klassiek 'examen'. Laat de leerling kiezen of hij/zij dit vertrouwt publiek wil spelen of niet. Met andere woorden, de leerlingen kunnen zelf beslissen hoe ze aan het concert of het examen zullen deelnemen.	
COMPENSEREN	Evalueer alleen met permanente evaluatie.	
COMPENSEREN	Werk samen met de leerling een goede studiemethode uit.	
COMPENSEREN	Speel meer op de ervaring dan op technisch falen.	
COMPENSEREN	Laat de leerling tijdens teamwerk een veilige volgrol opnemen in plaats van een leidende rol.	
COMPENSEREN	Geef leerlingen voldoende tijd.	
REMEDIE	Ga zoveel mogelijk uit van een authentieke	

Type	Mogelijke STICORDI-maatregelen	Toepasselijk
	leersituatie.	
REMEDIE	Leer leerlingen om positieve, opbouwende opmerkingen te formuleren.	
REMEDIE	Leer leerlingen de angst te overwinnen door de moeite te nemen in kleine stapjes te overwinnen.	
REMEDIE	Leer leerlingen reflecteren op zichzelf, het muziekstuk en de uitvoering ervan.	
REMEDIE	Leer leerlingen een lage ademhaling. Een goede adembeheersing leert leerlingen rust.	
DISPENSEREN	Laat leerlingen niet individueel komen. Dit kost over het algemeen ook veel tijd.	
DISPENSEREN	Laat leerlingen nooit voor de klas optreden (dictee, voorrondes)	
DISPENSEREN	Vrijstelling van uitvoeren uit het hoofd.	

Lesson Plan Examples – Bulgaria

Contributors: Andrey Lazarov (Marie Curie Association, Bulgaria), Snezhana Ilieva, and Valeria Vitanova (Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria)

Lesson 1 (Mathematics)

Subject Matter: Mathematics

Topic of the lesson: Acquiring knowledge about the number 5

The age group: 1st - 2nd grade

Estimated time of the activity (approx.): up to 30 min

Special needs group: Autism spectrum disorder

Learning Objectives:

- To acquire knowledge about the number 5

Expected learning outcomes:

- Acquired knowledge about the number 5

Materials and technologies are needed for the lesson: Use a tablet with an educational game to write the number 5 and relate the quantity to number.

Instructional procedures

Activities	The use of ICT
1. Introduction 2. Interaction (Understanding the meaning) 3. Practical part (practicing, problem solving)	I. The teacher prepares a visual plan-schedule with specific tasks and timekeeping for each of them: 1) Outlining of relief figure 5 and its colouring; 2) Writing the number 5 in a plate with couscous; 3) Making the number 5 from plasticine (with support); 4) Correlation of quantity to number: From an empty blister of drugs the teacher cuts out a form with 5 nests and marks it with the number 5 by giving the pupil 5 balls to put in the nests; 5) Educational game on a tablet for writing the number 5 and correlating quantity to number; 6) At the end the whole class sings a song about the numbers, and on the 5th they get up and dance; 7) At the end of the class the pupil receives a balloon in the shape of a 5 for a job well done. II. The pupil performs the tasks from the schedule in the order of their sequence. / duration of the lesson 35 minutes /
Enrichment activities and adjustments for children with special needs	The use of ICT and calculation abilities are improved; strengthening the concentration, memory perception and request and response abilities.

Lesson 2 (Digital competences)

Subject Matter: Digital competences

Topic of the lesson: To acquire basic skills for creating a graphical user interface and for writing simple codes that must be executed by a program

The age group: 8th - 10th grade

Estimated time of the activity (approx.): up to 40 (45) min

Special needs group: Autistic spectrum disorder

Learning Objectives:

- To acquire basic skills for creating a graphical user interface and for writing simple codes that must be executed by a program

Expected learning outcomes:

- Acquired basic skills for creating a graphical user interface and for writing simple codes that must be executed by a program

Materials and technologies are needed for the lesson: We use a computer and the Visual Basic Express program

Instructional procedures

Activities	The use of ICT
1. Introduction	The teacher shows the basic controls that the pupil needs to draw in the form, as well as where to find the appropriate properties. The teacher gives the pupil the code so he can copy it and shows him where to write it.
2. Interaction (Understanding the meaning)	At the end they consolidate again what has been done step by step and save the work.

3. Practical part (practicing, problem solving)	
Enrichment activities and adjustments for children with special needs	The use of ICT and writing simple coding.

Lesson 3 (Bulgarian language and literature)

Subject Matter: Bulgarian language and literature class

Topic of the lesson: Conclusion on vowel sounds and their letters / summary lesson /

The age group: 1st - 2nd grade

Estimated time of the activity (approx.): up to 30 min

Special needs group: Cerebral palsy

Learning Objectives:

- To conclude on vowel sounds and their letters / summary lesson /

Expected learning outcomes:

- Being able to conclude on vowel sounds and their letters / summary lesson /

Materials and technologies are needed for the lesson: A PPT presentation was used in which a summary was made in the form of a game.

Instructional procedures

Activities	The use of ICT
-------------------	-----------------------

<p>1. Introduction</p> <p>2. Interaction (Understanding the meaning)</p> <p>3. Practical part (practicing, problem solving)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. The vowel sounds are negotiated: the teacher pronounces the vowel sounds, and at the same time shows the pupil a pictorial support, starting with the corresponding sound. 2. The activity is repeated with other pictures, and the pupil is asked to answer whether the picture starts with the given vowel sound. 3. When showing a supporting picture, the pupil is required to make the appropriate sound. In case of error, it is applied only for the wrong sound - a total of 8 minutes. 4. Independent activity of the pupil. A set of vowels and supporting pictures with objects starting with vowels and random pictures is distributed. The child is required to arrange the maximum number of pictures starting with each vowel. 5. Independent manipulative activity of the pupil: the child is offered to choose a picture with the outline of an object, starting with a loud sound and to colour it. The colour version of the item is also available - 10 min. 6. Final course of the lesson - 3 minutes. The pupil shares whether he liked working with these letters and what made it difficult. He receives praise for the job well done.
Enrichment activities and adjustments for children with special needs	The use of ICT and concluding on vowel sounds and their letters

Lesson Plan Examples - Latvia

Lesson 1 (Electricity, preschool)

Contributor: Linda Daniela (University of Latvia, Latvia)

The activity - Batteries and Circuits

The age group: primary school

The objective of the activity: to raise children's awareness that batteries supply electricity and that they can be handled safely.

Estimated time of the activity (approx.): up to 40 min

Materials/tools needed:

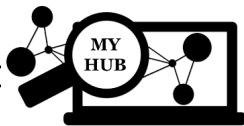
- Children to bring in a battery operated toy, torch or bike light
- Drawing paper and pencils

Additional resources: www.switchedonkids.org.uk;

http://www.bbc.co.uk/schools/scienceclips/ages/6_7/electricity.shtml

Plan of the activity

Part of the activity	Content	Comments how to use this activity for pupils with special needs

Introduction	<p>Before the activity the teacher starts the discussion with children by asking them questions:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Do you know what electricity is? ○ Do you know which devices work on electricity? ○ Do you have any idea where electricity comes from? ○ Do you know where we can keep electricity? 	<p>Teachers may have in their class pupils with vision impairments and for them it can be difficult or impossible to see the signs + and – on battery to find the differences. It is suggested to use batteries where the signs can be touched. If not, then the teacher should prepare touchable + and – signs to let children touch them and find the differences. It could be cartoon, fleece or wood.</p>
Classroom activities	<ol style="list-style-type: none"> 1. Children show each other their toys and explain what the toy can do when it has batteries included and what happens when it doesn't have them in. 2. Select a small number of toys which use different types of batteries. Help children take the batteries out of the toys and look at their different shapes and sizes, i.e., rectangular/cylindrical/large/small. 3. Discuss with the children why some toys use more batteries than others or use a different size of battery. 4. Put the toys into groups according to the types of batteries they use. 5. Record results graphically, children could pictorially represent the toys and shape of the battery, i.e. using a tally chart or bar graph. 6. Ask the children to find + and – signs on batteries and ask them what they think they mean. Ask the children where they have seen these signs before. 7. Help the children to put the batteries into the toys. Put the batteries in the wrong way and ask the children to predict what will happen. 	<p>If there is a child in the class who has any assistive device to support him/her (hearing aid, electric wheelchair etc.) teachers can organize the activity where pupils who use these assistive technologies explain how they work and what kind of battery is used and how often they should be changed or charged.</p>

	8. Children practise putting the batteries in and taking them out.	
Discussion	<ul style="list-style-type: none"> ○ The teacher asks question - what is the difference between + and - sign on batteries? ○ Why is it important? ○ Where else we can collect electricity? 	<p>If there is a child with hearing impairments in the class the teacher should prepare written explanations for the topic or find a short video with visual interpretation of the topic.</p> <p>The teacher should try to repeat comments and questions asked by other pupils who are not in the range of vision of the hearing-impaired pupil or encourage pupils to speak in a way to allow pupils with hearing impairments see the speaking pupil</p>
Expected outcomes	<ul style="list-style-type: none"> ○ The children should be aware that batteries supply electricity. ○ That items which use batteries can be handled safely. ○ The children should be able to make connections in circuits to the positive and negative poles of the battery. 	

Lesson 2 (English, 5th grade)

Contributor: Svetlana Surikova (University of Latvia, Latvia)

Subject Matter: English as a Foreign Language (EFL)

Topic of the lesson: Countable and uncountable nouns

The age group: 10-11 year olds (5th grade)

Estimated time of the activity (approx.): 40-45 min.

Special needs group:

An inclusive pedagogy approach is used at the lesson (classroom design for all, multisensory approach). The lesson can be adjusted for children with learning disabilities such as dyslexia and dysgraphia.

Learning Objectives:

- To learn to identify countable nouns and uncountable nouns.
- To repeat the use of numerals (1-100).
- To repeat the vocabulary of food and drinks.
- To practice and improve listening, speaking, reading and writing skills.

Expected learning outcomes:

By the conclusion of the lesson, pupils will:

- be able to identify countable nouns and uncountable nouns;
- give examples of countable nouns using numerals (1-100) or some additional words such as *many, some, several, few, a few, a lot of / lots of,*
- give examples of uncountable nouns using some additional words such as *much, some, a little, a lot of / lots of.*

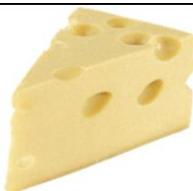
Materials and technologies are needed for the lesson: computer, digital projector, interactive whiteboard, internet access, two versions of worksheets ("Countable nouns or uncountable nouns") as well as laptops, tablets or smartphones for individual use, an individual MS Word worksheet or printout, countable and uncountable food flashcards and a list of countable and uncountable food nouns with pictures.

Instructional procedures

Activities	The use of ICT
Introduction and warm up	
Activity A: A teacher can start with a quick review on nouns and discuss what a noun is, allowing pupils to share several examples of nouns. There are two examples on the interactive whiteboard. The teacher	An interactive whiteboard is connected to a computer or projector so that images may be presented or projected on the interactive whiteboard.

explains that there are other labels for nouns.

cheese

apple

Available under a Creative Commons license.

Interaction (understanding the meaning)

Activity B: The teacher offers pupils to watch the video and complete a table in the pupil activity book writing some (3-4) examples of countable and uncountable nouns.

Countable nouns	Uncountable nouns
1.	1. ....
2.	2. ....
3.	3. ....
4.	4. ....

The video is presented or projected on the interactive whiteboard.

7ESL.COM

The video "Countable & uncountable food in English: Food and drinks vocabulary" retrieved from
<https://www.youtube.com/watch?v=1SbJ1B1MTQg>

Activity C: The teacher explains the use of numerals and some additional words using the grammar table. It should be concluded that countable nouns have singular and plural forms and can be used with numerals (1-100) or some additional words such as *many, some,*

The grammar table is presented or projected on the interactive whiteboard.

		much, many, a lot of, a little, a few		Sentence
		Countable	Uncountable	
large quantity			a lot of	+ ?
		many	much	
small quantity		a few	a little	+ - ?

The grammar table is retrieved from <https://test-english.com/explanation/a1/much-many-lot-little-few/>

several, few, a few, a lot of / lots of. While uncountable nouns can be used only in the singular form using the words such as *much, some, a little, a lot of / lots of.*

Some examples of affirmative sentences are provided. The pupils write those sentences in their exercise books.

Countable nouns	There are a few apples on the table. There are a lot of apples on the table.
Uncountable nouns	There is a little water on the table. There is a lot of water on the table.

Practical part (practicing, problem solving)

Activity D: The pupils work in pairs. One half of pairs will work with the first worksheet, another – with the second worksheet: they read in pairs the nouns given and write the words into the table. Each pupil completes his/her worksheet individually after collaborative discussion in pair. Then they discuss how to write 4-8 sentences using the words from the table appropriately.

There is ... on the table.
There are ... on the table.

One of the worksheets could be presented or projected on the interactive whiteboard.

 Name..... Date.....

Write the words into **countable nouns** or **uncountable nouns** table.

			
apples	rice	cherries	coffee
			
bread	burgers	cheese	grapes

Countable nouns		Uncountable nouns	

www.thekidsworksheets.com © 2020 thekidsworksheets.com All rights reserved.
✓Free for use at home or in a classroom. ✗ Not for resale, re-upload, distribution or commercial use.

The first worksheet “Countable nouns or uncountable nouns” retrieved from
<https://www.thekidsworksheets.com/downloads/countable-nouns-or-uncountable-nouns/>

 Name..... Date.....

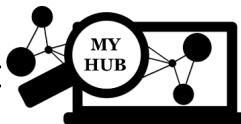
Write the words into **countable nouns** or **uncountable nouns** table.

			
honey	carrots	juice	bananas
			
milk	sandwiches	meat	eggs

Countable nouns		Uncountable nouns	

www.thekidsworksheets.com © 2020 thekidsworksheets.com All rights reserved.
✓Free for use at home or in a classroom. ✗ Not for resale, re-upload, distribution or commercial use.

The second worksheet “Countable nouns or uncountable nouns” retrieved from
<https://www.thekidsworksheets.com/downloads/countable-nouns-or-uncountable-nouns-2/>

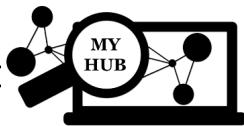
<p>Activity E: The teacher asks pupils to participate in a fun and useful activity using the online grammar quiz. Pupils read the nouns and discuss in pairs whether they can count those nouns or not. Then they vote and the teacher makes a choose taking into account the opinion of the majority. The teacher reads an explanation and translates into the national language (if necessary). The total score of the completed quiz is available and can be discussed immediately.</p>	<p>The online grammar quiz is presented or projected on the interactive whiteboard. The online quiz "Can you count these items or not?" (by Kenneth Beare) retrieved from https://www.thoughtco.com/countable-or-uncountable-noun-quiz-4066957</p>
---	---

Reflection / assessment / self-assessment time

<p>Activity F: The teacher uses the activity for formative assessment. The teacher asks pupils to share some examples of countable or uncountable nouns and tell how they would express quantity for each example using the following type of the sentence: <i>There is/are...</i> numerals and additional words. Everyone can express his/her emotions and thoughts regarding the lesson reflecting on what I knew, what I learned, and what difficulties I had. At the end of the lesson, the teacher offers to listen to a song and to sing along.</p>	<p>The animated musical video is presented or projected on the interactive whiteboard.</p> <p>The animated musical video on count and noncount nouns retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=OqVueNN2GQo The alternative animated musical video retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=fUvQ-adlF7w</p>
--	--

Enrichment activities and adjustments for children with special needs

<p>Enrichment (Activity E):</p>

<p>Pupils can use the online grammar quiz individually and get his/her own score. There are various additional online grammar quizzes available via internet (section “Additional self-assessment tools”).</p> <p>Adjustments:</p> <p><u>A student with dysgraphia and/or dyslexia (Activity B, C, & D)</u></p> <p>An individual MS Word worksheet via a laptop or tablet can be used and a pupil can type the words and/or sentences. Using a tablet or smartphone instead of physical handwriting, a pupil can record her/his own audio examples of sentences or using speech-to-text options (for example, a dictation tool in MS Word) to transform his/her voice into editable text.</p> <p>A printout with necessary words, sentences, grammar tables can be used, a pupil can highlight key areas and draw thumbnail pictures in the margin to represent the most important points.</p> <p>The pupil can write more words and sentences using additional printed countable and uncountable food flashcards and/or a list of countable food nouns with pictures.</p>	<p>An individual tablet or smartphone</p> <p>An individual laptop, tablet or smartphone can be used to provide alternatives to reading assignments (using text-to-speech options, for example, Microsoft Immersive Reader) and/or written assignments (using typing, audio recording or speech-to-text options instead of physical handwriting).</p> <p>Countable and uncountable food flashcards and a list of countable and uncountable food nouns with pictures retrieved from https://games4esl.com/countable-and-uncountable-food-list/#Materials To Teach Countable And Uncountable Food</p>
---	---

Additional self-assessment tools

Assessment (Optional)	The use of ICT
<p>Pupils use individual tablets or smartphones to apply multiple additional online grammar quizzes.</p>	<p>Online grammar quizzes: <i>Countable and Uncountable</i> https://www.montsemorales.com/gramatica/CountableSpot1-6.htm</p> <p><i>Online Grammar Quiz: Countable or Uncountable?</i> https://www.usingenglish.com/quizzes/210.html</p> <p><i>Countable and Uncountable Nouns</i> http://www.english-room.com/grammar/countable_uncountable.htm</p>

References / Materials

1. A grammar table “Much, many, a lot of, a few, a little” is retrieved from <https://test-english.com/explanation/a1/much-many-lot-little-few/>
2. A video “Countable & uncountable food in English: Food and drinks vocabulary” retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=1SbJ1B1MTQq>
3. An animated musical video on count and noncount nouns retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=OqVueNN2GQo>
4. An animated musical video “Count and noncount nouns” retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=fUvQ-adlF7w>
5. An online quiz “Can you count these items or not?” (by Kenneth Beare) retrieved from <https://www.thoughtco.com/countable-or-uncountable-noun-quiz-4066957>
6. Countable and uncountable food flashcards and a list of countable and uncountable food nouns with pictures retrieved from <https://games4esl.com/countable-and-uncountable-food-list/#Materials To Teach Countable And Uncountable Food>
7. The first worksheet “Countable nouns or uncountable nouns” retrieved from <https://www.thekidsworksheets.com/downloads/countable-nouns-or-uncountable-nouns/>
8. The second worksheet “Countable nouns or uncountable nouns” retrieved from <https://www.thekidsworksheets.com/downloads/countable-nouns-or-uncountable-nouns-2/>

Lesson 3 (English, 1st grade)

Contributor: Dita Nimante (University of Latvia, Latvia)

Subject Matter: English (1st grade)

Topic of the lesson: My body

The age group: 1st grade

Estimated time of the activity (approx.): up to 40-45 minutes

Special needs group: An inclusive pedagogy approach is used in the lesson (classroom design for all, multisensory approach). The lesson can be adjusted for children with special needs (mild cognitive disabilities, visual disability, hearing disability)

Learning Objectives:

- Repeat the use of numeric words (1-10)
- Learn new vocabulary (Body parts: head, nose, ears, eyes, chin, mouth, hands, hands, toes, feet, feet, toes), learn the sentence: "This is me!"
- Continue with general skills development:
  - Practice listening skills.
  - Practicing talking skills.
  - Practicing writing skills.

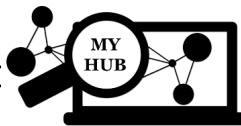
Expected learning outcomes:

- Will be able to identify some body parts in English,
- Will use some/all new vocabulary (Body parts: head, nose, ears, eyes, chin, mouth, hands, hands, toes, feet, feet, toes), by repeating it with the help and independently,
- Write some/all new vocabulary (Body parts: head, nose, ears, eyes, chin, mouth, hands, hands, toes, feet, feet, toes), by copying it.

Materials and technologies are needed for the lesson: Computer, Interactive Blackboard, Internet access, Work sheets ("Your body"), (in addition: prepared game "LOTTO")

Instructional procedures

Activities	The use of ICT
------------	----------------

1. Introduction

a. A teacher asks pupils to guess what they are going to learn today. The teacher can tell pupils: someone or something is hiding in the Interactive blackboard, let's help to release him/it. Invite pupils to ask questions and make guesses.
After the teacher reveals the picture, the teacher introduces the topic of the lesson and learning outcomes.

Use Interactive board

There is the picture revealed.

Retrieved from:

<https://www.education.com/worksheet/article/arts-human-body/>

2. Interaction (Understanding the meaning)

b. The teacher fills in the boxes with appropriate words one by one. The teacher asks children to touch the body part that she names (children can sit or stand up). After that, they all together (as a choir) repeat words. It can be done several times.

Video

Body Parts Song for Kids - This is ME! By ELF Learning

Retrieved from:

<https://www.youtube.com/watch?v=QkHQ0CYwjal>

3. Practical part (practicing, problem solving)

Listening activity

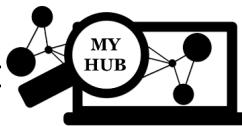
c. The teacher tells pupils: listen to the song and sing along: Body Parts Song for Kids - This is ME!

The song can be repeated several times.

Interactive board

d. Talking activity

After that the teacher closes the boxes with words and asks pupils to help to remember them. At first, the teacher allows children to name the words of body parts they remember (the child has to raise his hand). After children recall the word, the box can be opened (can be done by the teacher, or the teacher can ask the pupil to do it). It can be repeated several times, the teacher can invite some children to come to the desk and try to guess as many words as possible.

e. (Additional activity LOTTO (if there is extra time or the class is working fast) The teacher can divide the class in several groups (four pupils in each group). Give 3- 5 (depends on the class) minutes to do the task. Each child receives the card of the role he will perform in the group: materials manager (who will collect the LOTTO at the beginning of the game and at the end of the game will put it in the box), leader (who will remind the task and roles to everyone), checker (checks for accuracy), time keeper (keep track of time). Every group receives the template and ready-made cards. Teams have to put the right card in the right place. First team, who have finished, stands up and all together say "Body parts". After that they receive the worksheet and they have to check their work.

f. Writing activity.
Every child gets a "Your Body" worksheet. The child writes the appropriate words in the boxes.

4. Reflection/assessment/self-assessment time (what we have learned, evaluate your learning)

g. The teacher uses the activity for formative assessment: Tell your neighbour what you have learned today. How many words can you remember? Recall them, your neighbour will count them for you. Tell the results to the class.

Enrichment activities and adjustments for children with special needs (The use of ICT)

Child with mild mental disorders (activity f):
a pre-made worksheet with body part descriptions, the pupil has to swipe with

Regular computer or tablet (possibility to zoom to enlarge the text)

<p>another pen over the words. Or he can fill in less boxes, write less words (for example, 3-5).</p> <p>Child with visual impairment ((activity a, f) (can use the help of the teacher or assistant): Uses Computer to enlarge the worksheet and words (body parts).</p> <p>Children with hearing impairment (throughout all lesson). Assistive technologies are used</p>	<p>Personal FM system can be used. Teachers can use wireless microphones throughout the lessons. (An audio signal is sent via FM radio waves directly to whatever assistive hearing devices the pupils are wearing.)</p>
--	--

Additional assessment/ assessment activities/ assessment tools (if relevant)

Assessment (Optional)	The use of ICT
Children use mobile phones to answer the questions about body parts.	<i>Kahoot (game-based learning platform)</i> https://kahoot.com/

References/ Materials

Body Parts Song for Kids - This is ME! by ELF Learning. Retrieved from:

<https://www.youtube.com/watch?v=QkHQ0CYwjai>

Worksheet “Your body”. Retrieved from:

<https://www.education.com/worksheet/article/parts-human-body/>

Lesson Plan Examples - Cyprus

Contributors: Marianna Gregoriou, Angelos Nicolaou and George Milis (EUROCY Innovations Ltd, Cyprus)

Lesson 1 (Mathematics for Pre-school)

Subject Matter: Mathematics (pre-school)

Topic of the lesson: The numbers 1-10

The age group: up to 6 years old

Estimated time of the activity (approx.): up to 60 minutes

Special needs group

An inclusive pedagogy approach is used in the lesson (classroom design for all, multisensory approach). The lesson can be adjusted for children with special needs (mild cognitive disabilities, visual disability, hearing disability, speech disability).

Learning Objectives:

- Repeat the use of numeric words (1-10)
- Learn new vocabulary (the numbers 1 -10, adding total, directions, vocabulary around the activity (new words that are in the robot mats))
- Continue with general skills development:
- Practice listening skills.
- Practicing talking skills.
- Practicing writing skills.

Expected learning outcomes:

- Will be able to identify the numbers from 1-10.
- Will use some/all new vocabulary (The numbers: one to ten, direction, addition), by repeating it with the help and independently.
- Will use some known vocabulary (The shapes: circle, oval, rhombus, parallelogram, triangle, square, etc. The colours: red, black, blue, white, yellow, orange).

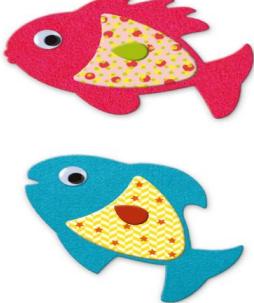
Materials and technologies needed: Computer, Educational robot, Educational Mats (like the numeric line 1-10, the shapes mat), Software for Mathematics (like Incisions (Greek: Ενσφηνώματα), Interactive Whiteboard, money (not real, for games), Boards Game (like the supermarket game), fishing game (fishing the numbers), talking box

Instructional Procedures

Activities	The use of ICT and AT
1. Introduction	Here is the bee bot robot, the numeric line, and the talking button
<p>a. The teacher asks students if they know what she holds (the bee bot robot) and explains how they would use this tool for their today's lesson. "This bee robot will help us do activities with the numbers from 1–10, to learn directions and to transfer our shopping, but first we need to understand how this tool works"</p> <p>b. The teacher places the robot numeric mat/talking mat with numbers and the bee on the mat and asks all children together to say the numbers that the bee shows in the mat (from 1–10)</p> <p>c. The teacher also has a talking button, on which she has pre-recorded the numbers from 1-10 in a random sequence. She asks a child to press the button and hear a number, the child should show the number on the mat and place a toy for the robot to reach this number (for example, if the robot is on number 1 and they heard from the talking button the number 5, they should move the bee forward by pressing 4 times the forward button).</p>	 Retrieved from: https://ses.arab
3. Practical part (practicing, problem solving) <p>c. Listening activity</p> <p>The teacher tells pupils to listen to the song and sing along: 5 little monkeys jumping on the bed.</p> <p>The song would be repeated, and the teacher can ask the children to show the correct number how many monkeys are now on the bed.</p> <p>The teacher asks some children to be the monkeys this time and other children would sing 10 little monkeys jumping on the bed one fell and bumped his head.</p> <p>How many monkeys are now on the bed? And they all would count how</p>	

<p>many monkeys are left.</p> <p>d. Talking activity The teacher uses the interactive board and the educational software for mathematics (called Incisions/Ensinwmata). Children would do activities to recognize the numbers, putting them in the correct order and counting to 10.</p> <p>e. Additional activity - the Fishing game The children are in a circle, the teacher shows a number and all children will say the number aloud and a child will need to count the number of fish that the teacher shows, the next child would see if they need to add some fish or put some fish back in the pool. For example, the first child has to put 5 fish and the next child needs to have 6 fish, then it means that they just need to add 1, in case he had the number 3, it means they had to put 2 fish back to the pool.</p> <p>f. Writing activity Every child gets a "Counting up to 10" worksheet and they have the option to glue/draw/write the number of items on their activity.</p>	<p>Video Song for "5 little monkeys jumping on the bed" Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=LrM62pv560</p> <p>Interactive board and Mathematics Software</p>
<p>Reflection / assessment / self-assessment time (what we have learned, evaluate your learning)</p>	
<p>g. The teacher uses the activity for formative assessment.</p>	<p>Using fish with magnet to put them on a metal board and count them more easily</p>
<p>Adjustments for children with special needs (using ICT)</p>	
<p>Child with mild mental disorders (activity f): If pupils have difficulties writing, they can have another option to proceed,</p>	

<p>rather than write the answers they can select the correct answer from an option list.</p>	
<p>Child with visual impairment ((activity a, f,) (can use the help of teacher or assistant):</p> <p>In case we have a child with visual impairments, we can do the following, for the activity:</p> <p>a) The child should have the option to have the tool in the hand, so they can observe it. The tool has a voice output, so every time the robot makes a step, the pupil can hear the bib and understand the steps, also we can use the talking mat where we can record the numbers and when the robot is on the cell it will say the number aloud.</p> <p>b) We can have the option to use large and high contrast print or braille.</p>	<p>Regular computer or tablet (possibility to zoom to enlarge the text)</p>
<p>Children with hearing impairments (throughout the lesson).</p> <p>Assistive technologies are used</p> <p>Children with speech impairment Augmentative and Alternative Communication (AAC) aids would be used in the lesson.</p> <p>If the child owns an AAC system and he/she is familiar with it, we can add the needed material and he/she can participate using this system with the help of the assistant (if they have) or else he/she can use a simple talking device with numbers and give the answers using this device.</p>	<p>Hearing Impairment</p> <p>Personal FM system can be used. Teachers can use wireless microphones throughout the lessons (an audio signal is sent via FM radio waves directly to whatever assistive hearing devices the pupils are wearing).</p> <p>Retrieved from: https://ses.arab</p>

Additional assessment/assessment activities/assessment tools (if relevant)

Assessment (Optional)	The use of ICT
The assessment will be mainly oral in the lesson	Use of AT/AAC tools

Lesson 2 (Phonological Awareness)

Subject Matter: English language

Topic of the lesson: Phonological awareness

The age group: up to 6 years old

Estimated time of the activity (approx.): up to 60 min

Special needs group

An inclusive pedagogy approach is used in the lesson (classroom design for all, multisensory approach). The lesson can be adjusted for children with special needs (mild cognitive disabilities, visual disability, hearing disability, speech disability).

Learning Objectives:

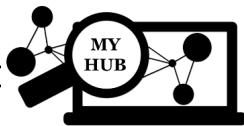
- Hear and manipulate with sounds of phonemes
- Blend phonemes
- Matching rhyming words
- Continue with general skills development:
- Practice listening skills
- Practicing talking skills
- Practicing writing skills

Expected learning outcomes:

- Will be able to identify and blend by doing CVC words or pseudo words using the new sound phonemes (d, g, o, u, l, f, b)
- Will revise the phonemes they have previously learnt (phonemes: s, a, t, i, p, n, c k, e, h, r, m)

Materials and technologies needed: Computer, Interactive Whiteboard, Learning Phonics software, Learning Phonics tiles, Bee bot robot, Educational Mat (the picture mat), Phonics card game

Instructional Procedures

Activities	The use of ICT and AT																																																
1. Introduction																																																	
a. The teacher asks pupils if they would like to sing all together the Phonics Song and sing together the letters and sounds. At the beginning, pupils will sing and when they finish with the first group of letters, they will try to recall the letter they see and the sounds and also to say words that begin with this letter. The teacher will follow the same logic with the rest of the song.																																																	
2. Interaction (Understanding how the bee bot works by try and error method, understanding how the bee will go forward, backwards left and right)	<p>b. The teacher places the robot on the picture mat and asks the children to use the robot to transfer the talking tile in a picture that starts with that sound, for example, if the children hear the sound "c", they have to transfer the tile using the robot and place it on the cat.</p> <table border="1" data-bbox="695 1125 1366 1608"> <tbody> <tr> <td>bat</td> <td>hat</td> <td>bed</td> <td>cat</td> <td>red cap</td> <td>fan</td> <td>top</td> <td>sun</td> </tr> <tr> <td>car</td> <td>10</td> <td>boy</td> <td>cube</td> <td>zipper</td> <td>spider web</td> <td>jar</td> <td>fan</td> </tr> <tr> <td>star</td> <td>saucepan</td> <td>meat</td> <td>bib</td> <td>woman</td> <td>tap</td> <td>dog</td> <td>stick</td> </tr> <tr> <td>crib</td> <td>log</td> <td>fox</td> <td>dice</td> <td>potato</td> <td>tree</td> <td>pitcher</td> <td>leg</td> </tr> <tr> <td>key</td> <td>shorts</td> <td>bus</td> <td>lips</td> <td>boat</td> <td>map</td> <td>hen</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>mouse</td> <td>bag</td> <td>pot</td> <td>cup</td> <td>house</td> <td>cup</td> <td>bread</td> <td>pig</td> </tr> </tbody> </table>	bat	hat	bed	cat	red cap	fan	top	sun	car	10	boy	cube	zipper	spider web	jar	fan	star	saucepan	meat	bib	woman	tap	dog	stick	crib	log	fox	dice	potato	tree	pitcher	leg	key	shorts	bus	lips	boat	map	hen	6	mouse	bag	pot	cup	house	cup	bread	pig
bat	hat	bed	cat	red cap	fan	top	sun																																										
car	10	boy	cube	zipper	spider web	jar	fan																																										
star	saucepan	meat	bib	woman	tap	dog	stick																																										
crib	log	fox	dice	potato	tree	pitcher	leg																																										
key	shorts	bus	lips	boat	map	hen	6																																										
mouse	bag	pot	cup	house	cup	bread	pig																																										
3. Practical part																																																	

Retrieved from <https://ses.arab>

c. The teacher divides the children into groups of 3 and gives them a group of talking tiles and picture cards. The children try to put the cards into the corresponding tile. Each group would work on a different set of tiles. When they all finish, they will share what they have done.

Retrieved from:

<https://www.findtheneedle.co.uk/companies/talking-products-ltd/products/sonic-phonics>

d. Talking activity
Using the interactive board with the sonic phonic software, pupils work on how to pronounce sounds correctly and blend the phonics and create and say CVC words, for example, cat, dog, etc.

Retrieved from <https://ses.arab>

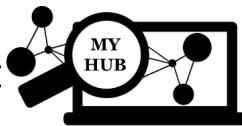
e. Writing activity.
Every child gets a worksheet for Matching words with pictures and writing the missing letter from the word.

Worksheet example from:
<https://www.turtlediary.com/worksheet/match-letter-to-make-a-word-and-fill-in-the-blank.html>

 -at [æt] 1 bat mat cat pat hat rat fat sat	 -an [-æn] 2 an man can ran pan van fan Dan
 -am [-æm] 3 am jam ham Pam ram Sam	 -ap [-æp] 4 cap nap lap rap map tap gap clap

Extra activity

In case there is time, using the phonics flash card game, pupils can

play in groups to work in specific group of CVC words like hat, bat, sat, etc.	
4. Reflection / assessment / self-assessment time (what we have learned, evaluate your learning)	
f. The teacher uses the worksheet activity for formative assessment.	
Adjustments for children with special needs (The use of ICT)	
Child with mild mental disorders (activity f): If children have difficulties with writing, they can have another option to proceed, rather than writing the answers, they can glue the correct answer or draw/circle the correct answer from an option list.	
Child with visual impairment ((activity b, f) (can use the help of teacher or assistant): In case we have a child with visual impairments, we can do the following, for the activity: b) The child should have the option to have the tool in the hand so he/she can observe it. The tool has a voice output, so every time the robot makes a step, the pupil can hear the step and understand the steps, also we can use the talking mat, where we can record what is on each cell and when the robot is on a cell the child will say the word depicted on the picture aloud. f) We can have the option to use large and high contrast print or Braille.	
Children with hearing impairments (throughout the lesson) Assistive technologies are used	
Children with speech impairment Augmentative and Alternative Communication (AAC) aids would be used in the lesson. If the child owns an AAC system and he/she is familiar with it, we can	Regular computer or tablet (possibility to zoom to enlarge the text)

add the needed material and he/she can participate using this system with the help of the assistant (if they have) or else he/she can have pre-recorded materials and use a talking pen to participate in the class. The teacher should have pre-recorded the phonemes sound and letters and also should pre-record on the list of pictures what is on the picture, so the child can use those materials and participate in the class when there is a question about a phoneme or to give an answer to the item that starts with a specific sound.

Additional assessment/assessment activities/assessment tools (if relevant)

Assessment (Optional)	The use of ICT
The assessment will be mainly orally through the lesson	Use of AT/AAC tools

References/Materials

Phonics Song retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=saF3-f0XWAY&feature=youtu.be>

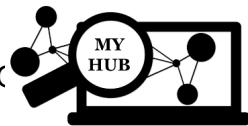
Worksheet <https://www.turtlediary.com/worksheet/match-letter-to-make-a-word-and-fill-in-the-blank.html>

Lesson 3 (Personal Hygiene)

Subject Matter: Personal Hygiene

Topic of the lesson: Hand washing

The age group: Pre-school

Estimated time of the activity (approx.): up to 30 min

Special needs group _____

Comments on the Lesson

An inclusive pedagogy approach is used in the lesson (classroom design for all, multisensory approach). The lesson can be adjusted for children with special needs (mild cognitive disabilities, visual disability, hearing disability, speech disability).

Learning Objectives:

- The importance of washing our hands
- The sequence of proper washing
- The tools we need to wash our hands
- The times we need to wash our hands
- Continue with general skills development:
- Practice listening skills.
- Practicing talking skills.
- Practicing writing skills.

Expected learning outcomes:

- Will be able to explain:
  - Why washing our hands is important?
  - What might happen if we do not wash our hands, for example, before eating?
- Will be able to demonstrate the tools that we need to wash our hands
- How frequently should we wash our hands/on which occasions? We are waiting to hear answers like when we went to the toilet, before eating, after playing time, after playing with animals, etc.
- Will demonstrate the correct sequence of washing our hands
- Will learn new vocabulary regarding hygiene

Materials and technologies needed: Computer, Interactive Whiteboard, soap, clean towel, warm water, cards for sequencing (theme washing hands)

Instructional Procedures

Activities	The use of ICT and AT
<p><u>1. Introduction</u></p> <p>a) The teacher asks pupils to list some of the reasons why washing our hands is important.</p> <p>b) The teacher explains to the children in simple words what the germs are and what they might cause.</p> <p>c) They discuss the correct way of washing hands.</p> <p>d) Children tell on which occasions they wash their hands and what tools they need.</p> <p>e) The teacher demonstrates the sequence we need to follow to wash our hands to children.</p> <p><u>2. Interaction</u></p> <p>f) The teacher uses the song “Wash your hands”, the children at first listen to the song and then they sing aloud. The teacher asks the children if anyone has a pet. They explain why it is important to wash our hands after we play with our pet.</p> <p><u>3. Practical part</u></p> <p>g) The teacher takes the children to the sinks and divides them into groups, each child takes his/her turn and washes their hands, and the other pupils sing the song “wash your hands”.</p> <p><u>h. Talking activity</u> Using the interactive board and the hygiene software, children do activities that are related to hygiene http://www.inclusive.co.uk/switchit-hygiene-extra-p2351#</p> <p><u>i. Writing activity.</u> Every child gets a worksheet for “How to wash my hands”, they can put the pictures in the correct sequence and they can draw the picture.</p> <p><u>4. Reflection/assessment/self-assessment time</u> (what we have learned, evaluate your learning) The teacher uses the worksheet activity for formative assessment.</p>	
Enrichment activities and adjustments for children with special needs	The use of ICT

<p>Adjustments:</p> <p><u><i>Child with mild mental disorders (activity f):</i></u> We use visuals for all children illustrating the process of washing the hands.</p> <p><u><i>Child with visual impairments (activity e and g) (can use the help of teacher or assistant):</i></u> For activity f, we can have the option to use large and high contrast print or braille.</p> <p><u><i>Children with hearing impairment (throughout the lesson).</i></u> Assistive technologies are used</p> <p><u><i>Children with no verbal communication</i></u> Augmentative and Alternative Communication (AAC) aids would be used in the lesson. If the child has his/her own AAC system and is familiar with it, we can add the needed material and he/she can participate using this system with the help of the assistant (if they have) or else he/she can have pre-recorded materials and use a talking pen to participate in the class. The teacher should have also pre-recorded the learning materials that the child would need to participate, such as the tools that we need to wash our hands, the process, etc.</p>	<p>Hearing Impairment Personal FM system can be used. Teachers can use wireless microphones throughout the lessons (an audio signal is sent via FM radio waves directly to whatever assistive hearing devices the pupils are wearing).</p>
--	--

Additional assessment/assessment activities/ assessment tools (if relevant)

Assessment (Optional)	The use of ICT
The assessment will be mainly by observing the pupil when washing their hands (all pupils by the end of the lesson should be able to wash their hands correctly)	Use of AT/AAC tools to demonstrate the correct sequence of how we wash our hands and support pupils who need extra support.

References/Materials

Wash your hand song (no1) Retrieved from:
https://www.youtube.com/watch?v=emy_SBGqLLA

Wash your hand song (no2) Retrieved from:
<https://www.youtube.com/watch?v=dDHJW4r3eIE>

Worksheet example retrieved from: <https://www.mypersonalhygiene.com/how-to-wash-my-hands-worksheet-for-kids/>

Serieuze games

Bijdragers: Svetlana Surikova (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Volgens Romero et al.(2015)¹⁷⁴, zijn serieuze games hulpmiddelen waarvan algemeen wordt erkend dat ze een aanzienlijk potentieel hebben om actief leren te ondersteunen en bij te dragen tot de ontwikkeling van de 21ste eeuwse vaardigheden in het onderwijs. Die spellen zijn vooral belangrijk in de context van inclusief onderwijs voor de 21ste eeuw. Bovendien hebben serious game-toepassingen niet alleen betrekking op onderwijs, maar ook op welzijn, reclame, cultureel erfgoed, interpersoonlijke communicatie en gezondheidszorg. Bijvoorbeeld, Laamarti et al. (2014)¹⁷⁵ classificeerde serieuze games voor de gezondheidszorg in vier categorieën: (1) gezondheidsmonitoring, (2) opsporing en behandeling, (3) therapeutische educatie en preventie, en ten slotte (4) revalidatie (p. 8). Ook leerlingen met speciale behoeften kunnen baat hebben bij het gebruik van serieuze games voor educatieve en therapeutische doeleinden (Durango et al., 2015¹⁷⁶; García-

---

¹⁷⁴ Romero, M., Usart, M., & Ott, M. (2015). Can serious games contribute to developing and sustaining 21st-century skills? *Games and Culture*, 10(2), 148–177. <https://doi.org/10.1177/1555412014548919>

¹⁷⁵ Laamarti, F., Eid, M., & El Saddik, A. (2014). An overview of serious games. *International Journal of Computer Games Technology*, 2014, 1–15. <https://doi.org/10.1155/2014/358152>

¹⁷⁶ Durango, I., Carrascosa, A., Gallud, J. A., & Penichet, V. M. R. (2015). Using serious games to improve therapeutic goals in children with special needs. In S. Boring, E. Rukzio, H. Gellersen, & K. Hinckley (Eds.), *MobileHCI'15: Proceedings of the 17th international conference on human-computer interaction with mobile devices and services adjunct* (pp. 743–749). Association for Computing Machinery.
<https://doi.org/10.1145/2786567.2793696>

Redondo et al., 2019¹⁷⁷; Kokol et al., 2020¹⁷⁸; Tomé et al., 2014¹⁷⁹). Bijvoorbeeld, Durango et al. (2015)¹⁸⁰ en García-Redondo et al. (2019)¹⁸¹ vonden de voordelen van het gebruik van serieuze games (digitaal, video) om de aandacht van kinderen met speciale behoeften, in het bijzonder met leermoeilijkheden,, aanzienlijk te verbeteren. Tomé et al. (2014)¹⁸² benadrukkten dat "serieuze games een goed alternatief vormen voor de huidige therapie/trainingsmethoden voor mensen met cognitieve beperkingen". Kokol et al. (2020)¹⁸³ identificeerden veelbelovende resultaten met betrekking tot angstreductie, stressregulatie, emotieherkenning en rehabilitatie. Er is echter "een gebrek aan klinisch bewijs dat kinderen met neurologische ontwikkelingsstoornissen baat kunnen hebben bij de toepassing van serieuze games" (ibid., p. 26).

Enkele voorbeelden van serieuze games

Titel	Korte beschrijving	URL

¹⁷⁷ García-Redondo, P., García, T., Areces, D., Núñez, J. C., & Rodríguez, C. (2019). Serious games and their effect improving attention in students with learning disabilities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(14), 1–12. <https://doi.org/10.3390/ijerph16142480>

¹⁷⁸ Kokol, P., Blažun Vošner, H., Završnik, J., Vermeulen, J., Shohieb, S., & Peinemann, F. (2010). Serious game-based intervention for children with developmental disabilities. *Current Pediatric Reviews*, 16(1), 26–32. <https://doi.org/10.2174/1573396315666190808115238>

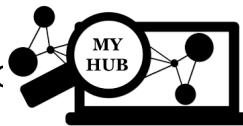
¹⁷⁹ Tomé, R. M., Pereira, J. M., & Oliveira, M. (2014). Using serious games for cognitive disabilities. In M. Ma, M. F. Oliveira, & J. Baalsrud Hauge (Eds), *Serious games development and applications* (Vol. 8778, pp. 34–47). Springer. <https://www.inesc-id.pt/ficheiros/publicacoes/11963.pdf>

¹⁸⁰ Durango, I., Carrascosa, A., Gallud, J. A., & Penichet, V. M. R. (2015). Using serious games to improve therapeutic goals in children with special needs. In S. Boring, E. Rukzio, H. Gellersen, & K. Hinckley (Eds.), *MobileHCI'15: Proceedings of the 17th international conference on human-computer interaction with mobile devices and services adjunct* (pp. 743–749). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/2786567.2793696>

¹⁸¹ García-Redondo, P., García, T., Areces, D., Núñez, J. C., & Rodríguez, C. (2019). Serious games and their effect improving attention in students with learning disabilities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(14), 1–12. <https://doi.org/10.3390/ijerph16142480>

¹⁸² Tomé, R. M., Pereira, J. M., & Oliveira, M. (2014). Using serious games for cognitive disabilities. In M. Ma, M. F. Oliveira, & J. Baalsrud Hauge (Eds), *Serious games development and applications* (Vol. 8778, pp. 34–47). Springer. <https://www.inesc-id.pt/ficheiros/publicacoes/11963.pdf>

¹⁸³ Kokol, P., Blažun Vošner, H., Završnik, J., Vermeulen, J., Shohieb, S., & Peinemann, F. (2010). Serious game-based intervention for children with developmental disabilities. *Current Pediatric Reviews*, 16(1), 26–32. <https://doi.org/10.2174/1573396315666190808115238>

Gaming: Vaardigheden Bundel	Themabundel met betrekking tot gaming gebouwd volgens OVUR. De volgende componenten worden besproken: <ul style="list-style-type: none"> ○ klasse spelprofiel; ○ soorten spellen; ○ voordelen van spellen; ○ spelen in getallen; ○ opdracht serieuze games; ○ spelverslaving. 	https://www.klasceme.net/downloadable-resources/98365/gaming-skills-bundle/?previous
Gaming: Vaardigheden Bundel	Themabundel met betrekking tot gaming gebouwd volgens OVUR. De volgende componenten worden besproken: <ul style="list-style-type: none"> ○ klasse spelprofiel; ○ soorten spellen; ○ voordelen van spellen; ○ gamen in getallen; ○ opdracht serieuze games; ○ spelverslaving. 	https://www.klasceme.net/
SmartGames Live: Tijdelijk gratis toegang	SmartGames wil kinderen educatief verantwoord houden nu de scholen gesloten zijn tijdens de coronacrisis. Daarom geven ze nu tijdelijk gratis toegang tot 18 online games.	https://www.klasceme.net/app-
ResourCity: Educatief spel voor wetenschappen	Het spel is gebaseerd op het zeer populaire Pokémon Go. Op de app zie je in augmented reality waar chemische elementen bij jou in de buurt verstopt zitten. Zodra je een element hebt gevangen, krijg je een originele wist-je-dat over dit chemische element en kom je te weten waar het in de buurt aanwezig is. Op deze manier krijgt de leerling spelenderwijs inzicht in welke materialen in een stedelijke context voorkomen, wat de chemische samenstelling van deze materialen is en soms ook welk bijzonder (historisch) verhaal er aan gekoppeld is.	https://www.klasceme.net/downloadable-
SQUEEZE: een serieus spel over online identiteit	SQUEEZE is een methode van JES vzw over de online identiteit met een vaste duur van 100 minuten. Concreet testen tieners individueel het prototype van het nieuwe online platform Squeeze op tablets of laptops, om vervolgens in groepjes of klassen te reflecteren over hun gedrag online en het gebruik van sociale media op basis van hun feedback en specifieke situaties.	https://squeeze.jes.be/

Robot games

Bijdrages: Svetlana Surikova (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Veel recente studies spitsten zich toe op het gebruik van robots in inclusief onderwijs, met inbegrip van onderwijs voor leerlingen met speciale behoeften (Catlin & Blamires, 2019¹⁸⁴; Daniela & Lytras, 2019¹⁸⁵; Galvez Trigo et al., 2019¹⁸⁶). Volgens Daniela en Lytras (2019)¹⁸⁷ kan educatieve robotica (ER) dienen als instrument voor kennisconstructie en als hulpmiddel voor leerlingen die problemen hebben op specifieke gebieden, of ER kan worden gebruikt om de houding van leerlingen ten opzichte van leren - de klassencultuur - te veranderen, waardoor iedereen wordt geaccepteerd en betrokken' (p. 222), maar ER 'moet niet worden opgevat als een panacee voor alle problemen die in het onderwijs bestaan' (ibid., p. 223). Galvez Trigo et al. (2019)¹⁸⁸ heeft vijf belangrijke redenen vastgesteld voor de lage penetratie van robots in het onderwijs voor leerlingen met speciale behoeften: (1) de onmogelijkheid om het systeem aan te schaffen vanwege de prijs of de beschikbaarheid; (2) de moeilijkheid van het gebruik; (3) het geringe aanbod van activiteiten; (4) de beperkte manieren van interactie die worden aangeboden; en (5) de onmogelijkheid om verschillende robots met dezelfde software te gebruiken (p. 59).

Enkele voorbeelden van robot games

Titel	Korte Beschrijving	URL

¹⁸⁴ Catlin, D., & Blamires, M. (2019). Designing robots for special needs education. *Technology, Knowledge, and Learning*, 24, 291–313. <https://doi.org/10.1007/s10758-018-9378-8>

¹⁸⁵ Daniela, L., & Lytras, M. D. (2019). Educational Robotics for Inclusive Education. *Technology, Knowledge and Learning*, 24, 219–225. <https://doi.org/10.1007/s10758-018-9397-5>

¹⁸⁶ Galvez Trigo, M. J., Standen, P. J., & Cobb, S. V. G. (2019). Robots in special education: reasons for low uptake. *Journal of Enabling Technologies*, 13(2), 59–69. <https://doi.org/10.1108/JET-12-2018-0070>

¹⁸⁷ Daniela, L., & Lytras, M. D. (2019). Educational Robotics for Inclusive Education. *Technology, Knowledge and Learning*, 24, 219–225. <https://doi.org/10.1007/s10758-018-9397-5>

¹⁸⁸ Galvez Trigo, M. J., Standen, P. J., & Cobb, S. V. G. (2019). Robots in special education: reasons for low uptake. *Journal of Enabling Technologies*, 13(2), 59–69. <https://doi.org/10.1108/JET-12-2018-0070>

Titel	Korte Beschrijving	URL
ROOT rt1 iRobot Codeer Robot	Programmeerbaar STEM/STEAM-speelgoed dat met je meegroeit, creatief spelen via kunst, muziek en code, stemgestuurd, Bluetooth-verbinding, app geschikt	https://www.amazon.com/Roo_t-
Leka	Leka is een interactieve robotbal die ontworpen is om kinderen met speciale behoeften spelenderwijs te helpen leren en zich te ontwikkelen. Het slimme speelgoed is ontworpen om de manier te veranderen waarop kinderen met ontwikkelingsstoornissen spelen en met elkaar omgaan. Het helpt de kinderen bij multisensorische spelletjes en houdt tegelijkertijd hun vorderingen bij.	https://www.youtube.com/watch?v=tqjrPxYrhDU
Milo	Milo de robot is ontworpen om interessant en benaderbaar te zijn voor leerlingen met autismespectrumstoornissen (ASS). Hij kan lopen, praten en zelfs menselijke gezichtsuitdrukkingen modelleren. Milo raakt nooit gefrustreerd of vermoeid. Hij geeft consequent les op een manier waar leerlingen met ASS op reageren. Deze terugkerende positieve ervaring creëert een omgeving waarin leerlingen kunnen leren en gedijen.	https://www.youtube.com/watch?v=RsDdC88viDI https://robots4autism.com/milo/
Jibo	Jibo is een sociale robot ontworpen als metgezel, niet als assistent.	https://www.youtube.com/watch?v=MNzb4FC6lhg
NAO Next Gen	NAO is een humanoïde robot die ontworpen is om het onderwijs in het speciaal onderwijs te helpen verbeteren door spelenderwijs sociale interactie te stimuleren en gebruikers meer autonomie te geven. De robot helpt bij het ontsluiten van zelfvertrouwen door te reageren op stemcommando's en volgt de prestaties van elk kind door hen te helpen belangrijke leerdoelen te bereiken op een manier die zowel leuk als effectief is.	https://www.youtube.com/watch?v=Zu0Gou6ytAE https://alphaschool.com/a-humanoid-robot-that-works-for-special-education-in-new-jersey/ https://www.youtube.com/watch?v=nNbj2G3GmAo

Titel	Korte Beschrijving	URL
QTrobot	QTrobot is een expressieve sociale robot die ontworpen is om de efficiëntie van het onderwijs te verhogen door een actieve en betrokken interactie aan te moedigen en het eenvoudig te maken de aandacht van kinderen te trekken om nieuwe levensvaardigheden aan te leren. QTrobot helpt kinderen met autisme en speciale behoeften door hen te betrekken bij educatieve activiteiten. Door gebruik te maken van spelletjes en verhalen leert QTrobot nieuwe vaardigheden op een leuke en plezierige manier.	http://luxai.com/qtrobot-for-autism/ https://www.youtube.com/watch?time_continue=9&v=9wNV2k1jfgQ&feature=emb_logo
EduRob pedagogisch kader	De rol van het pedagogisch en didactisch kader bestaat erin de pedagogische principes van het leren met robots te belichten en leerkrachten te begeleiden bij het gebruik van robots om hun lessen te verbeteren, rekening houdend met de daarmee gepaard gaande didactische uitdagingen, met wat zij reeds onderwijzen en met de flexibele behoeften van zowel de klas als de diverse groepen leerlingen.	http://www.edurob.eu/assets/EdurobPedagogicFramework.pdf
Leren met Robotica Leerplan en leerscenario's	Dit document schetst het leerplan voor robotica door een methodologie te beschrijven voor het aanpassen van robotgebaseerde leerscenario's aan de leerbehoeften van een leerling op basis van het leerplan waarbinnen het onderwijs moet plaatsvinden. Uit interviews met de belangrijkste betrokkenen komen de belangrijkste leergebieden naar voren (begrip van oorzaak en gevolg, imitatie, communicatie, probleemoplossing en sociaal leren) die kunnen worden gebruikt om de leerbehoeften van een leerling te classificeren.	http://edurob.eu/resources/LearningWithRoboticsCurriculumAndLearningScenariosV1.pdf

Online en mobiel leren en interactie in de richting van constructivistische benaderingen van kennisconstructie, onderwijzen en leren

Bijdrages: Svetlana Surikova (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Tegenwoordig zijn er tal van leermiddelen die toegankelijk zijn via het internet, pc's en mobiele toestellen. Online leren of e-learning kan de integratie van leerlingen met verschillende beperkingen in het onderwijs bevorderen, maar zij hebben extra ondersteuning nodig om toegang te krijgen tot de curculaire of buitenschoolse bronnen, activiteiten, samenwerkings- en interactie-instrumenten en deze te verwerken, zodat zij optimaal kunnen leren (Bjekić et al., 2014¹⁸⁹; Guglielman, 2011¹⁹⁰; Tindle et al., 2017¹⁹¹). Mobiel leren of m-learning wordt gedefinieerd als het gebruik van mobiele apparatuur (voornamelijk smartphones en tablets) als een mediator in het proces van leren en onderwijzen in verschillende omgevingen. (Alexander, 2004¹⁹²; Al Hamdani, 2013¹⁹³; Romero-Rodríguez et al., 2020¹⁹⁴). Mobiele apparatuur kan zowel met traditionele gedragsmatige leertheorieën en -praktijken als met nieuwe constructivistische leertheorieën en -praktijken worden gebruikt (Al Hamdani, 2013)¹⁹⁵. Momenteel zijn er meerdere mobiele toepassingen beschikbaar voor inclusief onderwijs in de 21e eeuw om het leren te verbeteren en te transformeren en zo tegemoet te komen aan de behoeften van diverse leerlingen. Volgens Prupas (2014)¹⁹⁶

---

¹⁸⁹ Bjekić, D., Obradović, S., Vučetić, M., & Bojović, M. (2014). E-teacher in inclusive e-education for students with specific learning disabilities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 128, 128–133.

<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.03.131>

¹⁹⁰ Guglielman, E. (2011). E-learning and disability: Accessibility as a contribute to inclusion. In K. Maillet, R. Klamma, T. Klobucar, D. Gillet, & M. Joubert (Eds.), *Proceedings of the 5th Doctoral Consortium at the European Conference on Technology Enhanced Learning, Barcelona, Spain, September 29, 2010* (pp. 31–36). <http://ceur-ws.org/Vol-709/paper06.pdf>

¹⁹¹ Tindle, K., East, B., & Mellard, D. (2017). *Online learning for students with disabilities: considerations for SEA policies and procedures*. Center on Online Learning and Students with Disabilities.

https://nasdse.org/docs/SEA_Resource_Document_February2017.pdf

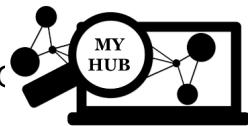
¹⁹² Alexander, B. (2004). Going nomadic: mobile learning in higher education. *Educause Review*, 39(5), 28–35.

¹⁹³ Al Hamdani, D. S. (2013). Mobile learning: A good practice. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 103, 665–674. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.386>

¹⁹⁴ Romero-Rodríguez, J., Aznar-Díaz, I., Hinojo-Lucena, F., & Cáceres-Reche, M.-P. (2020). Models of good teaching practices for mobile learning in higher education. *Palgrave Communications*, 6, 1–7. <https://doi.org/10.1057/s41599-020-0468-6>

¹⁹⁵ Al Hamdani, D. S. (2013). Mobile learning: A good practice. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 103, 665–674. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.386>

¹⁹⁶ Prupas, A. (2014). *Apps for 21st century learning in the inclusive classroom - inclusive classroom podcast*. <https://www.inov8-ed.com/2014/01/apps-for-21st-century-learning-in-the-inclusive-classroom-inclusive-classroom-podcast/>

gebruiken leerkrachten in inclusieve klaslokalen een leerlinggerichte aanpak in overeenstemming met het Universal Design for learning framework. Zij gebruiken ook apps op twee manieren zoals ondersteuning en het creëren van inhoud waarbij hun leerlingen nieuwe inhoud of leerproducten kunnen manipuleren of creëren. Bovendien is de mogelijkheid om inhoud te creëren wat het leren zal transformeren, vooral voor leerlingen met speciale behoeften.

Enkele voorbeelden van middelen voor online en mobiel leren

Titel	Korte beschrijving	URL
KlasCement	Het Netwerk Onderwijsmiddelen KlasCement wordt beheerd door de Afdeling Communicatie van het Departement Onderwijs en Vorming.	https://www.klascement.net/info/
Brain Parade	Brain Parade is opgericht met als doel het creëren van effectieve, intelligente applicaties die mensen met speciale behoeften helpen. Het is Brain Parade's missie om producten te maken die een diepgaande, positieve impact hebben op het leven van deze mensen, hun leerkrachten, hun families en hun verzorgers.	http://www.brainparade.com/
iReadWrite	iReadWrite is een app voor lees- en schrijfondersteuning met duidelijke tekst-naar-spraak, markering, fonetische spellingcontrole, woordvoorspelling en woordenboek. Er zijn ook veel import- en exportmogelijkheden. Het is een goede optie voor degenen die mobiele apparaten gebruiken.	https://www.texthelp.com/en-us/products/read-write/
Skitch	Skitch is een app waarmee een leerling een foto kan maken en vervolgens aantekeningen bovenop de foto kan plaatsen. Markeer de foto met tekst, vormen, emoticons, wat dan ook! Het kan worden gebruikt voor huiswerkopdrachten, geheugensteunen, notities maken, leeractiviteiten, enz.	https://apps.apple.com/us/app/skitch-snap-mark-up-share/id425955336?mt=12

Titel	Korte beschrijving	URL
Inspiratie Kaarten	Wat deze app onderscheidt van de rest van de mindmapping apps is dat het meer ondersteuning biedt voor het schrijfproces, en indien nodig de visuele mindmap kan overschakelen naar een schrijvende outline met een druk op een knop.	https://www.inspiration-at.com/inspiration-maps/
ShowMe Interactief Whiteboard	ShowMe maakt het mogelijk om voice-over whiteboard tutorials op te nemen en deze online te delen. Het is een verbluffend eenvoudige app die iedereen kan gebruiken, jong of oud.	https://apps.apple.com/us/app/showme-interactive-whiteboard/id445066279?ign-mpt=uo%3D4
Bitsboard Flashcards & Spelletjes	Top 5 Onderwijs Game in de US App Store. Gratis 35 minigames in één app.	https://apps.apple.com/us/app/bitsboard-flashcards-games/id516842210?ign-mpt=uo%3D4
10 categorieën van aanbevolen apps en software voor leerlingen met leerproblemen	Andrea Prapas stelde een bijgewerkte multiplatformlijst samen van "go-to"-apps die worden aanbevolen voor leerlingen met leermoeilijkheden. Sommige van deze alfabetiseringshulpmiddelen zijn op zichzelf staande producten die slechts één functie bieden (bv. alleen tekst-naar-spraak), terwijl andere alfabetiserings "suites" zijn die veel opties in één hulpmiddel bieden (bv. tekst-naar-spraak, woordvoorspelling, annotatie, spraakherkenning). Een aantal nieuwe, interessante opties zijn te vinden op het gebied van digitale boeken, OCR-scanning, annotatie en ondersteund schrijven.	https://www.inov8-ed.com/2016/04/10-categories-of-recommended-apps-and-software-for-students-with-learning-disabilities/
68 Apps voor leerlingen met een leerstoornis	Er is een bijgewerkte lijst van aanbevolen apps voor leerlingen met leermoeilijkheden. De aanbevelingen hebben betrekking op de volgende categorieën: <ul style="list-style-type: none"> ○ Lees- en schrijfondersteuning en remediëring; ○ Taal remediëring; ○ Productiviteit; ○ Alternatieve vormen van geletterdheid; ○ rekenvaardigheid ○ Fijne motoriek; ○ Executief functioneren 	https://www.inov8-ed.com/2013/05/68-apps-for-students-with-learning-disabilities/

Titel	Korte beschrijving	URL
Beste Apps en Websites voor Speciaal Onderwijs	<p>Hoewel sommige van deze hulpmiddelen niet specifiek zijn ontworpen voor kinderen met speciale behoeften of leermoeilijkheden, worden ze aanbevolen door opvoeders en deskundigen die met deze groepen werken. Je vindt er apps die zich richten op basisvaardigheden, die sociale en emotionele vaardigheden stimuleren en die kinderen met autisme helpen een schema te volgen. Er zijn ook sites die leerkrachten helpen om het leren te differentiëren en toegang te krijgen tot hulpmiddelen om taal- en rekenvaardigheid te ontwikkelen.</p>	https://www.commonsense.org/education/top-picks/best-special-education-apps-and-websites
7 websites voor het onderwijzen van curricula aan leerlingen met een beperking	<p>Deze sites bieden video-instructie, afdrukbare werkbladen, online spelletjes, enz. De websites zijn handig voor het aanleren van oude en nieuwe vaardigheden en zijn gemakkelijk toegankelijk en gebruiksvriendelijk. De meeste zijn gratis, maar voor sommige moet je lid worden. Het is ook goed om te weten dat veel van de vermelde websites dagelijks door leerkrachten zelf worden gebruikt.</p>	https://www.friendshipcircle.org/blog/2018/01/09/7-fantastic-websites-teaching-curriculum-students-disabilities/
Beste praktijken voor online onderwijs	<p>Het is belangrijk te begrijpen dat live, online leren geen plug-and-play oplossing is. Het vergt planning en voorbereiding. U moet de systemen gebruiken waarmee u vertrouwd bent om aan de slag te gaan voor tijdelijke of langdurige sluitingen. Deze gids leidt u door de beste praktijken, onderwijsstrategieën en tips en trucs voor het leveren van hoogwaardige instructie en therapie online met een snelle turnaround.</p>	https://cec.sped.org/~media/Files/Resources/Best%20Practices%20for%20Educating%20Online.pdf
Maak een online cursus!	<p>Bent u door schoolsluitingen genoodzaakt een online cursus te maken? Hier zijn 11 tips om u op weg te helpen!</p>	https://cec.sped.org/~media/Files/Resources/ISD%20101.jpg
Virtuele school activiteiten	<p>Een verzameling sites met live webcams, virtuele tours/trips, en andere diverse leuke educatieve sites. Deze site wordt om de paar dagen bijgewerkt.</p>	https://virtualschoolactivities.com/
Boom Leren	<p>Boom Cards zijn zelfbeoordeelende oefeningen/games.</p>	https://wow.boomlearning.com/

Titel	Korte beschrijving	URL
Online leren voor kinderen met een beperking	Effectief, betaalbaar online leren voor speciale behoeften. Stelt elk kind in staat om te kiezen; te kijken, te luisteren, of elke video te lezen over elk onderwerp dat hun interesse in leren stimuleert. Het stelt ieder kind in staat om in zijn eigen tempo te leren en zijn grootste potentieel te bereiken. Stelt kinderen in staat om elk onderwerp effectief te bestuderen PLUS verbetert tegelijkertijd hun lees- en leesvaardigheid.	http://www.zaneeduca tion.com/#special-needs
Online school voor leerlingen met speciale behoeften	eAchieve Academy biedt een uitgebreid onderwijsprogramma voor leerlingen met speciale behoeften in het zuidoosten van Wisconsin, variërend van vakken als biologie, geschiedenis, Engels en wiskunde. Speciaal onderwijs leerkrachten ontwerpen geindividualiseerde lesplannen voor elke leerling ingeschreven in de afdeling, en de tijd nemen om de belangen en behoeften van hun leerlingen te identificeren om hun toekomstige educatieve bezigheden te helpen.	https://www.eachieve .com/HowOnlineHighS choolWorks/SpecialEdProgram
Online Leerstrategieën	De laatste jaren blijven postsecundaire instellingen veel van hun cursussen online zetten. In deze publicatie delen enkele deelnemers aan projecten die worden ondersteund door het DO-IT centrum aan de Universiteit van Washington hun ervaringen en aanbevelingen voor andere leerlingen met een beperking die online cursussen volgen.	https://www.washingt on.edu/accesscomputing/online-learning-strategies-students-disabilities
Studenten met een beperking	De online cursussen en leeroplossingen van Edgenuity zijn gebouwd met behulp van op onderzoek gebaseerde methoden die zijn ontworpen om de unieke behoeften van alle studenten te ondersteunen, ook die met speciale onderwijsbehoeften. Gebruiksvriendelijke aanpassingsmogelijkheden maken het gemakkelijk om aanpassingen en aanpassingen te maken voor studenten, en Edgenuity's Special Education Coordinators werken samen met docenten om studenten alle ondersteuning te geven die zij nodig hebben om te slagen.	https://www.edgenuity .com/special-populations/

Speciale ondersteunende technologieën voor het onderwijs

Bijdrages: Svetlana Surikova (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Het Understood Team (n.d.)¹⁹⁷ defnieert een ondersteunende technologie als elk hightech- of lowtechhulpmiddel, apparaat, software of apparatuur die mensen helpt hun problemen te omzeilen zodat zij beter kunnen leren, communiceren en functioneren. Hulptechnologieën zijn vooral belangrijk voor kinderen die moeite hebben met leren, en helpen hen zich te ontwikkelen op school en in het leven, en bevorderen hun zelfvertrouwen en onafhankelijkheid. Ondersteunende technologie en het gebruik ervan moeten worden beoordeeld vanuit het perspectief van de behoeften, de mogelijkheden en de wensen van de leerling en deze methode vereist deskundigheid op het gebied van ondersteunende technologie; teamwerk tussen de leerling, de ouders en het schoolpersoneel kan resulteren in positieve effecten van het gebruik van ondersteunende technologie voor leerlingen (Josjö, 2012¹⁹⁸; WATI, 2009¹⁹⁹, 2017²⁰⁰). Leerkrachten in het speciaal onderwijs moeten als deskundigen inzake het gebruik van ondersteunende technologie bij leerlingen vooral de individuele behoeften van de leerling onderzoeken en de leerkrachten raadplegen en begeleiden bij het zoeken naar een manier om het onderwijs voor de leerling in de klas op een succesvolle manier aan te passen (Josjö, 2012, p. 38²⁰¹).

---

¹⁹⁷ The Understood Team. (n.d.). *Assistive technology for learning: What you need to know.*

https://www.understood.org/en/school-learning/assistive-technology/assistive-technologies-basics/assistive-technology-what-it-is-and-how-it-works?_ul=1*1kt760h*domain_userid*YW1wLVB0Y2lhVy1RQVFweG5qdDdMSGw1Y1E

¹⁹⁸ Josjö, H. (2012). *ICT and inclusion: Teachers' perceptions on the use of information and communication technology for students with special educational needs in general educational settings*. Umeå universitet.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:633789/FULLTEXT01.pdf>

¹⁹⁹ WATI, Wisconsin Assistive Technology Initiative. (2009). *Assessing students' needs for assistive technology.*
<http://www.wati.org/free-publications/assessing-students-needs-for-assistive-technology/>

²⁰⁰ WATI, Wisconsin Assistive Technology Initiative. (2017). *Assistive technology consideration to assessment.*
<http://www.wati.org/free-publications/assistive-technology-consideration-to-assessment/>

²⁰¹ Josjö, H. (2012). *ICT and inclusion: Teachers' perceptions on the use of information and communication technology for students with special educational needs in general educational settings*. Umeå universitet.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:633789/FULLTEXT01.pdf>

Enkele voorbeelden van specifieke ondersteunende technologieën voor het onderwijs

Titel	Korte beschrijving	URL
Spraakgestuurde communicatiehulpmiddelen (VOCA's)	Spraakgestuurde communicatiehulpmiddelen (VOCA's), ook wel spraakgeneratorapparaten (SGD's) genoemd, zijn hoogtechnologische, augmentatieve en alternatieve communicatiehulpmiddelen die spraak produceren voor een persoon die niet of slechts beperkt mondelijk kan communiceren.	https://idrc.ocadu.ca/research-
Augmentatieve en alternatieve communicatie (AAC)	AAC is een manier voor mensen om te communiceren wanneer zij niet de fysieke mogelijkheid hebben om verbaal te spreken of te schrijven.	https://www.youtube.com/watch
Ondersteunende technologie voor lezen	Technologie kan kinderen en volwassenen helpen hun leesproblemen op te lossen. Tekst-naar-spraak en audioboeken zijn twee voorbeelden van leestecnologie. Deze hulpmiddelen kunnen worden gebruikt op computers, smartphones en andere apparaten.	https://www.understood.org/en/school-learning/assistive-technology/assistive-technologies-basics/assistive-technology-for-reading?_ul=1*89avxb*domain_userid*YW1wLVB0Y2lhVy1RQVFweG5qdDdMSGw1Y1E
Ondersteunende technologie voor schrijven	Hulptechnologie kan een grote steun zijn voor kinderen en volwassenen die moeite hebben met schrijven. Handschrifthulpmiddelen helpen bij de fysieke handeling van het schrijven. Er is ook technologie die kan helpen bij het organiseren en uitdrukken van gedachten in schrift.	https://www.understood.org/en/school-learning/assistive-technology/assistive-technologies-basics/assistive-technology-for-writing?_ul=1*1l97e9x*domain_userid*YW1wLVB0Y2lhVy1RQVFweG5qdDdMSGw1Y1E
Ondersteunende technologie voor wiskunde	Ondersteunende technologie (AT) kan een grote hulp zijn voor mensen die worstelen met wiskunde. Sommige hulpmiddelen voor wiskunde zijn heel gewoon, zoals rekenmachines. Andere, zoals digitale grafische hulpmiddelen, zijn minder bekend, maar kunnen net zo nuttig zijn.	https://www.understood.org/en/school-learning/assistive-technology/assistive-technologies-basics/assistive-technology-for-math?_ul=1*16ggayo*domain_userid*YW1wLVB0Y2lhVy1RQVFweG5qdDdMSGw1Y1E

Ondersteunende technologie voor auditieve verwerkingsstoornis	Ondersteunende technologie (AT) kan kinderen met een auditieve verwerkingsstoornis helpen beter te begrijpen wat ze horen. Hulpmiddelen zijn onder meer luisterapparatuur, bijschriften en apps voor tekst-naar-spraak. Hulpmiddelen kunnen achtergrondlawaai tot een minimum beperken en spraak versterken om het duidelijker te maken.	https://www.understood.org/en/school-learning/assistive-technology/assistive-technologies-basics/assistive-technology-for-auditory-processing-disorder?ul=1*1qyj2y1*domain_userid*YW1wLVB0Y2lhVy1RQVFweG5qdDdMSGw1Y1E
Software voor kinderen die anders leren en denken	Er zijn veel softwareprogramma's die kinderen met leer- en denkproblemen kunnen helpen. Maar hoe weet u nu welke de juiste is voor uw kind? Begin met deze grafieken, waarin de functies en prijzen van software voor lezen, schrijven en rekenen worden vergeleken.	https://www.understood.org/en/school-learning/assistive-technology/finding-an-assistive-technology/software-for-kids-who-learn-and-think-differently?ul=1*1wn7w7l*domain_userid*YW1wLVB0Y2lhVy1RQVFweG5qdDdMSGw1Y1E
Het beoordelen van de behoeften van leerlingen aan ondersteunende technologie	Dit materiaal geeft een overzicht van het proces van overweging, beoordeling en planning van ondersteunende technologie.	http://www.wati.org/free-publications/assessing-students-needs-for-assistive-technology/
Evaluatie van ondersteunende technologie tot beoordeling	Het ondersteunende technologie (AT) evaluatie pakket geeft informatie over het proces van het overwegen van AT tot AT evaluatie.	http://www.wati.org/free-publications/assistive-technology-consideration-to-assessment/

Pedagogische, technologische en organisatorische innovatie

Bijdrages: Svetlana Surikova (University of Latvia, Letland) en Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Veel bedrijven, netwerken, centra en non-profitorganisaties over de ganse wereld zijn gespecialiseerd in het creëren en implementeren van uiteenlopende pedagogische, technologische en organisatorische innovatieve oplossingen die verschillende kwetsbare

personen en groepen helpen, in het bijzonder kinderen en volwassenen met speciale behoeften. Innovatieve technologieën en praktijken spelen een centrale rol in het speciaal onderwijs (Boyle, 2013²⁰²; Cagiltay et al., 2014²⁰³) en inclusief onderwijs voor de 21ste eeuw (Ghilain, 2015²⁰⁴; Hamburg & Bucksch, 2017²⁰⁵; IncluD-ed, 2012²⁰⁶; Körner et al., 2018²⁰⁷; Walker & Logan, 2009²⁰⁸; Watkins, 2011²⁰⁹). Boyle (2013)²¹⁰ benadrukt: "Een ideale innovatie voor het speciaal onderwijs zou een leerling met een beperking in staat stellen om op hetzelfde niveau te concurreren als medeleerlingen zonder een beperking. Met andere woorden, innovaties moeten niet alleen de prestaties of het gedrag van leerlingen met een

---

²⁰² Boyle, J. R. (2013). Specialized innovations for students with disabilities. In M. Murphy, S. Redding, & J. Twyman (Eds.), *Handbook on innovations in learning* (pp. 93–112). Center on Innovations in Learning, Temple University, Information Age Publishing.

http://www.centeril.org/handbook/resources/fullchapter/Specialized_Innovations_for_Students_with_Disabilities_SA.pdf

²⁰³ Cagiltay, K., Cicek, F., Karasu, N., Cakir, H., & Kaplan Akilli, G. (2014). Innovative educational technology for special education and usability issues. In A. Marcus (Ed.), *Design, user experience, and usability: User experience design for everyday life applications and services* (pp. 155–163). Springer.

https://doi.org/10.1007/978-3-319-07635-5_16

²⁰⁴ Ghilain, T. (2015). *Towards more inclusive learning environments in Europe: Salzburg Declaration*. European Association of Service providers for Persons with Disabilities.

https://www.easdp.eu/sites/default/files/sites/default/files/Policy/Education/towards_more_inclusive_learning_environments_in_europe_easdp.pdf

²⁰⁵ Hamburg, I., & Bucksch, S. (2017). Inclusive education and digital social innovation. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 4(5), 161–169. <https://doi.org/10.14738/assrj.45.2861>

²⁰⁶ IncluD-ed, European Network on Inclusive Education & Disability. (2012). *Inclusive education & disability: Good practices from around Europe*. P.A.U. Education. http://www.includ-ed.eu/sites/default/files/documents/inclusive_education_disability_good_practices_from_around_europe.pdf

²⁰⁷ Körner, I., Uhlmann, S., Schmid, B., Freyhoff, G., & Rígová, D. (2018). *Towards inclusive education: Examples of good practices of inclusive education*. Inclusion Europe with support of the European Commission. https://inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2018/02/Best-Practice-Education_EN-FINALWEB.pdf

²⁰⁸ Walker, L., & Logan, A. (2009). *Using digital technologies to promote inclusive practices in education: A Futurelab handbook*. Futurelab. <https://www.nfer.ac.uk/publications/FUTL05/FUTL05.pdf>

²⁰⁹ Watkins, A. (Ed.) (2013). *Information and communication technology for inclusion: Developments and opportunities for European Countries*. European Agency for Development in Special Needs Education. <https://www.european-agency.org/sites/default/files/ICT%20for%20Inclusion-EN.pdf>

²¹⁰ Boyle, J. R. (2013). Specialized innovations for students with disabilities. In M. Murphy, S. Redding, & J. Twyman (Eds.), *Handbook on innovations in learning* (pp. 93–112). Center on Innovations in Learning, Temple University, Information Age Publishing.

http://www.centeril.org/handbook/resources/fullchapter/Specialized_Innovations_for_Students_with_Disabilities_SA.pdf

beperking verbeteren, maar ook een positieve verandering teweegbrengen die groot genoeg is om leerlingen met een beperking die gebruik maken van de innovatie in staat te stellen op hetzelfde niveau te presteren als medeleerlingen (zonder beperking) die gebruik maken van gevestigde beste praktijken". (p. 94).

Enkele middelen voor pedagogische, technologische en organisatorische innovaties

Titel	Korte beschrijving	URL
Geavanceerde oplossing voor speciale behoeften	Dit in de VS gevestigd bedrijf is gespecialiseerd in het creëren van op maat gemaakte innovatieve oplossingen die kinderen en volwassenen met speciale behoeften helpt om hun volledige potentieel te bereiken. Het team van het bedrijf bestaat uit zeer toegewijde en bekwame deskundigen op verschillende gebieden, waaronder klinische neurowetenschappers, psychologen, gedragstherapeuten, computerprogrammeurs en biomedische ingenieurs, die samenwerken bij het ontwerpen, implementeren en perfectioneren van oplossingen voor hun klanten.	https://www.advancedssn.com/
Innovatieve oplossingen vinden	Het Government Innovators Network verzamelt en verspreidt de beste ideeën op het gebied van governance en helpt creatieve en innovatieve oplossingen te vinden voor uitdagingen op het gebied van overheidsbeleid.	https://www.innovations.harvard.edu/find-innovative-solutions
Innovatieve oplossingen voor achterstanden en handicaps	Innovatieve oplossingen voor achterstanden en handicaps is een non-profitorganisatie die programma's aanbiedt die de impact van sociale en economische achterstand op de gezondheid, groei en ontwikkeling van kinderen verminderen; die ouders, grootouders en verzorgers helpt inzicht te krijgen in de behoeften van hun kinderen en hen helpt te zorgen voor een optimale gezondheid, ontwikkeling en opvoeding.	https://www.isdd-home.org/
Centrum voor Innovaties in Leren	De missie van het Centrum voor Innovaties in Leren is (a) het vergroten van de capaciteit van staatsonderwijsinstanties om leerinnovaties in lokale onderwijsinstanties en scholen te stimuleren, selecteren, implementeren en opschalen om de leerresultaten voor alle lerenden te verbeteren; en (b) het vergroten van de capaciteit van regionale totaalcentra om	http://www.centeril.org/

	technische bijstand te verlenen aan staatsonderwijsinstanties met betrekking tot het verantwoordelijkheidsgebied van het Centrum.	
Gespecialiseerd e Innovaties voor studenten met een beperking	Dit verslag bevat informatie over innovaties op het gebied van lezen en schrijven, wiskunde en wetenschappen in het speciaal onderwijs en enkele veelbelovende technologieën voor leerlingen met speciale behoeften.	http://www.centeril.org/handbook/resources/fullchapter/Specialized_Innovations_for_Students_with_Disabilities_SA.pdf
Centrum voor Sociale Innovatie	Het Centrum voor Sociale Innovatie bevordert, werkt samen, onderwijst, inspireert en verspreidt de kennis en beste praktijken op het gebied van: <ul style="list-style-type: none"> ○ Burgerparticipatie en de bevordering van de deelname van het maatschappelijk middenveld aan de beleidsvorming (documenten en wetgevingsbesluiten). ○ Bevordering van actief burgerschap - de deelname van een individu aan de samenleving en het openbare leven; ○ Vertegenwoordiging van sociale risicogroepen en andere groepen: belangen en rechten, bevordering van vaardigheden, integratieproces; ○ Bevordering van kennis van en inzicht in sociale innovatie en sociaal ondernemerschap, en de rol van creativiteit; ○ Bevordering van de ontwikkeling van creatieve en cultuurindustrieën, interdisciplinariteit, behoud en bewustmaking van cultuur en erfgoed; ○ Bevordering van regionale ontwikkeling en capaciteitsopbouw bij lokale overheden ○ Versterking van de volksgezondheid en bevordering van een gezonde levensstijl. 	http://socialinnovation.lv/en/
Centrum voor sociale innovatie	Een netwerk van co-creatie en innovatie, een ruimte voor uitwisseling die mensen met een beperking, wetenschappers, bedrijven en alle andere mensen die geïnteresseerd zijn in samenwerking op het gebied van handicaps en speciale behoeften samenbrengt om nieuwe innovatieve oplossingen te co-creëren. Het Living Lab for Special Needs wil een innovatieplatform creëren voor handicaps in de	https://livinglabhandicap.ch/en/living-lab-handicap/

	<p>brede zin van het woord. Het is een plaats voor uitwisseling tussen verschillende partners over de gehandicaptenproblematiek en de technologische oplossingen en diensten die daarbij kunnen helpen.</p>	
De proeftuin voor leerlingen met specifieke behoeften	<p>De Innovative Practices van het Zero Project zijn projecten, programma's, producten en diensten, maar ook sociale ondernemingen of bedrijfsstrategieën. Ze maken gebruik van een begrijpelijke methode die kan worden overgedragen of gekopieerd naar andere landen, regio's of contexten, en hebben een bewezen en meetbare impact. Het allerbelangrijkste is dat ze het proces van uitvoering van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een beperking versnellen.</p>	https://zeroproject.org/innovative-practices/
Innovatieve Praktijken	<p>In het voorjaar van 2020 heeft het California Department of Education een werkgroep van belanghebbenden bijeengeroepen om innovatieve strategieën, ideeën en middelen te verzamelen en te delen die anderen succesvol hebben bevonden bij het toegankelijk maken van leerlingen met een beperking bij afstandsonderwijs en de op handen zijnde heropening van scholen.</p>	https://www.sipinclusion.org/distance-learning-resources/
Innovaties voor afstandsonderwijs voor speciaal onderwijs	<p>Het hoofddoel van het project van het Nationaal Onderzoeksprogramma "Innovatieve oplossingen voor sociale telerevalidatie op scholen in Letland in de context van inclusief onderwijs" (INOSOCTEREHI) is gerelateerd aan het onderzoek van sociaal belangrijke kwesties en de oplossing van problemen door te zorgen voor interdisciplinariteit en overdracht van innovatie op het gebied van socialisatie en re-socialisatie, alsmede menselijke veiligheid, met inbegrip van personen met speciale behoeften.</p>	http://telerehabilitation.lv/en
Innovatieve oplossingen voor sociale telerevalidatie in de scholen van Letland in het	<p>Do2Learn is een hulpbron voor mensen met speciale behoeften. Het begon in 1996 door een National Institutes of Health Small Business Innovative Research subsidie. Het Do2Learn-team zoekt naar de meest getalenteerde en creatieve leerkrachten en clinici over de hele wereld. De aanpak is om de nieuwste technologie en deskundige begeleiding te gebruiken om innovatieve en bruikbare</p>	https://do2learn.com/

kader van oplossingen te creëren.
inclusief onderwijs

Relevante initiatieven

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België) en Svetlana Surikova (University of Latvia, Letland)

Examples of some relevant initiatives

Domein	Titel	Korte beschrijving	URL
Toegankelijk leerplatform	ATutor	ATutor is een Open Source LMS, dat gebruikt wordt om online cursussen te ontwikkelen en te beheren, en om interoperabele e-learning content te maken en te distribueren. Het voldoet aan WCAG 2.0.	https://atutor.github.io/
	Moodle	Moodle is een open-source leerbeheer, dat wordt gebruikt voor blended learning, afstandsonderwijs, en andere e-learningprojecten. Het voldoet aan WCAG 2.0.	https://moodle.org/
Toegankelijkheid van inhoud	WAI-richtlijnen - WCAG 2.0 (Richtlijnen voor de toegankelijkheid van webinhoud)	In de WCAG-documenten wordt uitgelegd hoe webinhoud toegankelijker kan worden gemaakt voor mensen met een beperking. Met "webinhoud" wordt over het algemeen de informatie op een webpagina of webapplicatie bedoeld.	https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/
Toegankelijk e ICT	Het wereldwijde initiatief voor inclusieve informatie- en communicatietechnologieën (G3ict)	Natuurlijke informatie zoals tekst, afbeeldingen en geluiden, code of mark-up die de structuur, presentatie, enz. definieert. De doelstellingen en het wereldwijde bereik van G3ict zijn afgestemd op de bepalingen van het Verdrag inzake de rechten van personen met een beperking (Gehandicaptenverdrag) inzake de toegankelijkheid van informatie- en	https://g3ict.org/about-us/our-mission

		communicatietechnologieën (ICT) en ondersteunende technologieën.	
	OneVoice voor toegankelijke ICT	De OneVoice for Accessible ICT Coalition voert campagne voor betere toegankelijkheid voor alle gebruikers van ICT.	http://www.onevoiceict.org/
	Verbind een school, verbind een gemeenschap	Het ITU-initiatief "Connect a School, Connect a Community" (CSCC) is bedoeld om wereldwijd breedbandinternetaansluitingen voor scholen te bevorderen, zodat scholen kunnen dienen als ICT-centra voor de gemeenschap in landelijke, marginaal stedelijke en geïsoleerde gebieden, met bijzondere aandacht voor achtergestelde en kwetsbare groepen zoals vrouwen en meisjes, inheemse volkeren, personen met een beperking, jongeren en kinderen.	https://www.itu.int/en/ITU-D/Digital-Inclusion/Youth-and-Children/Pages/CSCC.aspx
	Wereldwijde encyclopedie van ondersteunende technologie (GATE)	Het doel is actuele informatie te verstrekken over alles wat met ondersteunende technologie te maken heeft. Het is een uitstalraam van zowel producten als nuttige informatiebronnen.	https://www.abilitynet.org.uk/
	EASTIN - Het wereldwijde informatienetwerk voor ondersteunende technologie	De EASTIN Association biedt informatiediensten op het gebied van ondersteunende technologieën, ter ondersteuning van ouderen en gehandicapten.	http://www.eastin.eu/
	De nieuwe leermogelijkheden van de Spaanse Open Universiteit voor studenten met	Spanish Open University Biedt open cursussen aan die mensen met een beperking in staat stellen de cursussen vanuit huis te volgen.	http://www.openuniversity.edu/courses/modules/I314

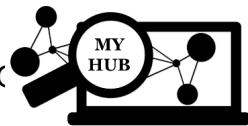
	een beperking		
	WebAIM	WebAIM's missie is om het potentieel van het web uit te breiden voor mensen met een beperking door de kennis, technische vaardigheden en hulpmiddelen te leveren om organisaties in staat te stellen hun inhoud toegankelijk te maken voor mensen met een beperking.	https://webaim.org/
Andere	Inclusie Ambassadeurs	De Inclusie Ambassadeurs zijn een netwerk van jongeren (en enkele ouders, leerkrachten en jeugdwerkers) die een echte interesse delen in een betere vertegenwoordiging van één of meerdere facetten van diversiteit.	https://www.inclusiveminds.com/inclusion-ambassadors
	Ambassadeurs voor inclusie	Dit Erasmus+-initiatief heeft tot doel de zogenaamde "ambassadeurs voor inclusief onderwijs" op te leiden: leerkrachten, opleiders, psychologen en hulpverleners die de ontwikkeling, uitvoering en mainstreaming van succesvolle inclusieve onderwijspraktijken kunnen ondersteunen.	https://inclusive-ambassadors.eu/
	AMBASSADEURS VOOR INCLUSIEF ONDERWIJS	De nadruk ligt op het verbeteren van de prestaties van alle lerenden op alle niveaus van inclusief levenslang leren. Dit vergroot de levenskansen van de lerenden en hun kansen om actief deel te nemen aan de samenleving.	https://www.european-agency.org/
	Opleiding van leerkrachten tot ambassadeurs van inclusief onderwijs	IITE bevordert het innovatieve gebruik van ICT en fungeert als facilitator en aanjager voor het bereiken van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen door middel van ICT-oplossingen en beste praktijken.	https://iite.unesco.org/
	Europees Agentschap voor de ontwikkeling van onderwijs voor leerlingen met	Elk jaar verleent Knowbility directe diensten aan meer dan 1000 mensen via hun Accessibility Internet Rally, AccessU, en andere opleidings- en adviesdiensten.	https://knowbility.org/about/

	specifieke behoeften		
UNESCO Instituut voor informatietechnologieën in het onderwijs	Nicole Eredics is een onderwijskundige die pleit voor de integratie van leerlingen met een beperking in de algemene onderwijsklas. Ze maakt gebruik van haar jarenlange ervaring als een volledige inclusie leerkracht om te schrijven, spreken, en te raadplegen over het onderwerp van inclusief onderwijs aan verschillende lokale en nationale organisaties. Nicole gebruikt haar unieke inzicht en kennis om praktische strategieën aan te reiken voor het volledig opnemen en instrueren van leerlingen met alle capaciteiten in de klas.	http://www.theinclusiveclass.com/	
Knowbility	Common Sense is een toonaangevende non-profitorganisatie die zich inzet voor het verbeteren van het leven van alle kinderen en gezinnen door het verstrekken van betrouwbare informatie, onderwijs en een onafhankelijke stem die zij nodig hebben om te gedijen in de 21e eeuw.	https://www.commonsense.org/education/	
De inclusieve klas blog met Nicole Eredics	Het opvoeden van een kind met speciale behoeften kan al moeilijk genoeg zijn, maar dankzij het wereldwijde web staat het internet vol met tonnen informatieve websites die ouders en hun kinderen kunnen helpen. Er zijn een aantal nuttige sites die vol staan met nuttige informatie voor ouders met een kind met speciale behoeften, waaronder informatie over autisme, doofheid, blindheid, slechthorendheid, verstandelijke handicaps, meervoudige handicaps, orthopedische handicaps, ernstige emotionele stoornissen, specifieke leerstoornissen, spraak- of taalstoornissen, traumatisch hersenletsel, Downsyndroom, en nog veel meer.	https://www.special-education-degree.net/the-best-websites-for-parents-of-special-needs-children/	

	Gezond Verstand	<p>Ouders en leerkrachten in het speciaal onderwijs hebben vaak moeite met het vinden van nieuwe tactieken om de liefde voor leren te wekken bij kinderen met leermoeilijkheden. Snel voortschrijdende technologie heeft het internet een van de beste bronnen voor het ontdekken van onderhoudende activiteiten die leren en prikkelen kinderen. Educatieve websites helpen kinderen met leermoeilijkheden om basisvaardigheden in lezen en wiskunde of geavanceerde concepten zoals calculus onder de knie te krijgen. Om daarbij te helpen, worden de volgende 12 websites voor kinderen met leermoeilijkheden, waaronder dyslexie, dysgrafie, ADHD en een visuele motorische achterstand, gepresenteerd.</p>	<p>https://www.special-education-degree.net/top-12-websites-children-learning-disabilities/</p>
	De 15 beste websites voor ouders van kinderen met speciale behoeften	<p>Het IRIS Centrum is een centrum gewijd aan het verbeteren van onderwijsresultaten voor alle kinderen, vooral die met een beperking, vanaf de geboorte tot de leeftijd van eenentwintig jaar, door het gebruik van effectieve evidence-based praktijken en interventies</p>	<p>https://iris.peabody.vanderbilt.edu/</p>
	Top 12 websites voor kinderen met leerproblemen	<p>Sinds 2014 is Understood.org toegewijd aan het vormgeven van een wereld waarin miljoenen mensen die anders leren en denken kunnen gedijen thuis, op school en op het werk. Understood.org werkt samen met opvoeders, professionals in de gezondheidszorg, onderzoekers en human resource professionals om bewezen, doorgelichte informatie te bieden. Door het verstrekken van middelen, ondersteuning en gemeenschap, kan Understood.org voorkomen dat mensen worden achtergelaten en beginnen met het aanpakken van systemische problemen zoals schooluitval, onderbezetting, en het stigma rond handicaps.</p>	<p>https://www.understood.org/</p>

	Wisconsin Assistive Technology Initiative Development Team	De missie van het nieuwe Wisconsin Assistive Technology Initiative Development Team is om instanties voor vroege interventie, schooldistricten en hun partners te helpen bij het leveren van ondersteunende technologie door training en technische bijstand beschikbaar te stellen door onze ontwikkeling van nieuwe en bijgewerkte materialen met betrekking tot de levering van ondersteunende technologie, tools en services.	http://www.wati.org/
--	---	---	---

Afstandsonderwijs in tijden van crisis

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Momenteel beleven we een extreme periode zoals we die nog niet eerder hebben meegemaakt. De crisis van Covid-19 bracht nieuwe regels op elk gebied van het sociale leven. Ook het onderwijssysteem werd getroffen door de pandemische crisis. Wereldwijd zijn scholen gesloten, sociale activiteiten opgeschort, enz.

Terwijl fysieke aanwezigheid niet langer mogelijk was, ontstond afstandsonderwijs met behulp van een verscheidenheid aan hulpmiddelen, variërend van low-end-oplossingen zoals gedrukt schoolmateriaal dat bij de kinderen werd afgeleverd (België), tot onderwijs via televisie (China, Turkije), tot het toepassen van online (educatieve) samenwerkingsplatforms zoals Microsoft Teams (Bulgarije), WebEx en ZOOM (België, Bulgarije).

(NIET) Uitdagend voor leerlingen/studenten met een beperking

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Hoewel deze oplossingen kinderen met een beperking kansen bieden, zijn er ook uitdagingen. Deze worden hieronder opgesomd.²¹¹

Voordelen van afstandsonderwijs

Afstandsonderwijs stelt leerlingen met een verminderde mobiliteit in staat de dagelijkse uitdagingen van reizen en het omgaan met de grenzen van een klaslokaal te vermijden. In plaats daarvan kunnen zij profiteren van een geoptimaliseerde persoonlijke studieruimte thuis die ook geschikt is voor hun bewegingsvrijheid.

---

²¹¹ Pros, Cons of Online Learning for Students With Disabilities. <https://www.usnews.com/education/online-learning-lessons/articles/2018-05-18/pros-cons-of-online-education-for-students-with-disabilities?fbclid=IwAR3MnwOORIMuubC0ouAPPu86iP7JNtBO9TT6QlxUmNoZwa9VggHzc4tKgvU>

Leerlingen die vanwege cerebrale parese, spierdystrofie enz. hun handen en voeten minder goed kunnen gebruiken, zijn er vaak al aan gewend thuis tekst of e-mail te dictieren met behulp van spraakgestuurde programma's of spraakherkenningsprogramma's zoals Dragon NaturallySpeaking. Velen maken ook gebruik van eyetracking-technologieën zoals Tobii (die de iris gebruikt om opdrachten te geven aan de computer die dan voor de gebruiker spreekt).

Leerlingen met psychologische of psychiatrische beperkingen, of posttraumatische stressstoornis of cyclische stemmingsstoornissen krijgen de flexibiliteit om de studietijd af te stemmen op de schommelingen in ontvankelijkheid.

Leerlingen met het syndroom van Asperger en andere autismespectrumstoornissen, of die anderszins sociale problemen hebben, kunnen grote klaslokalen vermijden en in plaats daarvan werken in vertrouwde, comfortabele omgevingen, zoals thuis. Een kanttekening moet echter worden gemaakt dat van thuis uit leren ook een schema verstoort waaraan kinderen in het autismespectrum gewend waren.

Communiceren via forums en sociale media neemt de druk weg van interactie met anderen, vooral voor leerlingen die zich ongemakkelijk voelen om voor een menigte te spreken of die tijd nodig hebben om hun gedachten te ordenen.

Online programma's kunnen leerlingen ook bevrijden van de tijdsdruk. Dit is zeer relevant voor leerlingen met leerstoornissen zoals attention deficit hyperactivity disorder (ADHD), dyslexie, visuele verwerkingsstoornis, of dysgrafie. Ook worden elementen als stress en auditieve of visuele overstimulus en afleiding, die in het traditionele klaslokaal kunnen voorkomen, vermeden. Leerlingen kunnen thuis op hun eigen tempo de leerstof zo vaak als nodig doornemen en de digitale tekst manipuleren om informatie te verwerken.

Gedigitaliseerd lesmateriaal, ondertitelde lezingen (zeldzaam), forums, en communicatie via e-mail bieden mogelijkheden aan leerlingen met gehoorstoornissen.

Leerlingen met weinig of geen gezichtsvermogen kunnen colleges opnemen met handheld digitale voicerecorders en apps voor het maken van aantekeningen, zoals AudioNote. Ook schermleessoftware, waaronder het open-source NVDA alsook het commerciële JAWS, of

Job Access With Speech, biedt tekst-naar-spraakuitvoer of ondersteuning voor een brailleleesregel.

Nadelen van afstandsonderwijs

Ondanks de voordelen van afstandsonderwijs zijn er echter ook een aantal nadelen.

In de eerste plaats vereist afstandsonderwijs dat leerlingen met een beperking alle benodigde technische apparatuur thuis beschikbaar hebben. Dit varieert van snelle internettoegang tot de beschikbaarheid van een pc/tv/laptop/smartphone, afhankelijk van het kanaal dat hun onderwijsinstelling gebruikt om onderwijs aan te bieden. Het effect van armoede op leerlingen in het buitengewoon onderwijs is in diverse studies grondig beschreven²¹², en mag daarom niet worden genegeerd. Sommige landen (bijv. België) hebben dergelijke behoeften onderkend en hebben vele duizenden laptops verzameld om ervoor te zorgen dat iedereen de lessen kan volgen. In andere landen, zoals Bulgarije, ligt de nadruk op pogingen om ook les te geven met behulp van smartphones, enz.

Digitale online programma's gaan ervan uit dat leerlingen door die inhoud kunnen navigeren. Sommige leermanagementsystemen vormen echter een uitdaging voor leerlingen met een printhandicap of lichamelijke, cognitieve of andere beperkingen.

Veel scholen beschikken niet over volledig toegankelijke online-instrumenten en hebben geen duidelijke richtlijnen over wat toegankelijkheid inhoudt. Als zij online leermateriaal aanschaffen waarvan de verkopers hebben beloofd dat het toegankelijk zou zijn, komen zij er vaak achter dat het niet voldoet aan de basisbehoeften van blinde leerlingen. Een treffend voorbeeld is het feit dat niet alle e-teksten toetsenbordvriendelijk of toegankelijk zijn en een eigen opmaak kunnen hebben die voor mensen met visuele, motorische of lichamelijke of

---

²¹² Save the Children. (2014). Child Poverty and Social Exclusion in Europe. A matter of children's rights. *Save the Children*, Brussels.

https://www.researchgate.net/publication/235313110_The_impact_of_poverty_on_special_education_students,
https://inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2015/03/SocInc_EUPovertyReport.pdf,
<https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/child-poverty-and-social-exclusion-in-europe-low-res.pdf>, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-481-2652-1_6

zintuiglijke beperkingen niet gemakkelijk toegankelijk is. Voor leerlingen met een motorische neuronale aandoening, maar met gezichtsscherpte, kunnen pop-ups en overlays het surfen op het web problematisch maken. Voor mensen met lichtgevoelige epilepsie kunnen knipperende lichten of beelden epileptische aanvallen veroorzaken. In het geval van het Eureka ADIBIB initiatief in België, worden PDF's van educatief materiaal die niet in een toegankelijk formaat zijn gemaakt, geannoteerd om ze toegankelijk te maken voor schermuitelessoftware. Maar dit vergt tijd, wat in een plotselinge lockdown problemen oplevert.

Slechtzienden of kleurenblinden kunnen problemen ondervinden bij het bekijken van bepaalde kleuren, lettertypes en formaten. Dynamisch e-learning materiaal, zoals uitbreidingen van e-teksten met video's en afbeeldingen die veranderen als de gebruiker eroverheen gaat met de cursor of op verschillende onderdelen klikt, kan problematisch zijn voor mensen met andere visuele problemen.

Videogebaseerd materiaal kan leerlingen informatie onthouden als ze niet elke non-verbale actie kunnen begrijpen. Ook kunnen gewone bijschriften niet altijd het hele verhaal vertellen.

Visuele hulpmiddelen zoals schermuitelesoftware kunnen een grotere bandbreedte vereisen dan de leerlingen thuis hebben. Interpunctie is vaak inconsistent van de ene schermlezer naar de andere, en niet alle tekens worden vertaald. En om gelijke tred te houden met de verbeteringen moet de software regelmatig worden bijgewerkt, wat duur kan zijn voor gespecialiseerde schermlezers.

Online leren houdt geen rekening met alle verschillen in onderwijsstijlen, sociale gewoonten en lichaamstaal. Stijlen in chatomgevingen kunnen verschillen, streng en intimiderend overkomen, en zo het risico met zich meebrengen dat leerlingen vervreemden of gemarginaliseerd worden.

Kinderen in het autismespectrum zijn sterk afhankelijk van vaste dagpatronen. Afstandsonderwijs verstoort dit patroon en kan leiden tot crisissen en meltdowns.

Voorbeelden

Onderstaande tabel geeft enkele voorbeelden van uitdagingen en hoe deze kunnen worden aangepakt.

Enkele voorbeelden van uitdagingen en mogelijke oplossingen

Uitdagingen	Oplossing
Persoonlijke steun bij het missen van de klas	Ondersteuning op afstand door sommige personen Voorbeeld uit Italië: https://www.facebook.com/fanpage.it/videos/644612996270926/
Communicatie met liplezen belemmerd door mondmaskers	Speciale mondmaskers voor leerlingen die liplezen: "Zo kunnen doven en slechthorenden toch communiceren" Voorbeeld uit Vlaanderen (België): https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/04/23/speciale-mondmaskers-voor-leerlingen-die-liplezen/?fbclid=IwAR2WcBk93I0RRybTpFArzHYpsHpm7Lpsfb1g13z0gBOleulQ_k9ZXzbw
Lesmateriaal en platforms niet toegankelijk	Zoom is een gemakkelijk en betaalbaar conferentiehulpmiddel voor blinde leerlingen, terwijl huiswerkopdrachten in de vorm van Microsoft Word-documenten en Google Docs kunnen worden gelezen met schermleestchnologie.
Ouders zijn in paniek hoe hun kind de lessen zal kunnen volgen.	Zoom is een gemakkelijk en betaalbaar conferentiehulpmiddel voor blinde leerlingen, terwijl huiswerkopdrachten in de vorm van Microsoft Word-documenten en Google Docs kunnen worden gelezen met schermleestchnologie.
Hoe pas ik mijn cursus aan voor afstandsonderwijs en toegankelijk onderwijs?	Drie belangrijke tips ²¹³ : Hou het simpel - probeer niets nieuws of ingewikkelds als het niet hoeft. Probeer niet perfect te zijn - dit is voor iedereen een grote uitdaging. Dingen zullen niet gaan zoals gepland. De technologie kan haperen. Leerlingen kunnen problemen hebben met de toegang. Er zullen dingen gebeuren. Doe je best en dat zal genoeg zijn. Wees eerlijk, transparant en respectvol - communiceer met jouw leerlingen over de uitdagingen. Laat hen weten wat je probeert te doen en vraag om hulp, van hen, van ons, van uw collega's. Bekijk en wees gevoelig voor de vereiste privacy- en veiligheidsinstellingen.
Personnel is niet op de hoogte van toegankelijkheidsrichtlijnen voor hun lesmateriaal	Aan leerkrachten, kinderen en ouders moeten middelen ter beschikking worden gesteld die de drempels voor deelname aan online cursussen verlagen. Er is behoefte aan een uitgebreide gids over toegankelijkheid, met name over de manier waarop online plaatsen kan worden ingeruimd voor leerlingen. Gratis online hulpmiddelen kunnen zeer nuttig zijn:

²¹³ <https://svp.umd.edu/keepteaching>

	Toegankelijke LibreOffice-bestanden: https://wiki.documentfoundation.org/Accessibility/Creating_Accessible_LibreOffice_Files Toegankelijke Office-documenten: https://support.office.com/en-gb/article/create-accessible-office-documents-868ecfcd-4f00-4224-b881-a65537a7c155 (Outlook e-mail, Word-documenten, Excel-spreadsheets, PowerPoint-presentaties, OneNote-notitieblokken, Sway-ontwerp, Skype, SharePoint-site) Toegankelijke PowerPoints: https://support.microsoft.com/en-ie/office/make-your-powerpoint-presentations-accessible-to-people-with-disabilities-6f7772b2-2f33-4bd2-8ca7-dae3b2b3ef25?ui=en-us&rs=en-ie&ad=ie Toegankelijke (Word-)documenten: https://support.office.com/en-us/article/make-your-word-documents-accessible-to-people-with-disabilities-d9bf3683-87ac-47ea-b91a-78dcacb3c66d
--	--

Verschillende benaderingen en oplossingen

Latvia

Contributor: Katrina Elizabete Purina-Bieza (University of Latvia, Latvia)

Taking into account the statement of the World Health Organization (March 11th 2020), the Republic of Latvia Council of Ministers declared an emergency situation in Latvia on March 12th, 2020 regarding the spread of the Covid-19 virus, reaching the scale of a pandemic. The course of the study process was also changed and from March 13, the teaching-learning process in Latvia was started remotely in all educational institutions. Distance learning affected all primary and secondary education institutions, higher education institutions, extra-curricular education and sports institutions were closed; trainings, competitions and interest-related education programmes were adjourned in all age groups. Following additional restrictions, pre-schools remained opened, which children could attend after submitting a written confirmation from their parents that the child and family had not visited the Covid-19 affected countries, and had not been in contact with Covid-19 patients. In this statement, the parents also stated that they did not have the possibility to provide childcare in any other way.

Special educational institutions, children with special needs and their parents experienced additional difficulties in the implementation of remote learning. As the Saeima of the Republic of Latvia acknowledged in the April 2020 report “Inclusive Education for Children

with Special Needs in Latvia"²¹⁴, it is necessary to provide special support to families so that they can successfully implement distance learning at home. It is also stated that the situation is probably more beneficial for children in boarding schools of special educational institutions, because, establishing all necessary safety measures, education is continued in the usual way and is less stressful for children. In order to solve this situation, a proposal is made to establish a Pedagogical Psychological Support Service, as well as assistance to schools, families and children with special needs could be provided by specialists of the Regional Support Centre. The idea was also implemented and consultations are provided by telephone to 12 special education institutions - development centres in all regions of Latvia²¹⁵.

Considering these changes in the learning process at this level, the National Centre for Education of the Republic of Latvia started developing recommendations for principals and teachers of educational institutions, which were integrated in "Guidelines for General and Vocational Education Institutions for the Implementation of Remote Learning"²¹⁶, explaining how distance learning should be organized and what aspect should be taken into account to achieve successful continuation of the school year. The guidelines emphasize the implementation of a student-centred learning process, encouraging teachers to pay attention and plan:

- how the teacher will organize the follow-up of each pupil's involvement / presence in learning and psychological well-being;
  - how the pupil 's participation in teaching-learning process and its outcomes will be monitored on a daily and weekly basis;
-

²¹⁴ Iekļaujošā izglītība bērniem ar speciālām vajadzībām Latvijā, Latvijas Republikas Saeimas pētījuma gala ziņojums. (2020.gada aprīlis).

https://www.saeima.lv/petijumi/leklaujosa_izglitiba_berniem_spec_vajadzibam_Latvija.pdf

²¹⁵ Izglītības un zinātnes ministrija. (2020). *Konsultācijas izglītības iestāžu pedagoģiem un skolēnu vecākiem par speciālās izglītības programmu īstenošanas jautājumiem ārkārtējās situācijas apstākļos.*

https://www.izm.gov.lv/images/COVID-19/AC_kontaktinform%C4%81cija_2703.pdf

²¹⁶ Valsts izglītības saturs centrs. (2020). *Metodiskie ieteikumi valsts noteiktās ārkārtas situācijas laikā.*

https://www.izm.gov.lv/images/MaciesMajas/VISC_Skola2030_Vadlinijas-attalinatam-macibam.pdf

- how feedback will be obtained on whether pupils have the necessary digital resources, such as the access to necessary devices and an internet connection to complete the learning tasks;
- whether and how pupils receive the necessary support at home from their parents;
- how pupils, in general, feel in the learning process.

Specific conditions for planning remote learning include (1) discussing and introducing new learning conditions, tools and communication processes with pupils at the first teacher-pupil meeting, (2) providing support for pupils in planning their time and learning tasks, (3) using interactivity to support pupil's learning motivation and (4) using assessment to support and improve their learning process.

However, the guidelines developed by the National Centre for Education of the Republic of Latvia lack the insight into how to work more successfully and help children with special needs in the remote teaching-learning process. As a result, various schools and organizations developed recommendations on how to fully ensure quality remote inclusive education. Riga 5th Primary School has developed an "Individual education plan for the implementation of distance learning for pupils with severe mental disabilities or several severe disabilities"²¹⁷, which emphasizes the main factors for implementing the remote learning process:

- planning of the teaching-learning process weekly and daily (individual education programme acquisition plan examples have also been developed and provided),
- being in close communication with the pupil's parents, setting out the weekly and daily learning plan and sending it to parents in a timely manner,
- seeking for constant feedback from the pupil's parents,
- study content and tasks gathering and selection according to the interests of each pupil,

---

²¹⁷ Rīgas 5. pamatskolas attīstības centrs. (2020). Individuālais izglītības plāns attālinātu mācību īstenošanai izglītojamiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem. http://r5sips.lv/pdf/ac/leteikumi_attalinatam_macibam032020.pdf

- each activity planned for pupils must be divided in smaller steps and specific tasks and described in detail so that parents can understand and follow the execution of the assignment,
- a teaching-learning plan sent to parents should be supplemented with website addresses and numbered attachments (e.g. worksheets).

According to Anita Ščerbinska (director of Koknese Primary School Development Centre) the three main challenges that had to be addressed or are still being resolved²¹⁸:

1. Creating a common understanding of remote learning for pupils, parents and teachers.
There is a need for a clear understanding on how and why it is necessary to continue to follow a common daily routine for everyone involved in special education,
2. To provide information to pupils and their parents about the use of communication technologies. It is important that neither children, nor parents develop anxiety and additional stress when using new tools or resources, but that it is necessary to find an opportunity to explain and initially use simple tools that are very satisfying and useful in later life.
3. There is a need to create a platform with access to digital learning materials for pupils with special needs.

In April 2020, the concept of organizing the remote learning “Your Classroom”²¹⁹ developed in Latvia started gaining significant recognition on a global scale and was viewed in more than 50 countries of the world: Estonia, Germany, United Kingdom, Belgium, Russia, USA, Sweden, Norway, Finland and elsewhere. “Your Classroom” was organized using a free-to-air television platform: (1) ReTV, where lessons were broadcast for 1st to 4th grade pupils, and (2) Sportacentrs.com TV, where lessons were broadcast for 5th to 12th graders. The lessons were designed as 20-minute audio-visual materials covering the content of one remote lesson, encouraging pupils to strengthen their existing knowledge and acquire new knowledge in an engaging and interesting way. The project was implemented with the

---

²¹⁸ Izglītības un zinātnes ministrija. (2020). *Par mācībām attālināti speciālajā izglītības iestādē Kokneses pamatskolā – attīstības centrā stāsta direktore Anita Ščerbinska.* <https://www.izm.gov.lv/lv/aktualitates/3989-maciesmajas-dienasgramata-3-diena-kokneses-pamatskolai-attistibas-centram>

²¹⁹ Izglītības un zinātnes ministrija. (2020). *Tavaklase.lv iniciatīva.* <https://www.tavaklase.lv/>

support of the Ministry of Education and Science and in the course of the project about 100 Latvian teachers and field enthusiasts from different Latvian cities participated in lesson development. At the request of the Latvian Association of the Deaf (LAD), the Ministry of Education and Science has created an opportunity to provide sign language interpretation for lessons in "Your Classroom". Sign language translation is currently available in mathematics, biology, chemistry, natural sciences, Latvian in certain age groups of students²²⁰. The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) has included "Your Classroom" among the world's best educational solutions during the Covid-19 pandemic.

Based on the results of the survey carried out by the Ministry of Education and Science collaborating with Edurio "End-of-school year surveys"²²¹, the learning process was mostly organized by pupils' self-directed learning:

- performing tasks using digital tools and then sending the answers to the teacher,
- performing tasks on interactive platforms,
- performing tasks in notebooks / on pages,
- watching teacher-prepared video lessons.

36% of the surveyed pupils emphasized that they spent much more time studying remotely than at school. The main reasons for the duration of the study work, mentioned by pupils, were:

- difficulty concentrating (40% of pupils),
- misunderstanding of tasks (37% of pupils),
- the need to complete all assigned tasks remotely, as opposed to full-time learning (34% of pupils).

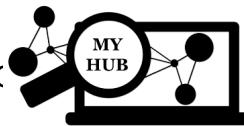
---

²²⁰ Izglītības un zinātnes ministrija. (2020). TV projekts "Tava klase" tagad pieejams arī bērniem ar dzirdes traucējumiem.

<https://www.izm.gov.lv/lv/aktualitates/4039-tv-projekts-tava-klase-tagad-pieejams-ari-berniem-ar-dzirdes-traucejumiem>

²²¹ Edurio, Izglītības un zinātnes ministrija. (2020). Mācību gada noslēguma aptaujas.

<https://home.edurio.com/izm-gada-nosleguma-aptaujas?fbclid=IwAR2rcHRoKJ8gltPz-j1TEFw6y86z8IRwBdlJovy5PCLTyQz2wcJSEvyuOtQ>

Teachers also emphasized that organizing the learning process remotely required significantly longer working hours (76% of teachers), mainly due to:

- development of new teaching materials and adaptation of existing teaching materials,
- providing remote feedback to pupils,
- correction of works submitted by pupils.

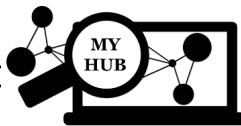
The survey concluded that young children and children with special needs lacked opportunities to socialize during the remote learning process.

The Ministry of Education and Science of the Republic of Latvia has developed three models (A, B and C) for the beginning of the new school year and how to organize the teaching-learning process, taking into account the epidemiological situation and the possibility of ensuring social distancing in common areas:

- Model A - face-to-face learning. Pupils follow social distancing rules, personal health monitoring and hygiene requirements and do inform school staff in a timely manner of any changes in their health.
- Model B - if the educational institution cannot provide full Model A implementation due to small common spaces or a large number of pupils, then semi-remote studies are carried out. In this model, primary school pupils have full-time face-to-face learning, while primary and secondary school pupils spend 40% -60% full-time and the rest of the teaching-learning process is conducted remotely.
- Model C - if COVID-19 is diagnosed in an educational institution or there is a large increase in the number of patients in the country, then remote learning is implemented. This model can be applied to a class, a group of classes, or an entire educational institution. In remote learning process, the learning content can be reduced compared to face-to-face learning.

Some examples of challenges, possible solutions and outcomes in Latvia

Challenge	Provided solution	Outcome
Creating a common understanding of	UNESCO has developed material making common inclusive education understanding during	Educators note the benefits of working with parents to replicate some of these

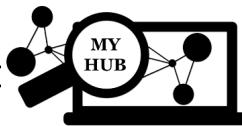

<p>remote learning for pupils, parents and teachers. There is a need for a clear understanding on how and why it is necessary to continue to follow a common daily routine for everyone involved in special education.</p>	<p>COVID-19 crisis. The guide is mainly focused as a support material for parents²²². For learners who have intellectual or multiple disabilities with significant support needs, this consistency in routine and expectations, as well as an open, collaborative relationship between the school and parents is essential. The staff of many schools and parents already work very closely together and these previously established relationships can be an asset in times when pupils are unable to attend classes in the school building for long periods.²²³</p> <p>Initial remote meeting: Meeting with the parents to go over the learning process and programme is critical. Present accommodations that are useful in the classroom; such accommodations could include frequent breaks, flexible seating, sensory tools, fidgets to focus, reduced distractions, motor breaks, and chewing gum while working independently. Educators note the benefits of working with parents to replicate some of these accommodations at home.</p> <p>Goal setting: Pick a programme objective or two each week to focus</p>	<p>accommodations at home. Once a mutual understanding between parents and teachers is recognized and replications of accommodations are established, a weekly check-in has been useful in modifying the accommodation needs. Remember - having too many goals, assignments, and expectations has led to failure and diminished learner motivation.</p> <p>“Parents seem to be more invested as they take part in their child’s programming,” said Aimee Johnson, an occupational therapist in Auburn, New Hampshire. “It’s a perfect opportunity for parent education and collaboration. Parents can see the skills their children are working on and can carry them over more effectively.”²²⁴</p>
--	---	---

²²² UNESCO. (2020). *Another COVID-19 Front line: Parents of children with disabilities*. <https://en.unesco.org/news/another-covid-19-front-line-parents-children-disabilities>

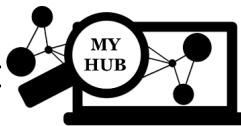
²²³ Illinois State Board of Education Special Education Services Department. (2020). *Remote learning for students with significant intellectual or multiple disabilities*. <https://www.isbe.net/Documents/Intellectual-Disabilities-Ideas-During-Pandemic.pdf>

²²⁴ Welby, K. (2020). *How to improve distance learning for students with IEPs*. <https://www.edutopia.org/article/how-improve-distance-learning-students-ieps>

	<p>on with your pupils.</p> <p><u>Service delivery participation:</u></p> <p>Occupational therapists, physical therapists, and speech and language therapists consider that the most significant benefit to providing services remotely is parent involvement. Many are re-creating services to involve fun activities that parents can participate while the therapist is watching virtually and making suggestions.</p>	
Both parents and the principal of special schools anticipate that for many children with special needs, such a long time being out of their educational routine will result in their developmental "fall back".	<p>It is now particularly important to clearly define the minimum requirements (objectives) that each pupil must meet in order for them to learn the basics and obtain at least a sufficient grade. It is important to think about how the feedback from these pupils will be received and what extra consultation opportunities they will have.²²⁵</p> <p>Teaching-learning process in special schools should be extended despite summer holiday. In June, all special education institution teachers are still working and preparing for the next school year. Therefore they could adapt for a few summer months and more purposefully promote the development of special pupils by</p>	<p>The learning process will be formal. Firstly, because pupils' intellectual abilities are limited - pupils have not developed self-directed learning skills, therefore remote learning is not possible. Each case is different, individual. Schools, parents and LU representatives are sceptical about remote education for children with mental health disabilities whereas this is neither theoretically, nor practically justified.²²⁷</p>

²²⁵ Rubene, Z. (2020). Projekta MansHUB pētnieki aicina neaizmirst par skolēniem un studentiem ar speciālajām vajadzībām un iekļaujošo izglītību arī Covid-19 radītās krīzes situācijā. <https://www.lu.lv/par-mums/lu-mediji/zinas/zina/t/58487/>

	integrating various extracurricular activities into the programme. ²²⁶	
Engaging learners with disabilities, supporting learning motivation.	<p>Many of the accessibility features you will need are embedded into Microsoft 365 products. You can turn on 'focus' to eliminate distractions, make displays bigger, turn on captions or 'check accessibility' of content by clicking on the button next to spell check.²²⁸</p> <p><u>The Mindful Knight</u> is a medieval interactive world that teaches mindfulness, social awareness and self-regulation and we have put together some <u>lesson plans</u> to get you started.</p> <p><u>Minecraft: Education Edition</u>, allows learners to co-play, develop leadership skills, and explore and create worlds. The free educational content we have curated lets players explore the International Space Station though a partnership with NASA, learn to code with a robot, visit famous Washington D.C. landmarks, find and build 3D fractals, learn what it's like to be a marine biologist, and so much more. It includes Immersive Reader, and will read highlighted words and images out loud – like</p>	<p>Microsoft product user Lauren Pittman: "I am a resource special education (SPED) teacher, which means that I work with students who are two-plus years behind in their reading, writing and math skills. These students present such a challenge because they have such large hurdles to overcome just to find "average." They are completely dependent upon you to access their education and many times this makes reaching them in the classroom feel impossible. In order to bridge this gap—the reality of where they are to the possibility of where they could be—you need to have tools that allow you as the teacher to make their independence possible."</p> <p>Crucially, learning games need to be perceived to be as good as commercial games. To sustain engagement, fun, speed and ease of use are</p>

²²⁷ Izglītības iestāžu darbība ārkārtas situācijā, Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas sēde. (2020).

<https://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimasNotikumi.nsf/webSNbyDate?OpenView&count=1000&restrictToCategory=1 8.03.2020>

²²⁶ Izglītības iestāžu darbība ārkārtas situācijā, Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas sēde. (2020).

<https://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimasNotikumi.nsf/webSNbyDate?OpenView&count=1000&restrictToCategory=1 8.03.2020>

²²⁸ Microsoft Accessibility Blog. Tips for your at-home students with disabilities.

<https://blogs.microsoft.com/accessibility/inclusive-remote-learning/>

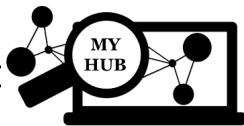

	<p>'Creeper' and 'Mooshroom'. It's also <u>free to download</u> through June. <u>FlipGrid</u> is a favourite in our household, and is a neat way to drive connection with fellow classmates, friends and teachers. Students record 'short awesome' videos based on topics you (or your educator) create. Again, there are some sample lesson plans to get you started. Captions are available for the videos and it is navigable via screen readers.</p>	<p>key, as is variety: in context, mission and complexity.²²⁹ Insight of what kind of educational games children would like to play²³⁰: learning environment should have a story format, 'using fantasy to provoke curiosity, allowing the learner choice and control, and providing opportunities for creativity' (Becta 2001), game context must be relevant to young adults' which ensures lifelong learning, learning opportunities must be embedded in the game structure. There should be links made to external materials as a part of the game.</p>
Children with special needs often rely on communication with others on daily basis: being together with	<p>For learners with technology and internet access²³¹:</p> <p>Establish regularly scheduled connections, even if brief, between the pupil and school staff and/or other students via live, interactive platforms so that the pupil regularly</p>	The survey carried out by the Ministry of Education and Science collaborating with Edurio "End-of-school year surveys" concluded that children with special needs lacked opportunities to

²²⁹ Mitchell, A., & Savill-Smith, C. (2004). *The use of computer and video games for learning*. Learning and Skills Development Agency. https://dera.ioe.ac.uk/5270/7/041529_Redacted.pdf

²³⁰ Mitchell, A., & Savill-Smith, C. (2004). *The use of computer and video games for learning*. Learning and Skills Development Agency. https://dera.ioe.ac.uk/5270/7/041529_Redacted.pdf

²³¹ Illinois State Board of Education Special Education Services Department. (2020). *Remote learning for students with significant intellectual or multiple disabilities*. <https://www.isbe.net/Documents/Intellectual-Disabilities-Ideas-During-Pandemic.pdf>

<p>peers, purposeful activity together with an individual teacher (well known to a child), individual classes with support specialists (speech therapists, physiotherapists, etc.).</p>	<p>sees and hears people he or she associates with school. If possible, incorporate this into the pupil's daily remote school schedule.</p> <p>If the pupil is engaging in virtual one-to-one, small group, or class gatherings, use the opportunity to reinforce social bonds by reviewing who is present (image, name, or voice) and having the pupil point to the image and name and greet participants.</p> <p>To foster ongoing social connections, assist the pupil, as needed, to engage in chat with the staff and peers via secure/limited social media platforms moderated by school personnel.</p> <p>Give the pupil opportunities to practice a variety of skills such as speaking/listening; use of technologies; fine motor skills (e.g., using the keypad to type); letter, number, word, or name recognition; and other skills by phoning or texting with peers and staff, with assistant as needed.</p> <p>Remote Learning for Pupils without Technology and/or Internet Access</p> <p>Arrange with the teacher or other parents for socially distanced walk-by or drive-by visits with the staff or peers to maintain social connections and practice social or communication skills.</p>	<p>socialize during the remote learning process.²³²</p>
---	--	--

²³² Edurio, Izglītības un zinātnes ministrija. (2020). *Mācību gada noslēguma aptaujas*.

<https://home.edurio.com/izm-gada-nosleguma-aptaujas?fbclid=IwAR2rcHRoKJ8gltPz-j1TEFw6y86z8iRwBdlJovy5PCLTyQz2wcJSEvyuOtQ>

Bulgaria

Contributors: Andrey Lazarov (Marie Curie Association, Bulgaria), Prof. Drc Snezhana Ilieva, and Valeria Vitanova, PhD (Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria)

The use of new information technologies in the education process changes the traditional view of education and leads to:

- Improving education management mechanisms based on the use of automated databases of scientific and pedagogical information;
- Improving the methodology and the strategy for selecting the content, methods and organizational forms of training, corresponding to the tasks of developing the personality of the pupil in the contemporary conditions of informatization of society;
- Establishment of methodological training systems aimed at developing the intellectual potential of the pupil, forming skills for self-acquisition of knowledge, information and training, experimental and research activities;
- Creation and use of computer testing, diagnostics, monitoring and evaluation systems;
- Applying the capabilities of electronic textbooks as a learning tool, subject to training, management and communication tools, information processing tools.

The integration of new information and communication technologies into learning is objectively determined by the need of response to the educational needs of all pupils who have grown up in a high-tech environment and are active users of high-tech products and services in their day-to-day activities. The characteristics of their perceptions and thinking, formed in information-saturated, multimedia, interactive environments, require new ways of learning and exploring. They have direct access to digital technologies in every aspect of their lives and it is quite natural that this has a huge impact on their behaviour and their way of thinking. This shows that new technologies offer many more opportunities and at the same time, more challenges to pedagogical specialists.

The objectives of the new technologies are aimed at the personal development of each participant in the educational process as follows:

- All participants learn through experience using modern technologies;

- Creating an interactive environment that allows freedom of choice and expression of each pupil;
- Developing skills for working with computer systems and software and communication skills in the environment of active team collaboration;
- Expanding opportunities for social interaction and cooperative work;
- Respect for individual differences, needs and interests of pupils.

The use of information and communication technologies increases pupils' interest in the subject from the educational field, visual presentation of the learning material through multimedia. When working with multimedia programmes, feedback is provided, quick search of the required information, time to record multiple calls to hypertext, together with short text, the explanations are accompanied by a demonstration of animation effects and synchronous conversion.

The modern teacher has to use new technologies in his/her everyday work by expanding the learning environment beyond the classroom.

The school is not just a place where learners have access to new technologies, but it is a space where modern pedagogical methods are used and pupils' key competencies (skills) are developed.

Teachers should have the necessary knowledge and skills in the priority areas of education - new technologies and interactive methods. New technologies in education undoubtedly support the process of mastering knowledge and skills. In pedagogical practice, there is a high level of efficiency when the information is used to combine different types of information - text, static graphics, audio and video.

When using information technology in training, the teacher, in addition to traditional teaching methods and specific methods, can apply the following to increase their teaching and learning experience:

- Supporting method. In this method, the technologies are used for increased precision when presenting the work. By using additional programmes, it helps to increase the security and confidence of learners;
- Method for examination of the control - Technology helps the pupil to explore, experiment and build solutions. Simulation software packages enable pupils to

experiment with virtual environments that represent real life in the learning environment;

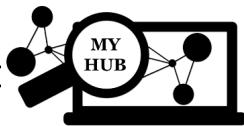
- Guiding method - the information is presented to the learner at the appropriate level and time, enabling feedback on progress in learning. New technologies enable pupils to engage in new forms of creative design by combining different means into one product;
- Resource method - technologies are used to access information, etc. resources, whether online or offline, using CDs and other software. Using technology as an information resource enables pupils to develop their abilities by asking questions and doing research;
- Linking method - technologies are used for communication among pupils.
- The use of these methods by teachers in the educational process can stimulate and maintain the interest of pupils in modern training, complementing traditional ones with the benefits of computer and new technologies.

In this context, it can be stated that the use of multimedia resources in the training process has some advantages such as:

- Easy, interesting and accurate presentation of the content of the course material;
- Easy and fast updating of the learning content;
- Increasing the possibility for self-employment and group work;
- Creating a positive motivation for learners to the content;
- Targeting learners towards activities that develop thinking, comparing, generalizing, creativity, etc.

Modern educational practice faces the challenge of constantly seeking options for improvement, leading to an increase in the motivation and interest of its participants (children / students). With the development of information and communication technologies, the game acquires new dimensions and features that make it an increasingly important part of the education of children and students. It combines elements of all learning methods, and it also stimulates the activity, motivates and entertains. All these characteristics make it particularly important as a learning tool.

Here is the place to point out that the game's design is used to successfully use the game in the educational process and to achieve the goals. It requires a high level of competence both in the field of pedagogical design and in the design of digital games and software

programming in order to achieve a good balance between the elements of learning and entertainment.

When using the game, the teacher must have clearly defined educational goals.

- Select a suitable platform that meets the needs of the target group, the learning content and the plot of the game.
- The environment should be interactive, designed to support active learning so that pupils can build their knowledge by interacting with information, tools and materials and in cooperation with other pupils. It should encourage research, problem solving, create the conditions for pupils to experiment with their ideas, to consolidate what they have learned.
- The environment must provide adequate feedback, which is recommended to be structured not to the micro level, but a higher one, to enable learners to gain greater satisfaction for its overall progress in the strategy used for their overall performance instead of any specific action or solution during computer game learning.
- The environment should engage learners with explicit and achievable goals, provide a high level of interactivity research, multiple and different ways to achieve the success. The game must stimulate pupils' curiosity and provide an appropriate level of challenge and control over the environment.
- The game should be relevant to the context of learning for which it is intended, the curriculum and the way of evaluation is associated with the problems of the course, meet the time and comply with the requirements and needs of pupils for which it is intended.
- The environment and related activities should support and create conditions for reflection, enable pupils to understand the game and contextualize the learning.
- The environment should be constructed in a way that provides equal experience for all pupils, taking into account differences in the level of their available knowledge and experience. The best thing is if it allows personalization and gives equal opportunities for all learners to participate. Where possible, alternative pedagogical approaches should be applied that are adequate to pupils' individual performance.
- The game should be implemented as a mechanism to ensure continuous process of support, from the initial orientation and basic tasks that provide quick success, with the increasing complexity of tasks, create the feeling that the virtual

environment is not limited. The goal of the game experience is to bring players to a higher level of competence.

- The game must include an evaluation module that allows data to be collected during each session. These data can be used as an assessment tool, giving a clear picture of the performance of each pupil.

The **serious educational games** that can be used by the pedagogical staff are:

- Serious Educational games - they help the process of perceiving and understanding the knowledge. They are used to increase activity and motivation.
- Simulations and prototypes - used to analyse knowledge, reinforce and improve skills;
- Case solving and modelling games - require more in-depth knowledge and analysis skills; stimulate the creativity of learners;
- Games with aims to win badges and medals - these games are usually levelled and have a different level of complexity, stimulating learners to earn more badges, medals and prizes;
- Teamwork games, virtual worlds - develop world-class skills for working in a group, through collaboration and mutual support. Often these games are related to some type of social networking or virtual world. The environment provides opportunities for joint success. Social skills are being developed here.

The development of technologies and mobile applications in education lead to a qualitative change in the educational process, mainly to increase the interest and motivation of pupils because they have fast access to the Internet. Mobile learning is seen as a set of approaches, tools, practical parts, custom applications, and knowledge access resources at anytime, anywhere. Mobile technologies (mobile phones, portable and small computers, music and video players) that are everywhere and are part of the pupils' daily life are at their core. In many ways, these technologies improve learning.

The benefits of mobile applications are:

- Organization of group and team activities, thanks to cloud services;
- Organization of individual work and creation of a personal educational space;
- Diagnosis and reporting of the individual characteristics of the learners;
- The use of educational games;

- Developing skills for continuous training;
- Additional technological capabilities (touchscreen, accelerometer, gyroscope, magnetometer, etc.)

The following mobile applications can be used:

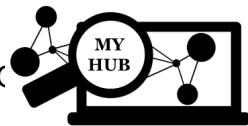
- QR code - Added Reality (Augmented Reality -AR) and Smart Textbooks;
- Testing Apps and Forming Apps - Plickers, mQlicker;
- Graphic calculators – Desmos.

Mobile apps are available through the Google Play for Android digital distribution platforms; App Store for iOS, etc., and many of them are free, which is an advantage.

It is important to point out that the choice of technology depends on the teacher, the form of training, and the needs of learners. Technologies can be used alone and in combination with other technologies, i.e., they can be combined.

In recent years, school education has used educational robotics as a teaching/learning tool that encourages pupils to use guided discovery, to place and solve problems. Pupils get used to working in groups, solving problems, finding solutions and verifying the results. In pedagogical practice, there are good examples in this direction in innovative schools with the application of STEAM training. STEAM training (Science - Technology - Engineering - Art - Mathematics) is the abbreviation of this type of training and is conducted through the methods of science, technology, engineering and mathematics.

A major advantage of STEAM training is the ability to integrate separate learning subjects within a project framework. Combining learning subjects on the one hand, allows children/students to understand the links between the subjects they study at school and, on the other hand, to answer questions such as "Why do I need this knowledge or skill?" and "Where will I use what I am studying now in the future "? This training is giving the opportunity to develop educational robotics with the aim of developing the creativity, critical and creative thinking of learners. Children and students are given the opportunity to develop their mathematical, scientific and personal skills through educational robotics. Project-based learning allows different groups of pupils to develop a number of individual decisions on the same case. Work on solving a particular problem teaches children/students to plan, organize and research. They use the research to create possible solutions to the case and then to make adjustments to the proposed solutions.

Educational trends tend to include children from an early age into creativity, imagination and self-discipline, and this is done through robotics and digital technologies. The aim is to overcome the learning difficulties and to raise the pupils' level of competence. In school, education can use systems such as: "Lego Mindstorm and WeDO", "Turtlebot", "BeeBot", "Robot NAO", Educational Robots, etc.

Keep in mind that if there are several school-age children and one phone /tablet /computer in the family, this can be a problem if you plan to use a platform that includes real-time viewing and /or material use /problem solving online. Then a schedule should be made of who will use the device when. This would also be a problem in families with parents whose work is computer-related and who will work from home.

Do not expect, no matter how prepared and trained you are, to work with electronic platforms and resources, where potentially everything will not work perfectly from the first time and from the first day. Don't be disappointed! These days are precisely the time when we can test what works, what does not, and how to adapt things to work.

Be prepared to adapt the chosen methods and means on a daily basis according to what the pupils give you. A system is more alive the faster it adapts.

Seek the help of parents - they can be your first assistant to ensure the commitment of pupils and that they will take the necessary time. Don't worry about some parents having a low level of education: if they have a commitment to their children's education (and this is often the case with the most uneducated), they will be able to secure their children's commitment. It is now a period of crisis. Approach your parents by showing them that together you can overcome this crisis. This unites and creates communities. This will strengthen the bond between parents and teachers. For Roma, a sense of belonging to a community is particularly important, understandable and recognizable. In addition, in the Roma community, mutual aid is one of the main values and widespread practice. Show your parents that you trust them and it would be difficult to cope without them.

Seek the help of educational mediators and NGOs working with the parents of the most marginalized families. They can reach them, but remember that they need to be properly equipped and instructed, as mentioned above.

Think about how to make the pupils themselves active in this process: assign them responsibility, give them the opportunity to create things - this will provoke their interest.

België

Bijdrager: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

In België is afstandsonderwijs de laatste optie. Deze beslissing moet echter genomen worden door verschillende betrokkenen zoals leerkrachten, pedagogische begeleiders, CLB en familie. In geval van nood aan afstandsonderwijs, controleren CLB-functionarissen het proces en onderzoeken ze de nood aan afstandsonderwijs. Bovendien zorgen ze voor alternatieve hulpmiddelen om de leerlingen verbonden te houden met het klaslokaal. Bednet/AdiBib zijn enkele van de belangrijkste instrumenten om de lessen van thuis uit te volgen.

Enkele voorbeelden van uitdagingen, mogelijke oplossingen en resultaten in België

Uitdaging	Voorgestelde oplossing (met URL)	Beschrijving	Resultaat
Lessen persoonlijk/fysiek bijwonen	Bednet - www.bednet.be	Synchroon internetonderwijs. Bednet zorgt ervoor dat zieke kinderen en jongeren die tijdelijk niet naar school kunnen, toch vanuit huis in de klas zitten. Zo doen ze mee met de les en blijven ze hun vriendjes zien. Zowel vijfjarigen als kinderen uit het basis- en voortgezet onderwijs komen in aanmerking. Bednet verbindt het zieke kind via internet live met zijn of haar klas: de klas ziet de Bednetter op het computerscherm achter in de klas. Via een camera die het kind van thuis uit kan bedienen, kan het de	Sinds de start werd Bednet meer dan 4116 keer gebruikt in 1621 Vlaamse scholen. Op meer dan 1 op 4 Vlaamse scholen was er een langdurig of chronisch ziek kind dat dankzij Bednet met zijn klas kon worden verbonden. Op 912 scholen gebeurde dit zelfs twee of meer keer. 737 kinderen hebben 2 of meer schooljaren met Bednet gewerkt. Een Bednet-traject duurt gemiddeld zeven maanden. De meest aangevraagde redenen voor Bednet waren psychische kwetsbaarheid (22%),

		<p>lessen volgen en/of praten met zijn klasgenoten.</p> <p>Bednet is gratis voor ouders en school. Wat nodig is, is een computer, internet and begeleiding, gratis ter beschikking gesteld.</p>	kanker (19%) en ziekte van de botspieren en bindweefsel (15%).
Lezen van lesmateriaal	Eureka ADIBib - www.adibib.be	<p>Eureka ADIBib biedt online lesmateriaal en cursussen voor mensen met een beperking.</p>	Met deze middelen kunnen leerlingen met speciale behoeften extra middelen krijgen die op hun speciale behoeften zijn afgestemd, zodat zij in het reguliere onderwijs kunnen worden opgenomen.

Cyprus

Contributors: Marianna Gregoriou, Angelos Nicolaou and George Milis (EUROCY Innovations Ltd, Cyprus)

Professional Development during crises

Due to the coronavirus situation, the Ministry of Education of Cyprus decided to shut down all schools (pre-primary, primary and secondary) on March 22. Secondary school pupils who are in the final year of their studies returned on the 11th of May to prepare for their final exams, while other primary and secondary education pupils returned on May 21st. Up to those dates, pedagogical support and information to learners of all levels, teachers and parents was provided through different websites. Through distance education, teachers have been trained to create virtual classrooms (using several resources and tools) to support their pupils' learning.

The Cyprus Pedagogical Institute (CPI), in the context of the promotion of vocational learning of teachers of all levels offers optional or part-time seminars by its officers, as well as other seminars, based on the constantly increasing needs that the current situation creates. The seminars are offered remotely, through the Online Learning Environment - Moodle (<https://elearn.pi.ac.cy>) that the CPI has been utilizing in recent years, and/or through the MS Teams application.

Additionally, the Ministry of Education has created a website with useful links related to the general principles of distance education. At the same time, useful teacher material, tools and resources for distance education and learning, as well as pedagogical ideas and examples that teachers can use to develop their own activities, questions, and tasks have been made available.

More information can be found at: <http://enimerosi.moec.gov.cy/ypp10606>

Different approaches and solutions

Some examples of challenges, possible solutions and outcomes in Cyprus

Challenge	Provided solution	Outcome
Pedagogical support for learners of all levels and classes through distance education	Ministry of Education, Culture, Sports and Youth website: http://www.moec.gov.cy/endeikitiko_yliko.html	Useful material for learners of all levels about their school subjects posted and constantly multiplied
	The gate for schools: www.schools.ac.cy	
Pedagogical support for pupils, teachers, and parents	Pedagogical Institute of Cyprus website: www.pi.ac.cy	Useful material for pupils, teachers, and parents posted
Psychological support for pupils and their parents during the coronavirus crisis	The Educational Psychology Service: http://www.moec.gov.cy/edu_psychology/arthra_erevnes_melites.html	Material prepared by psychologists to support pupils of different age groups, to understand what coronavirus is and its consequences. Moreover, guidance material to support parents and youth
Parents and pupils' activities online	Ministry of Education, Culture, Sports and Youth website: http://www.moec.gov.cy/dkpe	Activities online using the website of the Environmental Education/Education Unit for Sustainable Development. Useful material on environmental education can be found on the website, which provides material for pupils and their parents.

		<p>Ideas for parents on how to spend their time creatively with their children are shared.</p> <p>The material is divided into five basic categories related to: a) simple constructions on the subject of the environment, b) simple experiments based on the environment, c) pleasant pedagogical activities of an environmental nature, d) interactive games with environmental content, e) electronic environmental fairy tales (e-books).</p>
Software for pupils to do their homework easily and for free	Office365 website for schools http://office365.schools.ac.cy/	Information for free software licenses for students and teachers through the Microsoft 365 service
Teacher training on how to apply useful tools for distance learning	Ministry of Education, Culture, Sports and Youth website: <u>http://enimerosi.moec.gov.cy/yp10630</u>	<p>Utilization of the Microsoft Teams application (MS Teams) in the learning process.</p> <p>Distance learning training for teachers of Gymnasiums, Lyceums and Technical Schools and teachers of primary 5th and 6th grades on how to use the Microsoft Teams application.</p>
Organization of meetings for setting strategic goals for distance learning	Ministry of Education, Culture, Sports and Youth website: <u>http://enimerosi.moec.gov.cy/yp10630</u>	<p>Teleconferences with the secretaries of schools to set the goals for pupils who are in the 5th and 6th grades of primary schools and exchanged views on the content and methodology of this type of teaching, as well as on the asynchronous pedagogical support given to the rest of the classes and the pre-primary school.</p>
Pedagogical staff training to get the knowledge to apply distance education	<p>Ministry of Education, Culture, Sports and Youth website: <u>http://enimerosi.moec.gov.cy/yp10606</u></p> <p>Pedagogical Institute of Cyprus website: <u>http://www.pi.ac.cy</u></p>	<p>The Ministry of Education is training the teacher staff on how to create their virtual classrooms using the Microsoft Teams app and it has created a website with useful links about the general principles of distance education.</p> <p>At the same time it has posted</p>

		useful material, tools and resources for distance education and learning, as well as pedagogical ideas and examples that teachers can use to develop their own activities, questions and tasks.
Continuous Professional Development of Teachers	Pedagogical Institute of Cyprus website: https://elearn.pi.ac.cy	The CPI, in the context of the promotion of vocational learning for teachers of all levels offers optional or part-time seminars that are scheduled to take place during the next period by the CPI officers. The seminars are offered remotely, through the Online Learning Environment Moodle (https://elearn.pi.ac.cy) that CPI has been utilizing in recent years, and/or through the MS Teams application.

Hoe sociale media en internetcampagnes de bewustwording van inclusief onderwijs kunnen bevorderen

Latvia

Contributor: Arta Rudolfa (University of Latvia, Latvia)

1. The LAMPA Conversation festival creates an environment and an impulse for personal growth. The festival offerings enable one to overcome apathy: two uplifting days, everyone, who wants to learn and talk about issues important to Latvia, Europe, and the world. Discussion "Learning with a child with special needs. What do typical children and society gain?" Abstract: Our society goes on to say that children with special needs will study alongside typical children in general education schools. This possibility frightens so many - educators, parents, sometimes (but rarely) also children. However, being together, including children, has indescribably many important benefits for every child, for educators, for society as a whole!²³³ Representatives of the movement "We do not want to burn out"²³⁴ and the social project "Children are not born with prejudice"²³⁵ will talk about this in the discussion. (2020)
2. Charity campaign "Angels over Latvia" (*Enģeli pār Latviju*). The sincerest charity campaign invites everyone to become guardian angels of children, giving what is really important - the opportunity to be healthy and happy. The funds donated during the campaign will provide assistance to children by ensuring therapies, medications, aids, equipment, as well as innovative treatment and assistance in emergencies. The charity campaign takes

---

²³³ <https://festivalslampa.lv/lv/programma/pasakumi/1339>

²³⁴ <https://www.facebook.com/messaviemberniem/posts/2411694992387018/>

²³⁵ <http://news.lv/Kurmenite/2019/02/28/berni-nepiedzimst-ar-aizspriedumiem>

place from November 12 to January 12. However, on December 22, viewers TV channels of TV3 and LNT will be greeted by a special Christmas concert.²³⁶ (every year since 2007)

3. Charity campaign "Goodness Day" (*Labestības diena*) - Every year with the help of the "Goodness Day" campaign we have been able to change the lives of many children and their families. This year, in a social campaign donors donated funds to help 48 children whose health needs support and that is not paid for by the state.²³⁷ (every year since 2007)

4. The Children's Hospital Foundation continues the charity campaign "I undertake" (*Es apņemos*) to help 40 children with AST provide early intervention. The funds donated during the campaign will provide assistance to children by providing therapies, medications, aids, equipment, as well as innovative treatment and assistance in emergencies. Data from the National Health Service show that in 2019, there were 2 369 children in Latvia who were diagnosed with an autism spectrum disorder (AST), Asperger's syndrome, or mixed specific developmental disorders. These children are supported by donor support, as most often the treatment is not paid for by the state. Negotiations have started with the Ministry of Health and the Ministry of Welfare on helping children with AST, Liene Dambiņa, head of the Children's Hospital Foundation, informed in a press release.²³⁸ (2020)

5. From June 29 to July 13, it will be possible to follow the analytical research project "Eternal Children" (*Mūžīgie bērni*) on the social media and media "Re: Baltica". Journalists will find out what the state's position is and what still should be done to improve the lives of families with severely ill children. What does it mean to dedicate life to someone else's life? To deal with your own forces, to ask someone for help or to make unthinkable decisions?²³⁹ (2020)

---

²³⁶ <https://skaties.lv/engeli/>

²³⁷ <https://skaties.lv/labestibasdienja/jaunumi/>

²³⁸ <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vecaki-un-berni/berniem-ar-autiska-spektra-traucejumiem-nepieciešams-valsts-apmaksats-pakalpojums.a368816/>

²³⁹ <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/ar-mediju-projektu-muzigie-berni-velas-panakt-izmainas-smagi-slimu-bernu-aprupe.a365272/>

6. The charity initiative – “We will give 40 children the opportunity to live normally!” (*Mēs dosim 40 bērniem iespēju pilnvērtīgi dzīvot!*) To provide therapy for 40 children with AST under the age of 5. 100,000 euros are needed! The aim of the campaign is to raise 50,000 euros in donations, which will be doubled by the EBRD / EBRD *, thus helping 40 children! (European Bank for Reconstruction and Development).²⁴⁰ (2019)
7. The Autism Cabinet and the Children's Hospital Foundation are releasing a new series of videos that discuss not only the issues of AST and sensory perception but also the causes of autism, rehabilitation methods, and much more.²⁴¹ (2019)
8. Parents of children with special needs ask for the support of the President. With the slogan "We do not want to burn out" (*Mēs negribam izdegt*), parents want to draw attention to the fact that they need support. In the video, they do not ask for benefits, but for support, understanding, respect, and acceptance.²⁴² (2019)
9. The "High Five" (*Dod pieci*) social campaign, which each year selects a group of society who need help and support, to collect donations (radio DJs live in a glass house for a week and invite well-known people, politicians to the conversation or performance. Donations are collected by voting for the songs played on the radio). And so, in 2015, the campaign "Families with specially cared for children - noticed and better understood" (*Gimenes ar īpaši aprūpētajiem bērniem – pamanītas un labāk saprastas*), inform: "We called to see families with seriously ill children and give families the opportunity to receive a special assistant /nanny for their seriously ill child." EUR 139,445.42 were donated, which allowed to provide a special assistant for 48 children in 2016.²⁴³ (every year since 2014)

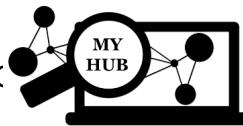
---

²⁴⁰ <https://www.bsf.lv/lv/ziedot/kam-ziedot/labdaribas-iniciatива-dosim-40-berniem-iespeju-pilnvertigi-dzivot>

²⁴¹ <http://www.autismsberniem.lv/lv/materiali/video-materiali>

²⁴² <https://www.piesaiste.lv/2019/11/ipaso-vajadzibu-bernu-vecaki-ludz.html>

²⁴³ <https://dod.pieci.lv/arhivs/2015>

Bulgaria

Contributors: Andrean Lazarov (Marie Curie Association, Bulgaria), Prof. Dsc Snezhana Ilieva, and Valeria Vitanova, PhD (Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria)

Karin Russell²⁴⁴ defines five principles we encounter today on social media:

- Cooperation: use of collective intelligence;
  - Narrative: characterized by transmedia storytelling (a term used by Henry Jenkins in "Cultural Convergence");
  - Entrepreneurship: we see a problem, we take risks to try something new in solving it;
  - Creating identity: of individuals, brands, organizations;
  - Culture: online culture as well as intercultural communication, imposed by the global nature of online communication.

Some of the key functions of social media in the field of education are:

- Provides opportunities for communication between groups of people. There are mechanisms that allow interest groups to connect electronically - to monitor what they do together and review the actions of others in the group.
  - Allows communication between many people.
  - If the authors wish, their work can be made available to the rest of the digitalized world. Access is for both experts and beginners and allows them to work together.
  - Provides collection and sharing of resources.
  - Provides the means to collect materials that are always available.
  - Provides cooperation between participants in collecting and indexing information.

²⁴⁴ Петков, С. (2011). Ролята на социалните медии в образованието.

It is no longer a question of knowledge limited by historically constructed views of curricula. There are new ways to organize and find information that is of interest to you and the groups with whom you share your interests.

You can choose the information flows from which to be informed and the information to come to you, not you to look for it. In addition, it is possible to track the activity of your colleagues online.²⁴⁵

Media literacy is most often associated with the development of competencies in new technologies and includes the skills to properly understand media as the environment, means and content. The complex defined so widely, certainly, includes media management tools - skills for working with information and communication technologies (ICT), skills to use the media for a variety of purposes and in a variety of contexts, search, verification and dissemination skills of information. It also includes the competencies resulting from digital education and digital citizenship, terms often used as equivalent, though bearing quite a few differences.

Based on the whole complexity of the discussed issues the development of media literacy as understanding, mastering and teaching - at different stages and ages - is a difficult process. Therefore, this dissertation includes the basic definitions that build the essence of (digital) media competence, while traced along the path of their natural evolution. Along with this, the theoretical part of the work presents numerous good practices of different countries, collecting and analysing the rich experience underlying what is presented in the practical research - developing a sustainable implementation model of a media literacy training programme. This programme takes into account European Union requirements in the field of digital education and citizenship as key factors for upward individual development, and at the same time a pledge for the effective growth of the member states.

Although it is indisputable that the use of information and communication technologies on a global scale is constantly expanding its scope, both in directions and depth, still in many

---

²⁴⁵ Siemens, G., & Tittenberger, P. (2009). *Handbook of emerging technologies for learning*.
https://www.academia.edu/2857175/Handbook_of_emerging_technologies_for_learning

parts of the world, including Bulgaria, it is not clear enough (or at least not clearly understood) how new technologies help people to be able to communicate better and more humanely, to have the awareness that the assimilation of these technologies should be a means rather than an end goal. The wealth of information available through the media and technology does not guarantee higher public awareness.

This - at first glance paradox - poses a serious threat to democracy - not from violent attack but from apathy, passivity and habituation to spreading and exposing false information. In other words, technological progress, the entry of the media into more and more aspects of life makes their consumers increasingly vulnerable. Therefore, citizens should have the ability to use and take advantage of the media and not fall prey to fake news, manipulation and delusion, i.e., people need to acquire new competencies, building the nature of media literacy, skills and attitudes that go far beyond traditional literacy.

Our understanding of media literacy is – yes, we see it as a holistic educational approach that needs to be applied in teaching in all subjects; as a means of enabling the use of media and digital technologies as a tool of critical thinking. In other words, as a methodology for understanding, mastering and managing the world of knowledge, in which the media are our guide, methodology for learning and teaching, but also for ascending personal and professional development.

"Social media does not teach us dialogue, because by using them, we very easily avoid getting into any disputes ... Besides, most people use social media not to unite, not to broaden their horizons, but on the contrary, they "break away" from a comfort zone where the only sounds they hear are from the echo of their own voice, and the only things they see are the reflections of their own faces. Social media is very useful - they offer us guaranteed pleasure. They are also a trap. "(Krasimir Valchev, Minister of education and youth, Bulgaria).

Examples:

- www.priobshti.se - <https://priobshti.se/category/kampanii/kampaniya-2019>

This online portal is created by America for Bulgaria Foundation and Centre for inclusive education Sofia. There teachers, learners and parents may find many national resources,

case studies, testimonials, games and resources, which support further implementation of inclusive education in Bulgaria.

Since 2016, every year Inclusion Days have been held under the motto "Let's be better!"

Last year in 2019, the focus was on children and the relationships among them. The nationally representative survey of well-being among seventh-graders, which was conducted in 2018, showed us quite disturbing statistics that 44.7% of seventh-graders do not believe that their classmates are good people.

With 2019 campaign they challenged them to be better to each other. The main message of the initiative was to seek the good, because it is all around us, as long as we have eyes to see it.

10 of the most exciting stories were included in a special video on the Aide.BG channel.

As part of the campaign, they organized two competitions for pupils and teachers from all over the country.

- www.ucha.se – <https://ucha.se/motiviramse/razlichni-ne-bezrazlichni-rezultati/>

The platform consists of over 16,000 video lessons and tests complying with the official school curriculum.

Ucha.se conducted its national campaign "Different, not indifferent" in search of a common language between the generations. For this purpose, we conducted detailed surveys, which raised the topic of the difference in communication between parents and pupils, and how it can be overcome.

The first step was for pupils and parents to share what they believed in and what was important to them.

- <https://www.unicef.org/bulgaria/%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8A%D0%BF%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5>

Specialists and resource teachers working with children with disabilities have clearly identified the need for additional online support for both children and teachers and parents. In response to this need, UNICEF, in partnership with the Ministry of Education and the Sofia-City Regional Centre for Inclusive Education, will create an online interactive platform to make education more accessible to children with disabilities and their teachers and families, in close cooperation with relevant professionals. They will be able to gain knowledge and resources to be even more useful to children. UNICEF will involve professionals, teachers and parents in the development of the platform to best identify children's specific needs.

During this campaign they offered:

- Video teaching materials and resources for children with special educational needs, developed by psychologists, speech therapists and teachers, approved by the Ministry of Education and Science;
- Training tools for professionals and parents in the form of practical materials, online seminars and discussions for parents;
- Opportunity for cooperation between the family and professionals with a focus on the individual learning needs of the child;
- Online consultations and live chat with experts to help teachers, parents and children, as well as useful contact information at the place of residence.

België

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Op dit moment is er geen campagne om het M-decreet te promoten, aangezien het decreet zelf zal worden herzien. Ouders en leerkrachten hebben zich echter online, via sociale media, gegroepeerd om uiting te geven aan hun bezorgdheid en om elkaar te steunen.

Hieronder volgen enkele van deze initiatieven.

M-Decreet: zorgen om 'het kind'
@mdecreetzorgenhetkind

Startpagina

Info
Foto's
Video's
Berichten
Community
Notities

Een pagina maken

Het mooiste DAT JE EEN KIND KUNT GEVEN is een kans.

Vind ik leuk Volgend Delen ... Chatbericht sturen

Foto's

Panieer alsjeblieft niet over schoolwerk, wanneer we elkaar weer zien, zet ik jullie kinderen weer terug op de rails. Ik ben een leerkracht & dat is mijn superkracht, wat ik nu echter niet in de hand heb, is het welbevinden van uw kind. Op dit moment vraag ik aan jullie om jullie kalmte te delen, jullie kracht te delen en ...

Community Alles weergeven

Je vrienden uitnodigen om deze pagina leuk te vinden
7.765 personen vinden dit leuk
7.946 mensen volgen dit
Elke Schellekens en 2 andere vrienden vinden dit leuk

Info Alles bekijken

Bericht sturen
www.facebook.com/mdecreetzorgenhetkind
Community
Reclamekansen voorstellen

<https://www.facebook.com/mdecreetzorgenhetkind/>

Wat met dat M-decreet?
@watmetdatmdecreet

Startpagina

Info
Foto's
Berichten
Community

Een pagina maken

Vind ik leuk Volgend Delen ... Chatbericht sturen

Wat met dat M-decreet?
loopr 9 september 2015

Schrijf je http://www.standaard.be/cnt/dmf/20150907_01854693?shareId=fbf5e85f11a07ee440a3190797b473346133059b8487f0314dae df8d3fd967d33fb5b47dddef9f02ef842e211a5d437cb554c9963d32f8fd a5e50bcc73d5079708f1906cb15dc4a89dc8705c4aa218ts...

Over deze website

STANDAARD.BE Het M-decreet, met de M van muur Wie voor zijn kind extra begeleiding zoekt in de school, kan maar betre... 4 keer gedeeld

Leuk Opmerking plaatsen Delen

Wat met dat M-decreet?
loopr 1 februari 2015

September 2015 is het daar...HET M-DECREECT. Wat (buiten het feit dat het onderwijs en personeel allesbehalve klaar is

Paginatransparantie Meer weergeven Facebook toont informatie om je een beter inzicht te geven in het doel van een pagina. Bekijk acties die zijn uitgevoerd door de mensen die inhoud beheren en plaatsten.

Pagina gemaakt: 4 februari 2014

Gerelateerde pagina's

BoardnBreakfast Vind ik leuk Katri Tripelheld vindt... Bed and breakfast

Make up artist V... Vind ik leuk Kunstenaar

Het M-decreet a... Vind ik leuk Hoger onderwijs e...

Nederlands English (US) - Français (France) Български - Türkçe +

Informatie over gegevens van Paginastatistieken Privacy · Gebruiksovereenkomst · Adverteren · Jouw advertentievevoorkieuren · Cookies · Meer · Facebook © 2020

<https://www.facebook.com/watmetdatmdecreet/>

Gon-begeleiding is geen luxe voor onze kinderen
@mijnonderwijsparaplu

Startpagina Berichten Recensies Video's Foto's Info Community Groepen Een pagina maken

Vind ik leuk Volgen Delen ... E-mail sturen Bericht versturen

Bericht maken Schrijf een bericht... Foto/video Vrienden tag... Chatberichte... ...

Berichten

Gon-begeleiding is geen luxe voor onze kinderen 55 minuten · De grote Corona-studie

Vul je mee in? UANTWERPEN.EU.QUALTRICS.COM

Community Alles weergeven

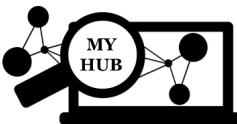
5 van 5 · Op basis van de mening van 4 personen

Je vrienden uitnodigen om deze pagina leuk vinden 4.522 personen vinden dit leuk 4.276 mensen volgen dit Pieter Paul Moens en 3 andere vrienden vinden dit leuk

Info Alles bekijken

Antwoordt doorgaans binnen een paar uur Bericht sturen

<https://www.facebook.com/mijnonderwijsparaplu>

INTEGRATION

INCLUSION

Het M-decreet als motor voor uitmuntend onderwijs

Startpagina

Info

Recensies

Berichten

Evenementen

Video's

Foto's

Community

Een pagina maken

Schrijf een bericht...

Foto/video Vrienden tag... Inchecken ...

HAIOMER-NVR.COM

Effectief ouderschap ten tijde van Corona

Het continuïteitsprincipe: hoe ouders, leerkrachten en andere verzorgers kinderen kunnen helpen ten tijde van Corona Auteur: Prof. Haim Omer, in samenwerking met Dr. Rina Omer (maart '20) Vertaling: Eliane...

Nog geen beoordeling

Community Alles weergeven

Je vrienden uitnodigen om deze pagina leuk te vinden 235 personen vinden dit leuk 257 mensen volgen dit

Info Alles bekijken

Bericht sturen Hoger onderwijs en universiteit Bewerkingen voorstellen

<https://www.facebook.com/Het-M-decreet-als-motor-voor-uitmuntend-onderwijs-169912903417060/>

Steunpunt diversiteit & leren

Steunpunt Diversiteit & Leren @steunpunctdiverseitenren

Startpagina

Berichten

Video's

Foto's

Info

Community

Evenementen

Een pagina maken

Vind ik leuk Volgend Delen ...

Steunpunt Diversiteit & Leren voelt zich 😊 vastberaden. 24 april om 14:37

[SDL blogt] Collega Joke Ysenbaert is na het opiniestuk in Knack 'Examineren om te selecteren of evalueren om te excelleren?' goed op dreef. Ze steekt van wal met de eerste échte SDL blog. Tromgeroffel... <https://www.ontwikkelenindiversiteit.be/.../de-curve-die-niet...>

IK EVALUER FREQUENT

Community Alles weergeven

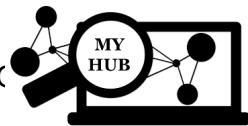
Je vrienden uitnodigen om deze pagina leuk te vinden 1.661 personen vinden dit leuk 1.825 mensen volgen dit

Info Alles bekijken

www.diverseitenlernen.be Hoger onderwijs en universiteit Bewerkingen voorstellen

Paginatransparantie Meer weergeven

Facebook toont informatie om je een beter inzicht te

<https://www.facebook.com/steunpuntdiverseiteitenleren>

Cyprus

Contributors: Marianna Gregoriou, Angelos Nicolaou and George Milis (EUROCY Innovations Ltd, Cyprus)

In Cyprus, professionals, parents, and non-profit organisations are promoting awareness of inclusive education mainly using social media (Facebook, YouTube, etc.) and other traditional media (radio and TV programmes).

Cypriot Club on Inclusive Education (KOEE)

The Cypriot Club on Inclusive Education has created a Facebook page named “Diversity is the rule, not the exception” to promote and connect people who share the same belief. Almost two thousand people follow and like this page. They use the page to announce different seminars, actions, and events regarding Inclusive Education, which in most cases are open to the public. The last announcements were related to seminars, like: The Inclusion and the smooth transition of children from kindergarten to primary school; Supporting children in the general classroom; The role of the special educator; The role of the special educator in the special unit and Civil Rights to Disability Rights.

More information at:

<https://www.facebook.com/%CE%97-%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CE%AF-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CF%8C%CE%BD%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%8C%CF%87%CE%B9-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CE%AF%CF%81%CE%B5%CF%83%CE%B7-189511614517024/>

"I live, so I exist" radio show of the University of Cyprus

"I live, so I exist" is a weekly radio show created and produced by the University of Cyprus students on the radio station of the University of Cyprus (ucyvoice95.2). They invite professionals who speak about disabilities or people who encounter disabilities. One of the latest speakers was a teacher who spoke about "Disability in the school context: Education for the acceptance and overthrow of stereotypes."

People can listen to the show through radio (95.2) or using the Ucyvoice app (for smartphones) or through the website of the radio station of the University of Cyprus.

More information at: <http://www.ucy.ac.cy/ucyvoice/>

Inclusive Education in Cyprus

Inclusive Education in Cyprus is a public group created on Facebook by a group of teachers who support the education of all children in general school. "Unified Education is a matter of values and human rights", as Len Barton said. They use this group to announce seminars and provide material, share video links of people who encounter disabilities. One of the latest videos they shared was about a deaf woman who explained how her everyday life went by, what struggles she faced, etc.

More information at: <https://www.facebook.com/groups/388693039765/>

"Mazi" non-profit organization

"Mazi" (translates to "Together") is a non-profit organization, linking people with disabilities, teachers, and parents, who can share their views regarding inclusive education. They use their Facebook page not only to raise awareness, but also to inform regarding their events, such as the "Autism in the air", where sixty children with autism, along with their guardians, visited Larnaca Airport to take part in a special 20-minute flight with Cyprus Airways. The aim of this event was to deliver the message that children with autism can experience travelling, but also for professionals to share their stories regarding the coronavirus crisis.

More information at: <https://www.facebook.com/syndesmos.mazi/>

Road to Inclusive Education

A Facebook public group named “Road to Inclusive Education” aims to promote educational reforms, so that all pupils are included in the general school, regardless of nationality, religion, culture, behavioural and learning issues.

Their specific goals through this group are to push towards:

- Re-training of all teachers in differentiation and inclusion.
- The school principals to ensure that differentiation strategies are provided in all classes to all children, and not just to children with disabilities.
- Creating the position of an inclusion coordinator, who will be responsible for creating behavioural and educational goals, establishing/upgrading the list of children with special needs and behavioural problems, and providing teachers advice on differentiating and involving pupils.
- The school psychologist to evaluate pupils and provide advice to the person in charge.
- The school assistant, who must always been trained regarding special needs, and must also act as a teachers’ advisor regarding the lesson, the behaviour, and the differentiation strategies in the class.
- Only pupils with serious behavioural problems (aggression, self-harm, etc.) be recommended to be placed in special schools.
- Informing parents about inclusive education and its benefits.
- The ministry to provide educational objectives in each subject and not dry knowledge in books to give teachers the freedom to create unique courses and schools.

They are posting videos and other material to promote awareness about inclusive education and what education should look like.

More information at: <https://www.facebook.com/groups/831610846979036/permalink>

Inclusief onderwijs: huidige uitdagingen en aanbevolen toekomstige richtingen

Europees niveau

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM BVBA, België)

Volgens artikel 30 van het Europees Sociaal Handvest verbinden de staten die partij zijn zich ertoe maatregelen te nemen ter bevordering van de daadwerkelijke toegang van personen die in een situatie van sociale uitsluiting of armoede leven of dreigen te leven, alsmede van hun gezinnen, tot onderwijs.

De Europese landen volgen de EU-regelgeving, maar de lidstaten zijn soeverein in hun binnenlandse regelgeving. Er is geen consensus in het geval van inclusief onderwijs, met verschillende soorten uitvoering in heel Europa als gevolg.

Een publicatie uit 2018 van de Raad van Europa geeft een zeer compleet overzicht van verschillende initiatieven die in verschillende Europese landen zijn genomen om inclusief onderwijs aan te pakken.

Meer informatie is te vinden via het Europees Agentschap voor speciale behoeften en inclusief onderwijs²⁴⁶, het online compendium van goede praktijken dat door de Europese Commissie is opgezet, en ook online samenwerkingsplatforms²⁴⁷ die door de Europese

---

²⁴⁶ See in particular European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017. Raising the Achievement of All Learners in Inclusive Education: Lessons from European Policy and Practice. (A. Kefallinou and V.J. Donnelly, eds.). Odense, Denmark ; See also the Eurydice network which supports and facilitates European cooperation in the field of lifelong learning by providing information on education systems and policies in 38 countries and by producing studies on issues common to European education systems ; https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/home_en

²⁴⁷ The platforms are spaces where education and training professionals can share ideas and experiences, learn new approaches or techniques from their peers and discuss big challenges faced by their colleagues around Europe; https://ec.europa.eu/education/initiatives/collaborative-platforms_en

Commissie worden gefinancierd en professionals uit de onderwijs- en opleidingssector samenbrengt²⁴⁸.

Uitdagingen

Latvia

Contributor: Dita Nimante (University of Latvia, Latvia)

Although Latvia has made important steps both in developing proper legislation to support inclusive education and to implement good inclusive practices, there are still a number of challenges and issues that need to be addressed:

- lack of data about inclusive education²⁴⁹,
- insufficient systemic approach to the implementation of inclusive education in all levels of education²⁵⁰,
- lack of transparency in the financial provision for inclusive education; the research reveals that special schools are better equipped with methodological and other learning materials, technologies than regular schools. There is an identified need for teacher development programmes, as regular school teachers lack knowledge and support if there is a pupil with special needs included in the classroom²⁵¹,

---

²⁴⁸ See also European Network on Inclusive Education and Disability, IncluD-ed (2012), Inclusive education and disability: Good practices from around Europe, P.A.U. Education and Barcelona, available at http://www.includ-ed.eu/sites/default/files/documents/inclusive_education_disability_good_practices_from_around_europe.pdf.

²⁴⁹ Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību komiteja (2016). Noslēguma apsvērumi par Latvijas trešo līdz piekto periodisko ziņojumu [Concluding remarks on Latvia's third to fifth periodic report]. 29.01.2016.

http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/crc_c_lva_co_3-5_22983_e_lv_final-2.pdf

²⁵⁰ Rozenfelde, M. (2016). Skolēnu ar speciālajām vajadzībām iekļaušanas vispārējās izglītības iestādēs atbalsta sistēma. Promocijas darbs. Rīga: LU.

²⁵¹ Raščevska, M., Nīmante, D., Umbraško, S., Šūmane, I. Martinsone, B., Žukovska, I. (2017). Pētījums par bēniem ar speciālām vajadzībām sniedzamo atbalsta pakalpojumu izmaksu modeli iekļaujošas izglītības īstenošanas kontekstā. (Projekta līguma Nr. ZD2017/20386, projekta LU reģistrācijas Nr. L-20386-ZR-N-040) LU. http://www.izm.gov.lv/images/izglitiba_vispi/ZMiepirkumamLUUPMFgalaparskats08122017.pdf

- insufficient system of identifying children with special needs in general education schools²⁵²,
- segregated forms of education for children with special needs, insufficient support for children with special needs in regular schools, lack of human resources (for example, assistants), teachers' insufficient readiness to work with children with special needs²⁵³.

Bulgaria

Contributors: Andrean Lazarov (Marie Curie Association, Bulgaria), Prof. Dsc Snezhana Ilieva, and Valeria Vitanova, PhD (Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria)

In recent years, Bulgaria has made efforts to overcome the challenges faced by the education system - discrimination, segregation and marginalization, by returning all children to schools, those with disabilities, special educational needs (SEN), and minority children. Normative and strategic documents containing measures against early school leaving are being developed, as well as issues related to the development of pedagogical staff affecting one of the important focuses in educational policies, namely, inclusive education. The multiple challenges are related to many spheres of life, but the fact is that all the opportunities are used to overcome them because expectations are on the main goal of creating a supportive school environment for children, through appropriate training and education in the process, above all for the benefit of the child, his / her needs, individuality, of its specifics, which we all will not only comply with, but also work to be at the centre of a developing and sustainable trend.

---

²⁵² Raščevska, M., Nīmante, D., Umbraško, S., Šūmane, I. Martinsone, B., Žukovska, I. (2017). Pētījums par bērniem ar speciālām vajadzībām sniedzamo atbalsta pakalpojumu izmaksu modeli iekļaujošas izglītības īstenošanas kontekstā. (Projekta līguma Nr. ZD2017/20386, projekta LU reģistrācijas Nr. L-20386-ZR-N-040) LU. http://www.izm.gov.lv/images/izglitiba_visp/IzmiepirkumamLUPPMFgalaparskats08122017.pdf

²⁵³ Beizītere, I., Grumolte-Lerhe, I., Ziemane, I., Valtenbergs, V. (2020). Iekļaujošā izglītība bērniem ar speciālām vajadzībām Latvijā [Inclusive education for children with special needs in Latvia]. Latvijas Republikas Saeima. https://www.saeima.lv/petijumi/leklaujosa_izglitiba_berniem_spec_vajadzibam_Latvija.pdf

The efforts of teachers, principals, educational planners and experts as well as the policy makers and government should be in the sense of working to support the inclusion of every child in quality education and ensuring that:

- Every child is enrolled on time;
- Every child is learning and acquiring learning outcomes;
- Every child is supported by effective and efficient governance.

The major challenges are related to the transformation of the physical environment, skills development in teachers and educators and provision of specialized support by psychologists, speech therapists and special teachers. Development and implementation of violence prevention school protocols that help schools to build an inclusive and safe environment are also very welcomed. The development and implementation should comply with the individual needs of particular pupils and the opportunity to study in forms of education different from daily/individual, combined, independent. The topic of specialists and teachers working in the education system in Bulgaria, the need to acquire new necessary competences, which would increase their sensitivity to differences, is still very little affected.

België - Vlaanderen (zie M-decreet sectie voor uitgebreide rapportage)

Bijdrages: Karel Van Isacker (PhoenixKM, België)

Het M-decreet^{254,255,256} heeft ervoor gezorgd dat het recht op inclusie en redelijke aanpassingen in de onderwijswereld is versterkt en besproken. Na jaren van debat over inclusie is het M-decreet een eerste stap in de uitvoering van het Internationaal Verdrag

---

²⁵⁴ Inclusief onderwijs in vlaanderen een tussentijdse analyse.

https://www.unia.be/files/Documenten/Tussentijdse_analyse_inclusief_onderwijs-CRPD.pdf

²⁵⁵ Naar een Inclusief Onderwijsysteem in België: Inspiratie ne Voorbeelden. (2019).

https://www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Naar_een_inclusief_onderwijsysteem_in_Belgi%C3%AB_2019.pdf

²⁵⁶ Departement Onderwijs en Vorming. (2017). *Meta-evaluatie M-decreet: Synthese van evaluatieve publicaties verschenen sinds de inwerkingtreding van het M-decreet in 2015.*

<https://onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/Synthese%20tussentijdse%20evaluatie%20M-decreet.pdf>

inzake de rechten van personen met een beperking (IVRPH). De dynamiek die hierdoor op gang is gekomen, is waardevol.

Ook al loopt niet alles van een leien dakje, Vlaanderen heeft met het M-decreet de stilstandmodus verlaten. Het M-decreet bevat heel wat impulsen die inclusie bevorderen: het versterkt het inschrijvingsrecht en verankert het recht op redelijke aanpassingen in de onderwijswetgeving; het bevordert een sociale kijk op handicaps dankzij de invoering van handelingsgericht werken, handelen binnen een zorgcontinuum en handelingsgerichte diagnostiek; en het verscherpt het toezicht op de verwijzing naar het buitengewoon onderwijs. Het wordt belangrijk deze positieve elementen te handhaven en te versterken.

De implementatie van het M-decreet gebeurt echter met zeer wisselend succes in scholen en centra voor leerlingenbegeleiding (CLB's). Het professionalisme en de bereidheid om inclusie te realiseren zijn niet overal even groot. Veel hangt af van de mate waarin scholen vóór het M-decreet investeerden in basiszorg en verhoogde zorg. De minimale kwaliteit van zorg die de basis vormt voor inclusief onderwijs is niet op elke school ontwikkeld zoals verwacht mag worden. Hierdoor is het een gangbare praktijk om buitengewoon onderwijs te kiezen als oplossing "in het belang van het kind". Getuigenissen van ouders geven aan dat dit vaak gebeurt nog voor inclusie een echte kans heeft gekregen.

CLB's bevinden zich in een moeilijke positie als de bereidheid om tot inclusie te komen ontbreekt en als de kwaliteit van het inclusieve onderwijs onvoldoende is. Zij kregen echter een cruciale rol toebedeeld om de doorverwijzing naar het buitengewoon onderwijs goed te laten verlopen. Het is niet gemakkelijk voor CLB-medewerkers om met die druk om te gaan. Soms wordt hen gevraagd attesteren af te leveren voor een bepaald type, terwijl dat volgens de criteria niet mogelijk is. Andere signalen wijzen op de druk om uit te leggen dat het zorgcontinuum en handelingsgericht werken en handelingsgerichte diagnostiek zijn gevolgd, terwijl dat niet helemaal het geval is. Dit wordt gevolgd door druk om in te stemmen met een individueel aangepast leerplan, wat betekent dat een rapport moet worden opgemaakt dat toegang geeft tot het buitengewoon onderwijs. Ouders ervaren het CLB vaak niet als het onafhankelijke en objectieve aanspreekpunt dat het zou moeten zijn.

Gelukkig zijn er ook voorbeelden van leerkrachten en CLB-medewerkers die samenwerken om inclusie en differentiatie te realiseren. Die uitzonderingen zouden de regel moeten zijn om het doel van meer inclusie en minder segregatie te bereiken. Het uitgangspunt moet zijn

dat het kind recht heeft op inclusief onderwijs van goede kwaliteit dat beantwoordt aan zijn behoeften.

Samenwerking tussen netwerken bood de mogelijkheid om expertise over inclusief onderwijs op te bouwen en te delen. Door het stopzetten van deze samenwerking in de afgelopen jaren is expertise op het gebied van inclusief onderwijs verloren gegaan. Scholen en CLB's worstelen echter nog steeds met veel vragen en hebben deskundige ondersteuning nodig. Kinderen en ouders moeten kunnen rekenen op dezelfde interpretatie van de wetgeving en de uitvoering van de wetgeving moet daarmee in overeenstemming zijn. Terwijl ouders en kinderen vroeger een beroep konden doen op het tweedelijnsinclusienetwerk, vinden ze hier nu geen aanspreekpunt meer.

Het is op dit moment niet duidelijk hoe het toekomstige ondersteuningsmodel eruit zal zien en of het zal leiden tot meer expertise op het gebied van inclusie op begeleidingsniveau. De taak om scholen te informeren en te ondersteunen bij de implementatie van het M-decreet ligt momenteel vooral bij ongeveer 70 competentiebegeleiders. Er heerst echter onzekerheid over hun verdere integratie binnen de begeleidingsdiensten en over hun concrete takenpakket. Zullen zij in de toekomst een complementair duo vormen met systeem- en vakbegeleiders binnen de pedagogische begeleidingsdiensten? Zullen zij opgaan in het geheel en zal dit pas gebeuren nadat er voldoende expertise is opgebouwd met opname onder alle pedagogisch begeleiders?

Praktijk voorbeeld: Aan het einde van het schooljaar bereikt de leerkracht verschillende einddoelen. De leerkrachten moeten de lat voor elk kind op een ander niveau leggen, zodat elk kind op zijn niveau wordt uitgedaagd. De leerkrachten zijn echter niet goed genoeg opgeleid om deze vooruitgang soepel te laten verlopen. Meting is niet efficiënt om de voor- en nadelen van het proces weer te geven. Volgens de leerkrachten is het ondersteuningsnetwerk nog niet klaar. "Ik mis vertrouwen in het CLB", zegt Verwaest. 'Als ik een probleem meld, komt er eerst iemand observeren in de klas om te zien of er inderdaad een probleem is of niet. Bovendien komt de gevraagde hulp vaak te laat. Sinds dit jaar heb ik een dove leerling in de klas, die alleen een computerstem kan horen via een cochlear implantaat. Sinds september wacht ik op iemand uit het ondersteuningsnetwerk die mij uitlegt hoe de implantaten werken."

Daarnaast heeft het M-decreet de vraag over het salaris van de leerkrachten doen toenemen. Zij voeren aan dat hun takenpakket is uitgebreid, maar dat zij evenveel betaald krijgen als voorheen.

Door het gebrek aan ervaring ondervinden sommige kinderen met speciale behoeften problemen in de normale klassen. Sommigen van hen worden buitengesloten in de klas.

Hoewel het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs sinds de inwerkingtreding van het M-decreet in eerste instantie sterk is gedaald (vooral wat het speciaal basisonderwijs betreft), werd deze tendens voor het academiejaar 2018-2019 niet voortgezet en was er zelfs een stijging met 375 leerlingen in het speciaal basisonderwijs. Deze stijging is vooral zichtbaar bij leerlingen met autisme in type 9.

Cyprus

Contributors: Marianna Gregoriou, Angelos Nicolaou and George Milis (EUROCY Innovations Ltd, Cyprus)

Country wide challenges in Inclusive Education

The Cypriot educational system is under reform. Despite most children with special needs are being schooled in mainstream education, in its 2017 report, the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities criticised the 'absence of a clear and implemented concept of inclusive education in mainstream schools in national legislation'. According to the UN, segregated approaches remain common in teachers' and other professionals' attitudes. To address the problem, Cyprus is currently reviewing its policy (EU report for Education and Training Monitor in Cyprus for 2018).²⁵⁷

---

²⁵⁷ Education and Training Monitor 2018 Cyprus Country reports. https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/document-library/education-and-training-monitor-2018-cyprus-report_en

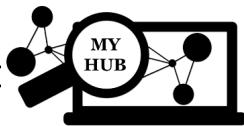
The educational system is under the process of reforming to achieve better results in inclusive education. In the next paragraphs, we discuss some of the key changes that the educational system is going through to better measure and achieve quality in education.²⁵⁸

- The new Appointee System: Since 2017, all teachers who want to be appointed in public schools need to succeed in written examinations (Law 127(I)/2015, The new Appointee system).
- The School Unit Improvement Plan: During the academic year 2017-2018, a plan for allowing school units to operate with more autonomy and set their own objectives, which will be tailored to the needs and demands of pupils, teachers, and the school unit itself was developed (in pilot phase).
- The Reform of Special Education: During the academic year 2019-2020, a project for modernizing special, inclusive, and unified education was initiated. The plan includes a resource analysis, a study visit, and working groups. A draft regulation has been forwarded to the House of Representatives to be voted.
- The new Evaluation System for Teachers. During the academic year 2020-2021, the new evaluation system for teachers that aims to improve the quality of the education system is scheduled to be implemented. Some of the key innovations of the proposed evaluation system include: A mechanism for selecting the most suitable teachers; Provisions for continuous support of teachers in all stages of their career; A new job position for evaluators; Criteria for the numerical score that refer to the value of the teacher in terms of his teaching work; The Director of the School Unit essentially participates in the evaluation of teachers; Continuous improvement of the evaluation criteria, forms and procedures used for the evaluation and evaluation of the Evaluators.
- The new Regulation on the Operation of Public Secondary Schools [Κ.Δ.Π. 60/2017].²⁵⁹ The House of Representatives voted the adoption of the amending Regulations concerning the evaluation of pupils in the four-month period in public

---

²⁵⁸ Cyprus. National Reforms in School Education. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/cyprus/national-reforms-school-education_en.

²⁵⁹ The new Regulation on the Operation of Public Secondary Schools [Κ.Δ.Π. 60/2017].

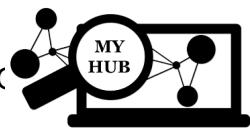
secondary schools on July 27, 2019. The new legislation introduces replacing the existing system of the final (end of the school year) examinations by a system of semester examinations; Introducing a system of remedial teaching, to take place after every written semester examination drawing on the examination results, etc.

Specific challenges for students who need support

In Cyprus, mainstream teachers fall into two broad categories, primary school teachers and special need teachers (SNT). The SNT are mainly employed to provide services in the special unit that is attached to the mainstream school or in special schools. Although education has made steps towards inclusive education, challenges still exist. Some of the most important challenges refer to children's integration in the mainstream class, parents and teacher collaboration and expectation regarding the learner's progress, the need for further professional development for the school staff regarding the utilization of inclusive methodologies and on how to apply assistive technology to support specific learners.

When a pupil is integrated in a mainstream class for a few times a week, the pupil is accompanied by a school assistant (without an education background). This has created many concerns to parents regarding the effectiveness of the inclusion process. As they suggest their children have limited opportunities to participate, since the school assistant usually doesn't have the knowledge to face the struggles that the pupil has to face, or the knowledge on how to support the pupil when they need help to use their communication or other assistive devices, to participate and interact with the teacher and classmates in the integration class.

Usually, the school assistants have low-level qualifications and are low-paid staff, employed to provide support to pupils during the day in numerous ways, such as transferring them from the unit to the integration class, helping them in case they face difficulties and cannot self-nitrite or use the toilet independently, supporting the special need teacher in the unit, being with the pupil in the class. However, it is not a prerequisite for the assistant to have background knowledge on special needs and assistive technology, although it is stated in the requirements that it would be positive if the candidate had experience or knowledge regarding special needs. This creates tension between the parents and school and leads to ineffective inclusion of those children. Sometimes the Ministry of Education encourages parents to find a more suitable person for their child on their own. For children to gain the

benefits of inclusion, they need to be accompanied by the correct personnel that will understand their conditions and will have the knowledge to support them based on their needs.

Conclusie

Dit handboek biedt een diepgaande analyse van de manier waarop een geselecteerd aantal landen inclusief onderwijs heeft ingevoerd, welke goede praktijken er zijn vastgesteld en welke lacunes er zijn. In het algemeen zijn de gepresenteerde initiatieven, middelen en strategieën gericht op ondersteuning en versterking van de implementatie van op integratie gericht onderwijs in gewone scholen. Het samenbrengen van dergelijke goede praktijken is belangrijk om ze met andere landen te kunnen delen. Daarom is speciaal voor het project "MyHUB - a one-stop-shop on inclusion practices, tools, resources and methods for the pedagogical staff at formal and non-formal educational institutions" een online databank ontwikkeld, die de hulpmiddelen classificeert via een wizard-stijl structuur en met een semantisch ondersteund logisch kader. De HUB biedt de functionaliteit om te zoeken naar hulpmiddelen voor inclusief leren op basis van criteria zoals: beperking; onderwijssector; soort onderwerp; soort hulpmiddel (methode, hulpmiddel, opleidingsmateriaal, case study, serieuze educatieve games, robot gebasseerd leren, rollenspellen, etc.). Het kan dienen als de open educatieve hulpbron die de creatie zal vergemakkelijken van een Pan-Europese leergemeenschap (vertegenwoordigd door de projectpartners) tussen verschillende actoren - onderwijsinstellingen, formele en niet-formele leeraanbieders, overheden, NGO's. De HUB is toegankelijk via het onderdeel Leermiddelen in het menu rechtsboven op www.inclusion-hub.eu, of rechtstreeks op elearning.inclusion-hub.eu. Het systeem omvat een rijke database van leermiddelen, ontwikkeld bovenop het wijdverspreide Open Source Software (OSS) Moodle Learning Management System (www.moodle.org). Afhankelijk van de taal die geselecteerd is via de project website, wordt de juiste taalversie van de Inclusion Hub aan de bezoeker gepresenteerd. Er is onbeperkte toegang tot de hulpbronnen, aangezien het MyHUB project al deze hulpbronnen gratis ter beschikking wil stellen aan de gemeenschap van belanghebbenden, die op hun beurt de feedback en upscaling mechanismen kunnen gebruiken om deel te nemen aan de verbetering, uitbreiding en duurzaamheid van het portaal. In dat geval zal de MyHUB zorgen voor een schaalvergroting van goede praktijken op het gebied van inclusief leren en de overdracht en toepassing daarvan over de onderwijsklassen heen. Het portaal van de Inclusie HUB is beschikbaar in de werktaal van het project, Engels, maar ook in talen als Lets, Duits, Nederlands, Grieks, en Bulgaars. De tool biedt de optie om ook in andere talen te worden vertaald, als onderdeel van de duurzaamheid na de duur van het MyHUB project. Met behulp van een

feedbackmechanisme kunnen de gebruikers van de hub 1) opmerkingen en suggesties indienen met betrekking tot de reeds opgenomen hulpbronnen; 2) hun eigen hulpbronnen indienen die door de beheerders van de tool zullen worden gecontroleerd en gepubliceerd; 3) gevallen beschrijven waarin zij de hulpbronnen hebben gebruikt, met details over de gebruikte methoden, de bereikte resultaten, de doeltreffendheid van de tool, enz.

Het MyHUB-instrument kan niet alleen nuttig zijn voor opvoeders, die veel kennis kunnen opdoen door de hulpmiddelen te bekijken, maar ook voor ouders van kinderen met speciale behoeften, zodat zij beter op de hoogte zijn van initiatieven op het gebied van inclusief onderwijs in hun land. Ook beleidsmakers zullen sneller toegang hebben tot de praktijken in de consortiumlanden met betrekking tot inclusief onderwijs en de resultaten kunnen controleren. Dit kan hen helpen om een partnerschap aan te gaan met een land dat veel betere resultaten heeft op het gebied van inclusie en deze kennis over te dragen om hun eigen land te helpen. Bovendien krijgen onderzoekers die dit platform gebruiken de kans om een pool van recente praktijken in de consortiumlanden te bekijken. Dit zal hen inspireren om meer ideeën op te doen en dit platform te gebruiken om mogelijke partnerschappen te verkennen. Dit platform is slechts het begin van de uitwisseling van goede praktijken tussen landen. Door voortdurend middelen en instrumenten toe te voegen en ook andere landen aan te moedigen een bijdrage te leveren aan de kennispool, zal deze steeds groter worden. Dit kan gunstig zijn voor de vooruitgang van inclusief onderwijs, niet alleen op nationaal niveau maar ook op EU-niveau.

Informatie over bijdrages

Latvia

Linda Daniela is a professor and senior researcher, Dean of Faculty of Education, Psychology and Art, Chair of the Council for PhD Defence in Education in University of Latvia. She also serves as an expert in Education at the Council of Sciences of the Republic of Latvia. Her expertise spans Technology enhanced learning, Smart Pedagogy, Virtual Education, Smart Education, Digital Learning Materials, Educational technologies for learning, Educational robotics, Educational processes and solutions for reducing social exclusion from the educational processes, and Behavioural problems. Professor Daniela is the author and co-author of more than 80 publications about processes in all dimensions of education. She has been involved in more than 30 research projects. At the moment she is leading the research projects: "Human, Technologies and Educational Quality"; "MyHUB – a one-stop-shop on inclusion practices, tools, resources and methods for the pedagogical staff at formal and non-formal educational institutions"; "Digital Adult Educators: Preparing Adult Educators for a Digital World" and other projects on educational technologies.

Dita Nimante is a doctor of pedagogy, an associate professor and leading researcher at the Faculty of Education, Psychology and Art of the University of Latvia. She is a member of the Promotion Board of the University of Latvia in educational sciences, a member of the Study Programme Council of Educational Sciences, a scientific board member of the Scientific Institute of Pedagogy and an expert of the Latvian Council of Sciences. She is a director of the Master's study programme 'Pedagogy' and the newly developed Master's study programme 'Educational Sciences'. During last three years she has contributed to 8 scientific projects as a leading researcher and expert, 2 projects as a project leader. She has a reviewer's experience in several Latvian and international proceedings. Her main research interests are related to inclusive education, aspects of classroom management, reduction of violence at school, teacher education for inclusive education.

Katrina Elizabete Purina-Bieza has a master's degree in pedagogy and is working as a scientific assistant at the University of Latvia. She is researching teachers' digital and pedagogical competence and its historical development in the context of Latvia. She has 3-

year working experience as a teacher. Her experience involves working in a special education preschool as well as working with 5-6 years old kids as a visual art teacher.

Zanda Rubene, Dr. paed., is a professor of University of Latvia in philosophy of education, vice dean of the Faculty of Pedagogy, Psychology and Art, expert in education at the Council of Sciences of the Republic of Latvia. Her main research interests are philosophy of education, transversal competences, inclusive education and critical thinking, she has projects and publications on this topic, participates in international scientific conferences.

Arta Rudolfa is currently a PhD student at the University of Latvia in the Educational Science study programme. She is a scientific assistant at the Scientific Institute of Pedagogy of the Faculty of Education, Psychology and Art of the University of Latvia. Her work focuses specifically on the digital learning materials, robotics, digitalization of education (especially on the issues of learning platform efficiency and the impact of robotics on education). Recently, she has completed work on research about the assessment tool of the learning platform. Currently she is working on a new study programme developed at the University of Latvia, where Arta creates the content for the course 'Robotics in Education'. She has been involved in different projects funded by the European Union, which are mostly related to the development of different curricula and the evaluation of the benefits of teaching educational robotics. She also works for a private company, one of the largest and most successful Lego robotics schools in Latvia - ROBO HUB - and is involved in a project that will develop a digital teaching and methodological tool for Lego Educational robotics, including the area of special needs, digital learning materials are adapted to work with children with hearing impairments.

Gunta Silina-Jasjukevica is an assistant professor at the University of Latvia; member and scientific secretary of the PhD Defence board in Educational Science, University of Latvia; researcher of the Scientific Institute of Pedagogy, University of Latvia; an expert in education at the Council of Sciences of the Republic of Latvia. Research interests include trans-disciplinary teaching and learning, cultural understanding, pedagogical aspects of cultural identity, language didactic and traditional culture teaching and learning. Member of scientific and organizational board of scientific conferences, article reviewer. Member and coordinator of international, national educational and research projects for inclusive education, competence-based curriculum, creative school culture.

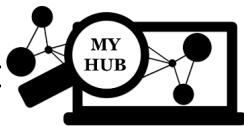
Svetlana Surikova is a doctor of pedagogy, leading researcher at the Scientific Institute of Pedagogy of the Faculty of Education, Psychology and Art of the University of Latvia. Currently her scientific interests are related to the research of professionalization of adult educators, teacher professional development, character (virtue) education, etc. She is an expert in social sciences (educational sciences) of the Latvian Council of Sciences as well as a member of the ASEM Education and Research Hub for LLL Network 3 'Professionalization of Adult Teachers and Educators in ASEM countries'.

Cyprus

Marianna Gregoriou, MA, G.M. EUROCY Innovations Ltd. Inclusive Education and Assistive Technology Consultant. Qualified Screener for Irlen Syndrome and Certified Trainer for Adults. (Vocational Training Instructor level SEP / CyQF / EQF 5). Over 15 years of experience in assistive technology and training of people with disabilities, their families, educators, speech, occupational and other therapists. Expert in inclusive education, assistive technologies to support people in accessing education, communication, work placement and inclusion. Worked with children in the autism spectrum as well as individuals with Down syndrome, cerebral palsy, aphasia, ALS, dyslexia and other educational difficulties.

George M. Milis, PhD, G.M. EUROCY Innovations Ltd. Director, Chief Executive Officer. Over 15 years of experience in research and innovation project management, and ICT development and consulting. Expert in systems theory, artificial intelligence, intelligent control systems, IoT, semantic interoperability and reasoning, educational games, cooperative game design, vocational training curricula, e-government and e-collaboration, social government, etc. Co-author of many successful competitive proposals at national and European context.

Angelos Nicolaou, G.M. EUROCY Innovations Ltd. Project Consultant. Three years of experience as a project consultant and business plan designer for innovative research-based products. Supports the administration of the company.

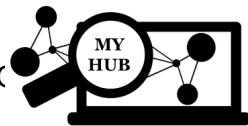

Bulgaria

Snezhana Ilieva is a professor and Vice Dean of the master degree, doctoral degree and accreditation at the Faculty of Philosophy of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. She has teaching and research experience in the area of organizational psychology, organization development, conflict management and stress prevention and interventions. She also has practical experience in consultancy and training in educational settings and has participated as a trainer on issues of educational leadership, conflict resolution and stress coping. She has implemented various researches in the fields of stress, emotional intelligence and motivation of teachers working in multicultural settings as well as conflict management strategies. She has taken part as an expert in international projects, related to the issues of migration, conflict resolution and intercultural communication.

Andreas Lazarov, master degree in pedagogy, methodology of teaching from NAMDA, Plovdiv, Bulgaria and master degree in educational sciences from NAMDA, Plovdiv, Bulgaria with specialisation at ENDM «Alfred Cortot» Paris, France. In the past 18 years he has focused his research and development activities onto inclusive education and training of teachers as inclusive education ambassadors. His main activities are in the field of research, user requirements analysis, and pilot implementations of EU projects, development of e-learning materials including serious e-games, preparation of evaluation procedures, and the organisation of dissemination events. He is regularly organising sessions for teachers as a teaching methodologist.

Valeria Vitanova, PhD, is a graduated psychologist and has obtained a doctoral degree in Organizational psychology. She has practical experience as a psychologist and trainer in multicultural organizations. She has been working with young people on issues of tolerance and discrimination, and consulted women on inequality issues. Valeria is a member of a project team working in the field of Humanitarian Action. She has expertise in the area of cross-cultural communication and emotional intelligence. Research activities - realization of empirical social-psychological research; primary processing of empirical data; analysis and summary of results from the scientific research; collecting bibliography on scientific issues; translation and review of scientific literature; information work in the Internet; participation in scientific conferences, symposia; writing scientific reports.

België

Karel Van Isacker heeft een achtergrond in economie, ontwikkelingseconomie en internationaal bedrijfsmanagement. Hij beheert projecten sinds 2001 en is sterk betrokken geweest bij (toegankelijke) e-learning activiteiten. Sinds 2005 is Karel voornamelijk opgetreden als projectmanager voor private en publiek gefinancierde projecten die meestal betrekking hadden op mensen met een beperking. In veel van deze projecten lag de nadruk op het verzekeren dat de behoeften van de eindgebruikers in aanmerking worden genomen. Hij geeft ook advies en opleidingen gerelateerd aan inclusie, en is een expert op het gebied van toegankelijkheid (productie van toegankelijke documenten, beoordeling van de toegankelijkheid van websites, AT-instrumenten, enz.). Hij is tevens een expert in sociaal ondernemerschap en de auteur van het boek "Voorbereiden op een nieuwe generatie: Transitiemanagement (2016)", gericht op jonge ("would be") ondernemers. Hij is ook zomerdocent aan de Universiteit van Gordoba in Monteria, Colombia, waar hij les geeft over goede praktijkvoorbeelden op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen in een inclusieve samenleving, vooral met betrekking tot "inclusief hoger onderwijs voor iedereen"-concepten.